

ปฏิสังขานุปัสสนาญาณกถาवณुณนา

พรรณนาถาว่าด้วยปฏิสังขานุปัสสนาญาณ

๗๕๗. อนุตัง วินาสัง อติกุณฺฑัง
อจุจนฺตัง, ตเทว อจุจนฺตีกัง นิจุจํ,
ตพฺพิปริตัง อนจุจนฺตีกัง. ปจฺเมน
อาทิสทฺเทน 'อาทิสทฺตวณฺฺตโต'ติอาทิสํ
สงฺคโห.

๗๕๗. ธรรมชาติที่มีที่สุดอันล่วงเลย
ความพินาศ ชื่อว่า อัจจันตะ, อัจจันตะ
นั้นแหละชื่อว่า อัจจันติกะ ได้แก่ นิจจะ
(ความเที่ยง), ธรรมชาติอันตรงกันข้าม
อัจจันติกะนั้น ชื่อว่า อนัจจันติกะ
(ไม่เป็นสิ่งที่มีอยู่ตลอดไป). ด้วยอาทิสัพพท์
ที่หนึ่ง สงเคราะห์คำทั้งหลายมีอาทิวา
'โดยมีเบื้องต้นและที่สุด'.

ทฺติเยน อาทิสทฺเทน 'อุทฺตพฺพย-
ปฏฺิปีพนโต'ติอาทิสํ สงฺคโห.

ด้วยอาทิสัพพท์ที่ ๒ สงเคราะห์
คำมีอาทิวา 'โดยถูกความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไปบีบคั้น'.

อชณฺณโตติ อโสภณตาย น
ชานิตพฺพโต. อมณฺฑนหตโตติ
อมณฺฑนนิหตโสภโต มณฺฑนเนน วา
นิหนตพฺพอสฺสุภาวโต. วิรูปโตติ
อสฺสุนฺทรโต. อิท อาทิสทฺเทน
'อสฺสุภโต'ติอาทิสํ สงฺคโห. อสฺสุภา-
กาโรปี ทุกฺขลกฺขณสงฺคหิตโตติ อาห
'ทุกฺขลกฺขณสฺส ปรีวารภูตโต'ติ.

คำว่า โดยเป็นสิ่งไม่พอใจ ได้แก่
โดยเป็นสิ่งไม่ควรรู้ เพราะความเป็นสิ่ง
ไม่งาม. คำว่า โดยเป็นสิ่งที่มีใช้กำจัด
ความปฏิกูลได้ด้วยการตบแต่ง ได้แก่
โดยเป็นสิ่งสวยงามอันมิได้กำจัดด้วยการ
ตบแต่ง หรือโดยความเป็นอสุภะที่จะ
พึงกำจัดเสียด้วยการตบแต่ง. คำว่า
โดยเป็นสิ่งมีรูปแปลก ได้แก่ โดยเป็น

คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

www.dhammadownload.com

สิ่งไม่งาม. ด้วยอาทิ-ศัพท์ในที่นี้สงเคราะห์
คำทั้งหลายมีอาทิว่า 'โดยเป็นสิ่ง
ไม่งาม'. แม้อาการคือความเป็นสิ่ง
ไม่งาม ก็เป็นอันท่านสงเคราะห์ด้วย
ทุกขลักษณะ เหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าวว่ 'โดยเป็นบริวารแห่ง
ทุกขลักษณะ'.

จตุตถเถน อาทิ-สทุเทน
'อปรีณายกโต'ติอาทินิ สงคโห.

ด้วยอาทิ-ศัพท์ที่ ๔ สงเคราะห์คำ
ทั้งหลายมีอาทิว่า 'โดยเป็นสิ่งไม่มีผู้นำ'.

๗๕๘. มจฺจนํ สงคหณํ จิปฺปตีติ
มจฺจิปฺปิ. โอสฺยาเปสฺสตี^๑ โอสฺยทาเปสฺ.
นิพฺเพชฺเชตฺวาตี^๒ หตฺเต เวจฺติ
อหิสฺริวํ ตโต โมเจตฺวา. พาหํ
อฺกฺขิปิตฺวาตี สห สฺปะเปน หตฺถํ
อตฺตโน สีสฺสฺส อฺปริ อฺกฺขิปิตฺวา.
อาวិขฺณิตฺวาตี หตฺเตน สฺปะปิ ฆมฺยิตฺวา.
ตฺพากปาพินฺตี อฺนฺนตฺปะปเทสฺส
อฺปลกฺขณวจนํ. สฺปะเปน อฺนฺนพฺนฺธนียํ
อฺนฺนตฺปะปเทสํ อารฺยฺหาตี อตฺโถ.

๗๕๘. ชื่อว่า สุ่มจับปลา ด้วย
อรรถว่า หย่อนสุ่มเครื่องจับปลา. คำว่า
สุ่มลงไป ได้แก่ให้หย่อนลงไป. คำว่า
ปลด ได้แก่ ปล่อยตัวงูที่พันมืออยู่ให้
ออกไปจากมือนั้น. คำว่า ยกแขนขึ้น
ได้แก่ ยกมือพร้อมทั้งงูขึ้นเหนือศีรษะตน.
คำว่า แกว่ง ได้แก่ ใช้มือแกว่งวน
หมุนงู(ไปมา). คำว่า ขอบบึง นี้
เป็นคำกำหนดส่วนที่สูง. อธิบายว่า
ก้าวขึ้นสู่ส่วนสูงซึ่งงูติดตามไปได้ไม่ทัน.

^๑ ฉ. โอสฺยาเรสฺ.

^๒ วิสฺสุทฺธิมกฺก. นิพฺเพชฺเชตฺวา.

อาคตมคฺคนฺติ สປປສฺส จທຸທິຕທິສາ-
ກິມຸຂມຄຸຄໍ.

คำว่า ทางที่มา ได้แก่ ทางมุ่งตรง
ต่อทิศที่งูถูกทิ้งไป.

อาทิตฺวาติ โยคการมฺภสฺส ปຸພູເພ.
ຕຸງຸຈກາໂລຕີ 'ອຸ, ມມາ'ຕີ
ສປປິຕິກຕນຸໄຫຍ ຕຸງຸຈກາໂລ. ສມູຫາທິ-
ໝນາວຄຸຄາໂ ມຈຸຈປຸງຸຈຸຈາທກຂີປຸປ-
ສທິໂສ, ຕພຸພິນີພຸໂກໂ ຂີປຸປມຸຂໂຕ
ສປປສສ ນີຮຣນສທິໂສຕີ ອາຮ
'ໝນວິນີພຸໂກຄໍ ກຕຸວາ'ຕີ. ສຸມຸຕຸຕນຕີ
ກາວນປຸສກນິທຸເທໂສ.

คำว่า แต่ต้นทีเดียว ได้แก่
ในกาลก่อนแต่ปรารภความเพียร. คำว่า
กาลที่ยินดี ได้แก่ กาลที่ยินดีด้วยค้นหา
อันเป็นไปกับด้วยปีติว่า "เรา ของเรา".
การยึดถือเอาขณะ มีความเป็นกลุ่มก้อน
เป็นต้น เป็นเช่นกับสุมสำหรับจับปลา,
การจำแนกภาวะนั้นเป็นเช่นกับการนำงู
ออกไปจากปากสุม เหตุนั้น ท่าน
อาจารย์จึงได้กล่าวว่า "ทำการแยก
ความเป็นก้อนออก". คำว่า **พ้นแล้ว**
ด้วยดี เป็นการแสดงถึงภาวะนปungสลึงค์.

๗๕๙. กิ ปฏิสงฺขชาติ กิ
ปฏิสงฺขาย. ເວວ ອຸປຣິປີ.

๗๕๙. คำว่า ญาณพิจารณา
อะไร ได้แก่ ญาณในการพิจารณา
อะไร. พึงทราบความแม้ข้างหน้าอย่างนี้.

สงฺขารนินิตฺตนฺติ รากาທິ-
ເຫຼຕຸຕາ ສງຂາຣານໍ ນິມິຕຕໍ,
ສງຂາຣານໍ ວາ ຂາຕີຂຣານໍ ນິມິຕຕໍ.
ປຸງຸສງຂານສຸສ ພານກິຈຸຈຸຕຸຕາ
ສມກາລຕຸເຕປີ ປຸງຸສງຂາຍາຕີ ປຸພູພ-

คำว่า รู้สังขารนินิต ได้แก่ รู้นินิต
แห่งสังขารทั้งหลาย เพราะความที่
สังขารทั้งหลายมีกิเลสมีราคะเป็นต้นเป็น
เหตุ, อีกอย่างหนึ่งรู้นินิตแห่งความเกิด
และความแก่ของสังขารทั้งหลาย. เพื่อ

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓
๗
๕

กาลิกวจนสุส สมภาวํ ทสฺเสตฺถ อาท
'กามญจา'ติอาที. โวหารวเสนาติ
กิจจกิจจวตํ ปุพฺพาปรกาลิกตา-
โวหารวเสน. ตํ ปน โวหารํ
ทสฺเสตฺถมาห 'มณฺเฑจ ปฏฺิจจา'ติอาที.
น หิ มโนวิญญานํ ปจฺมํ ปฏฺิจจ
ปจฺฉา อุกฺกปชฺชติ. เอกํ กตฺวาติ
ญาณสนฺตติวเสน เอกํ กตฺวา.
อิตรสฺสมิมฺปิ ปททฺวเยติ 'ปวตฺตํ
ปฏฺิสงฺขา, ปวตฺตตฺถจ นิमितฺตตฺถจ
ปฏฺิสงฺขา'ติ อิมสฺมี ปททฺวเย.

แสดงความเกิดแห่งคำพูดประกอบด้วย
บุพกาลว่าพิจารณาแล้ว แม้ในการ
พิจารณามีกาลเสมอกันเพราะการ
พิจารณาเป็นกิจของญาณ ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'แม้ก็จริง'.
คำว่า ด้วยอำนาจแห่งโวหาร 'ได้แก่
ด้วยอำนาจแห่งโวหาร คือ ความเป็น
บุพกาล และอุปการแห่งคนทั้งหลายผู้มี
กิจน้อยใหญ่. ก็เพื่อแสดงโวหารนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'อาศัย
ใจด้วย'. เพราะมโนวิญญานหาอาศัยใจ
ก่อนแล้วเกิดขึ้นภายหลังไม่. คำว่า
เพราะทำให้เป็นอันเดียวกัน 'ได้แก่
เพราะทำให้เป็นอันเดียวกัน ด้วยอำนาจ
แห่งความสืบทอดแห่งญาณ. คำว่า ใน
๒ บทเมื่อนอกนี้ 'ได้แก่ ใน ๒ บทนี้ว่า
'ปวตฺตํ ปฏฺิสงฺขา (พิจารณาปวัตตะ),
ปวตฺตตฺถจ นิमितฺตตฺถจ ปฏฺิสงฺขา (พิจารณา
ปวัตตะด้วยนิमितตะด้วย)'.
พรรณากถาว่าด้วยปฏิสังขานุ-
ปัสนนาญาณจบ.

ปฏิสังขานุปัสนนาญาณกถาวิธาน
นิฎฐิตา.

พรรณากถาว่าด้วยปฏิสังขานุ-
ปัสนนาญาณจบ.

สงขารูปกุขาณณกถาญาณ

พรรณนากถาว่าด้วยสังขาร-
เบกขาญาณ

๗๖๐. สุขุณฺหาติ ปริกฺกเหตุวาติ^๑
 นิจุจสุขุณฺหาเรหิ สุขุณฺหาติ
 ปริกฺกนิหิตฺวา. อิทานิ ฌานสุส
 ปฏฺฐตรตฺตา อนิจฺจาภิอาการํ วินาปิ
 สณฺหสุขุมสุส อนตฺตาการสุเสว คหณํ
 สมฺภาวตีติ อาห 'สุขุณฺหมิทํ อตฺเตน
 วา'ติอาที. อตฺตคฺคาหปฺพุพฺกํ
 อตฺตนิยคฺคหณฺนติ อาห 'อตฺตนิเยน
 วา'ติ. ปฺรณฺติ สตฺตํ สงฺขารํ วา.
 กิณฺุจิจิ ฐมฺมํ น ทิสฺวาติ โยชนา.
 ปุตฺตทาราทิสฺตฺตาปิ อตฺตโน
 ปริกฺขารภาเวณ คยฺหณฺตีติ อาห
 'ปริกฺขารภาเว จิตฺนฺ'ติ. ปุณ
 ปริกฺกณฺหตีติ สมฺพนฺโร.

๗๖๐. คำว่า ครั้นกำหนดได้ว่า
 (สังขารทั้งหลาย)เป็นของว่างเปล่า ได้แก่
 ครั้นกำหนดได้ว่า (สังขารทั้งหลาย)
 เป็นของว่างเปล่าจากสาระว่าเที่ยง ว่า
 เป็นสุขและว่ามีอัตตา. บัดนี้ การถือเอา
 อาการว่า อนัตตาอันละเอียดอ่อน แม้
 เว้นอาการมีความไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อม
 เกิดมี เพราะญาณเป็นธรรมชาติแก่กล้า
 กว่า เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้
 กล่าวคำมีอาทิว่า 'สิ่งนี้ว่างเปล่าจาก
 อัตตาบ้าง'. การยึดถือว่าของตน อัน
 ยึดถือว่าตนมาก่อน เหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'สิ่งนี้ว่างเปล่า
 จากสิ่งที่เป็นของตนบ้าง'. คำว่า อื่น
 ได้แก่ สัตว์ หรือสังขาร. มีวาจา
 ประกอบความว่า ไม่เห็นธรรมอะไร ๆ.
 แม้สัตว์มีบุตรและภรรยาเป็นต้น อัน
 บุคคลย่อมถือเอาโดยความเป็นบริวาร

^๑ ไป. ปริกฺกนิหิตฺวา.

ของตน เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า 'ตั้งอยู่ในความเป็นบริหาร'. เชื่อมความ ว่า ย่อมกำหนดเพิ่มเติม(อีก).

เอตถาติ เอตสมี สุดตปเท.
 กวจนินิ^๑ อชฌตต พหิทธา วา.
 กิญจนภาเวติ อุปกณภาเว. ยสมี
 กิญจนภาเว อุปนติ ตปุปภท
 ทสเสต อาห 'ภาติกฎจาเน'ติอาที.
 ตตถ ปริมภาติกาสภาเวติ อดโต.
 มม-สทโท อฏฐานปยุตโต อุปริ
 สมพนธนีโยติ อาห 'มม-สทท
 ตาว จเปตวา'ติ. เอวมยนุติอาทีนา
 สุดตปเท ทสสิต จตุโกฏิก
 สุลลต สมปิณเตตวา ทสเสติ.

คำว่า เอตถ ได้แก่ ในสุดบพนี้.
 คำว่า ในที่ไหน ๆ ได้แก่ ในภายใน
 หรือในภายนอก. คำว่า ในความเป็น
 อะไร ๆ (ของใคร ๆ) ได้แก่ ในความ
 เป็นอุปกรณ์ (ของใคร ๆ). เพื่อแสดง
 ประเภทแห่งความเป็นอะไร ๆ ที่พระ-
 โยคาวจรน้อมเข้าไป ท่านอาจารย์จึงได้
 กล่าวคำมีอาทิว่า 'ในฐานะเป็นพี่น้องกัน'.
 อธิบายว่า ในความเป็นแห่งบริษัทและ
 พี่น้องชายเป็นต้นนั้น. มม-ศัพท์
 ประกอบในที่อันไม่เป็นฐานะ. ควรเชื่อม
 ไว้ข้างหน้า - เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้
 กล่าวว่า 'ยก มม-ศัพท์ไว้ก่อน'. ท่าน
 อาจารย์แสดงประมวล สุลลต(ความ
 วางเปล่า) ๔ เงื่อนไขที่ทรงแสดงไว้แล้ว
 ด้วยสุดบพมีอาทิว่า พระโยคาวจรนี้
 อย่างนี้.

^๑ ไป. กวจินิ.

๗๖๑. อิทานิ นิตฺเตสชาติสุ
 อากตฺนเยน ทสฺเสตฺถุ 'ฉหากาเรหิ'ติ-
 อาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ นิจฺเจน วาติ
 นิจฺจภูเตน เกนจิ ฐมฺเมน นิจฺจตฺเตน
 วา. ธฺวาทโย นิจฺจวิภาคา เอว.

๗๖๒. อสฺสารถิอาทึหิ ตึหิ
 ปฺริยาเยหิ ทสฺสิตฺถุ อสฺสารถุ.
 อฏฺฐหากาเรหิ วิภาเวตฺถุ 'นิจฺจสฺสारेณ
 วา'ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ ปฺริเมหิ
 จตฺตุหิ รุปาทีนํ นิจฺจาทิสภาวตฺต-
 ปฏิกฺขเโป, ปจฺฉิเมหิ จตฺตุหิ
 นิจฺจาทิสภาเวน เกนจิ ฐมฺเมน
 สหิตตฺตฺตา ปฏิกฺขเโป กโตติ ทฏฺฐพฺพ.
 เสตฺวจฺฉโนติ เสตฺวรุณฺเณ นาม เอโก
 ตจฺสสารุภฺขวิเสโส. ปาลิภทฺทโกติ
 กิสุโก.

๗๖๑. บัดนี้เพื่อแสดงตามนัยที่มา
 แล้วในบททั้งหลายมีบทแสดงไขเป็นต้น
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'โดย
 อาการ ๖'. บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า
 จากความเป็นของแน่นอน ได้แก่ จาก
 ธรรมอะไร ๆ ที่เป็นของแน่นอน หรือจาก
 ความเป็นสภาวะที่แน่นอน. อาการทั้ง-
 หลายมีความยั่งยืนเป็นต้น เป็นอาการ
 จำแนกความเป็นของแน่นอนนั่นเอง.

๗๖๒. (พระโยคาวจรกำหนด)
 ความที่รูปไม่มีสภาวะอันท่านแสดงไว้โดย
 ปรียายทั้ง ๓ มีอาทิว่า รูปไม่มีสภาวะ.
 เพื่อยังความไม่มีสภาวะให้แจ่มแจ้ง ด้วย
 อาการ ๘ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำ
 มีอาทิว่า 'โดยนิจจสภาวะก็ดี'. บรรดา
 สภาวะเหล่านั้น พึงเห็นว่าท่านอาจารย์
 ทำการห้ามความที่รูปเป็นต้นมีสภาวะว่า
 แน่นอนเป็นต้น ไว้ด้วยอาการ ๔ ข้างต้น,
 ทำการห้ามความที่รูปเป็นต้น มีสภาวะ
 แน่นอนเป็นต้นนั้นไว้ เพราะประกอบด้วย
 ธรรมบางอย่างมีสภาวะว่าแน่นอนเป็นต้น
 ด้วยอาการ ๔ เบื้องปลาย. คำว่า

ไม้กุ่ม คือ ไม้พิเศษมีเปลือกเป็นแก่นชนิดหนึ่ง ชื่อว่า เสตวรุณะ. คำว่า ไม้ทองกวาว คือ ไม้พิเศษชนิดหนึ่ง ชื่อว่า กิงสุกะ.

๗๖๓. อนิสฺสรียโตติ การณพลัม มุญฺจิตฺวา อตฺตานุภาเวน สยํ ปรี วา ปวตฺตณปวตฺตูปนสงฺฆาต- อิสฺสรียาภาวโต. ปเรสมฺปิ อิสฺสรียเณ วตฺตตฺติติ 'อกามการียโต'ติ วุตฺตํ. อลฺพุภนียโตติ อิจฺฉิตากาเรน อลฺพุภนียโต. วิวิตฺตโตติ ยถาสกํ ลกฺขณเณ วิสุํ จิตโต.

๗๖๓. คำว่า โดยหาความเป็นใหญ่ไม่ได้ ได้แก่ โดยไม่มีความเป็นใหญ่ กล่าวคือการปล่อยวางกำลังของเหตุแล้วเป็นไปเองหรือยังผู้อื่นให้ เป็นไปด้วยอนุภาพแห่งตน. รูปนั้นเป็นไป โดยความเป็นใหญ่แม้ของชนเหล่าอื่น เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'โดยความเป็นสิ่งไม่พึงทำได้ตามต้องการ'. คำว่า โดยความเป็นสิ่งไม่พึงได้ ได้แก่ โดยความเป็นสิ่งไม่พึงได้ด้วยอาการที่ตนปรารถนา. คำว่า โดยความเป็นสิ่งโดดเดี่ยว ได้แก่ โดยความเป็นสิ่งที่ ตั้งอยู่แผนกหนึ่งโดยลักษณะตามที่ เป็นของตนอย่างไร.

๗๖๕. กลาปสมฺมสเน คหิตาปี สมฺมสนาการา อิธ คยฺหมานณฺณสฺส อติขีณตาย สุญฺญตานุปฺสสนา- สมิทฺธิยา ปจฺจุยา โหนฺตฺติ อาท

๗๖๕. อาการแห่งสัมมสนะแม้ที่ ถือเอาในกลาปสัมมสนะย่อมเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จด้วยสุญญตานุปัสสนา อันมีความสิ้นไปล่วงญาณที่ท่านถือเอา

'ปุณ ตีรณปริณฺญาเวสนา'ตืออาทึ.
 ตตฺถ ตีรณปริณฺญาเวสน วุตฺเตหิ
 อากาเรหิตฺติ อชฺฌาหริตฺวา โยเชตพฺพ.
 อสรณโตติ สรณญฺเตน อนวิรหิตโต.
 อสรณญฺตโตติ สยมฺปิ อญฺณสุส
 อสรณญฺตโตติ อตฺถโก.

ในที่นี้ เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้
 กล่าวคำมีอาทิวา 'ด้วยอำนาจแห่ง
 ตีรณปริณญาอีก'. บรรดาคำเหล่านั้น
 บัณฑิตพึงนำคำว่า โดยอาการทั้งหลาย
 ที่กล่าวแล้วด้วยอำนาจแห่งตีรณปริณญา
 มาประกอบเข้า. คำว่า โดยเป็นสิ่งที่
 ไม่มีที่พึ่ง ได้แก่ โดยเป็นสิ่งที่ไม่เว้น
 ก็หามิได้(คือเว้น)จากสิ่งที่เป็นที่พึ่ง. คำว่า
 โดยเป็นสิ่งที่ไม่มีที่พึ่ง ได้แก่ โดยเป็นสิ่งที่
 ไม่มีที่พึ่งแก่คนอื่นแม้(ด้วยตน)เอง.

วุตฺตมฺปิ เจตนฺติ นิตฺตฺเตเส
 วุตฺตํ. โลกนฺติ ขนฺธาทีโลกิยสุส
 สุตฺตปทสุสายํ นิตฺตฺเตโส. ตํ
 ทสฺเสตฺตุ 'สุญฺญโต'ตืออาทึคากา วุตฺตา.
 โอหจฺจาทิ วินาเสตฺวา. มจฺจุํ มรณํ
 ตฺรติ อตฺถกฺกมตฺติติ มจฺจุตฺโร.

คำว่า ก็คำนี้แม้ท่านกล่าวไว้ ท่าน
 อาจารย์ได้กล่าวไว้แล้วในนิเทศ. ศัพท์ว่า
 โลก นี้ เป็นศัพท์แสดงไขสุตบทแห่งสูตร
 อันเป็นโลกียะมีขันธเป็นต้น. เพื่อแสดง
 โลกนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคาถา
 มีอาทิวา 'โดยเป็นของว่างเปล่า'. คำว่า
 ละเสียได้ ได้แก่ ให้พินาศเสีย. บุคคล
 ชื่อว่า เป็นผู้ข้ามมัจจุเสียได้ ด้วย
 อรรถว่า ข้าม คือก้าวล่วงมัจจุคือ
 ความตายเสียได้.

๗๖๖. ภยญจ นนฺทินฺจาทิ
 สงฺขารานํ วิปตฺติทสฺสนมฺมูลกํ ภยญจ

๗๖๖. คำว่า (ละ)ความกลัวและ
 ความเพ็ดเพลินเสียได้ ได้แก่ ละ

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฺกตฺตํ พุทฺธมฺมํ อธิษฺฐิตํ สวณฺโณ สวณฺโณ สวณฺโณ

วิปฺปหาย ปิตินฺจ. นนฺทิ ปน
ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
มชฺชตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ทสฺสทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อิธ "(วิปฺ)ปหายา"ติ วุตฺตทา.

ความกลัวอันมีการเห็นความวิบัติแห่ง
สังขารทั้งหลายเป็นมูล และความปีติเสีย
ได้. ก็ความยินดีแม้อันพระโยคาวจร
ละได้แล้วในภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ในที่นี้ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ละเสีย"
เพื่อแสดงอาการที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความ
ยินดีนั้น แห่งอาการของความเป็น
กลาง ๆ.

ปฏิบัติยตีติ ปฏินิวตฺตนาเสณ
สงฺกุปฺติ. ปฏิญฺญตีติ ปฏินิวตฺตติ.
ตทฺทวาท "ปฏิญฺญตี"ติ. น
สมฺปสฺสริยตีติ น ปตฺตฺตริยตี, นปฺปวตฺตตีติ
อตฺโต.

คำว่า ย่อมถอย ได้แก่ ถดถอย
ด้วยอำนาจ แห่งการหมุนกลับ. คำว่า
ย่อมหด ได้แก่ ย่อมหมุนกลับ. ท่าน
อาจารย์หมายเอาคำนี้แหละจึงได้
กล่าวว่า "ย่อมกลับ". คำว่า ย่อม
ไม่เหยียดยื่นไป คือ ย่อมไม่แผ่ไป,
อธิบายว่า ย่อมไม่เป็นไป.

๗๖๗. นิพฺพทานํ สนฺตโต
ปสฺสตีติ อนฺุโลมณฺาณสฺส ปจฺจยภาวํ
คจฺจนฺตํ สงฺขารุเปกฺขณฺาณํ นิพฺพทานํ
สนฺตโต ปสฺสตี นาม การิโยปจาเรณ.
อถวา สงฺขารา อชฺชฺชฺชฺชฺชฺชฺช
อนฺุตรนฺุตรา "สนฺตฺตฺตฺตฺตฺต
เอวํ นิพฺพทานํ สนฺตโต ปสฺสตี

๗๖๗. คำว่า ย่อมเห็นพระนิพพาน
โดยความเป็นธรรมมีอยู่ คือ สังขาร-
เบกขาญาณ ถึงความเป็นปัจจัยแห่ง
อนุโลมญาณ ชื่อว่า เห็นพระนิพพาน
โดยความเป็นธรรมมีอยู่ โดยอุปจารอัน
เป็นเหตุให้ทำ. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า
ถ้าพระโยคาวจรวางเฉยเฉพาะสังขารทั้ง-

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สเจติ อตุโก. สงขารปุปวตุนติ
ทุกขปุปวตติภาวโต สงขตธมมานัน
ปวตุนัน. นิพพานเมว ปกขนุทตีติ
โคตรภูณานวเสน ปรีณตัง คเหตุวา
เอกตุนเย วุตตัง. ทิสาสสุ ตีรชานนตถัง
วิสุชชชนกาโก ทิสากาโก.

หลายแล้วเห็นพระนิพพานโดยความเป็น
ธรรมมีอยู่เป็นลำดับ ๆ อย่างนี้ว่า 'เห็น
พระนิพพานอันเป็นสันติบพิท' ไชรั. คำว่า
ความเป็นไปแห่งสังขาร ได้แก่ ความ
เป็นไปแห่งสังขตธรรมโดยความเป็นไป
แห่งทุกข์. คำว่า แล่นไปสู่พระนิพพาน
ทีเดียว ท่านอาจารย์ถือเอาความน้อมไป
ด้วยอำนาจโคตรภูญาณ กล่าวไว้ใน
เอกัตถนัยแล้ว. ชื่อว่า การรู้ทิส คือ
ภาที่ถูกลปล่อยไปเพื่อรู้ฝังในทิสทั้งหลาย.

ตยิทนุติ สงขารูปกษาณานัน.
ปิฏัง วญญมมานัน วิยาติ กุลกุตโต
วิเวจวเสน วิปริวตตยมมานัน
สณฺหสณฺหัง ปิฏจจุนฺณัน วิย.
นิพพญญิตกปุปาสนุติ นิพพญญิตพีชัง
กปุปาสัน. วิหตมมานนุติ ธนุเกน
วิหณฺณมมานัน.

คำว่า ตยิทัง (ญาณนี้หนั้น) ได้แก่
สังขารูปกษาณานัน. คำว่า เหมือนแบ่ง
ที่ถูกรขย็อยู่ คือ เหมือนผงแบ่งที่ละเอียด ๆ
ที่ถูกรบดอยู่ ด้วยอำนาจแห่งการร่อน
ออกจากแบ่งที่หยาบ ๆ. คำว่า ฝ่ายที่
ปล่อนเมล็ดออกแล้ว ได้แก่ ฝ่ายที่มีเมล็ด
อันเขาปล่อนออกแล้ว. คำว่า ถูกรักอยู่
ได้แก่ ที่ถูกรกระจายตัวเองด้วยธนูเล็ก ๆ.

๗๖๘. ตตฺตราติ ตสฺมี วิโมกฺข-
มุขภาวาปชฺชเน อริยปุกฺคสวิภาคป-
ปจฺจยตฺเต จ. อิทนุติ วิปสฺสนา-
ณานวิโมกฺขมุขภาวํ อापชฺชติ

๗๖๘. คำว่า ตตฺร ได้แก่ ในการ
ถึงความเป็นทางแห่งวิโมกข์ และในความ
เป็นปัจจัยเพื่อการจำแนกพระอริยบุคคล
นั้น. เชื่อมความว่า คำว่า อิทัง

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นาม สมุพฺพโร. ตินฺนํ อินฺทริ-
ยานนฺติ สทุธาสมาริปนฺนินฺทริยานํ.
สทุธินฺทริยาทีนํ หิ ตินฺนํ ยถากุณฺมํ
อนิจฺจานุสฺสนาทีหิ ตีหิ อนุสฺสนาหิ
พลฺปตฺตานิ โหนฺติ. ตานิ จ
พลฺปตฺตานิ อินฺทริยานิ ตา
อนุสฺสนา วิโมกฺขมุขภาวํ
อาปาเทนฺติตฺติ อาห 'ติวิธานุสฺสนา-
วเสน ฯเปฯ อาปชฺชติ นามา'ติ.
ติสฺโส หีตฺติอาทิ วิโมกฺขมุขานํ
สรูปทสฺสนํ เตสํ อนุสฺสนารูปตฺตา.

ชื่อว่า ย่อมถึง ความเป็นทางแห่งวิโมกข์
คือวิปัสสนาญาณ. คำว่า แห่งอินทรีย์
๓ อย่าง ได้แก่ แห่งสัทธินทรีย์
สมาธิินทรีย์ และปัญญาธิินทรีย์. ก็
อินทรีย์ ๓ อย่างมีสัทธินทรีย์เป็นต้น ย่อม
ถึงความมีกำลังด้วยอนุปัสสนา ๓ อย่าง
มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้นตามลำดับ. อนึ่ง
อินทรีย์ที่ถึงความมีกำลังเหล่านั้น ย่อมยัง
อนุปัสสนาญาณเหล่านั้นให้ถึงความเป็น
ทางแห่งวิโมกข์ได้ เหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าวว่า "ชื่อว่า ย่อมถึงความ
เป็นทาง ฯลฯ ด้วยอำนาจแห่งอนุปัสสนา
๓ อย่าง". คำมีอาทิว่า **จริงอยู่**
อนุปัสสนา ๓ อย่าง เป็นคำแสดงสรูป
ความแห่งวิโมกข์มุข เพราะความที่
วิโมกข์มุขเหล่านั้นเป็นรูปแห่งอนุปัสสนา
(คือมีอนุปัสสนาเป็นสำคัญ).

โลกนियฺยานายาติ ขนฺธาทีโลกโต สดฺตทานํ
นิกฺคมนาย. ปริจฺเจทปริวณฺณโตติ
อุทฺตยพฺพยวเสน ปริจฺเจทโต .เจว
มชฺเช อิตฺรกาลดาวเสน ปริวณฺณโต
จ. สมฺนุสฺสนายาติ อนิจฺจานุสฺสนา-

คำว่า **เพื่อนำสัตว์ออกไปจากโลก**
ได้แก่ เพื่อการออกไปจากโลกมีขันธโลก
เป็นต้นของสัตว์ทั้งหลาย. คำว่า **โดย**
การตัดตอนและโดยรอบด้าน ได้แก่
โดยการตัดตอน ด้วยอำนาจแห่งความ

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างคัมภีร์ฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วเสน สมุมเทว อนุ อนุ ทสฺสนาย.
 อนิจฺจานุปฺสฺสนาวเสน สจฺจณิกาทพฺพํ
 นิพฺพานํ 'อนิมิตฺตนฺ'ติ วุจฺจตีติ อาห
 'อนิมิตฺตตาย จ ธาตุยา'ติ.
 สพฺพสงฺขารนิมิตฺตวิรหโต อนิมิตฺต-
 ภูตตาย อสงฺขตตาย ธาตุยาติ
 อตฺถโก.

เกิดขึ้นและความเสื่อมไปและโดยรอบ
 ด้านด้วยอำนาจความเป็นสภาพมีกาล
 นอกนี้ ในท่ามกลาง. คำว่า เพื่อการ
 ตามพิจารณาเห็น ได้แก่ เพื่อการเห็น
 ตามลำดับ ๆ โดยชอบนั้นเทียว ด้วย
 อำนาจอนิจฺจานุปฺสฺสนา. พระนิพพาน
 อันจะพึงทำให้แจ้ง ด้วยอำนาจอนิจฺจานุ-
 ปฺสฺสนา ท่านเรียกว่า 'อนิมิต' เหตุนั้น
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'และใน
 อนิมิตธาตุ'. อธิบายว่า ในอสังขตธาตุ
 อันเป็นอนิมิต แห่งพระโยคาวจรผู้เว้น
 จากนิमितในสังขารทั้งปวง.

จิตฺตสมุปกฺขนฺทนตายาติ อนุโลม-
 ฃานาภิภาเวน วิปฺสฺสนาจิตฺต-
 ปฺริสฺนตฺถาย โลกนียฺยานาย สํวตฺตตีติ
 โยชนา. เอวํ อูปริปิ. อิทานิ
 ทฺกฺขานูปฺสฺสนาย โลกนียฺยานาย สํวตฺตนํ
 ทสฺเสตฺตมาห 'มโนสมฺมตฺเตชนตายา'ติ
 อุกฺทยพฺพยปฺปฏิปฺพนตาทฺกฺขตาทสฺสเนน
 จิตฺตสํเวชนตาย. อปฺปณฺนิหิตายาติ
 ราคาทิปณฺนิหิตาย อสงฺขตตาย
 ธาตุยา. ปฺรโตติ นสฺกโต. อิทญฺจ

คำว่า เพื่อความแล่นไปแห่งจิต มีวาจา
 ประกอบความว่า ย่อมเป็นไปเพื่อการ
 ออกไปจากโลกเพื่อประโยชน์แห่งการ
 เข้าไปแห่งวิปัสสนาจิต โดยความเป็น
 แห่งญาณมีอนุโลมญาณเป็นต้น. พึง
 ทราบความแม้ต่อไปข้างหน้าอย่างนี้.
 บัดนี้ เพื่อจะแสดงถึงความเป็นไปแห่ง
 ทฺกฺขานูปฺสฺสนาเพื่อการนำออกไปจากโลก
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า คำว่า 'เพื่อ
 ความเร่งร่าใจ (เพื่อความอาจหาญแห่ง

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕๔๘ พระสังเขปคตโชคณี วิสุทธิมรรคภูฎิกา (๒๑. พรรณนาปฏิบัติพาทญาณทัสสนวิสุทธิ

อนตฺตานุปัสสนาย โลกนียฺยานาย
 สํวตฺตทนทสฺสนนํ. สุญฺญตาย จ
 ธาตุยาติ อตฺตสฺสญฺฌาย อสงฺขตาย
 ธาตุยา. อิมานิ ตีณิ
 อนิจฺจานุปัสสนาทินิ ตีณิ อนุ-
 ปัสสนานิ. ยถาวุตฺตํ ปาฬิ วิวริตฺตํ
 'ตฺตฤตา'ติอาทิ วุตฺตํ.

ใจ)" เพื่อความสังเวชแห่งจิตโดยเห็น
 ความเป็นทุกข์อันเกิดจากความเกิดขึ้น
 และความเสื่อมไปบีบคั้น. คำว่า ใน
 อัปฺปณฺนิหิตธาตฺตํ ได้แก่ ในอสังขตธาตฺตํ
 ที่เว้นจากความตั้งมั่นแห่งกิเลสมีรากะ
 เป็นต้น. คำว่า โดยเป็นฝ่ายอื่น ได้แก่
 โดยไม่ใช่ฝ่ายของตน. ก็คำนี้เป็นคำแสดง
 ความเป็นไปแห่งอนัตตานุปัสสนาเพื่อการ
 ออกไปจากโลก. คำว่า และใน
 สุญฺญตธาตฺตํ ได้แก่ ในอสังขตธาตฺตํอัน
 วางเปล่าจากตน. คำว่า อนุปัสสนา ๓
 เหล่านี้ ได้แก่ อนุปัสสนา ๓ อย่าง
 มีอนิจจานุปัสสนา เป็นต้น. เพื่อเปิดเผย
 บาลีตามที่กล่าวแล้ว ท่านอาจารย์จึง
 ได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'บรรดาอนุปัสสนา
 เหล่านั้น'.

ตฺตฤถ คตฺตินุติ นิปฺพตฺตตี. อิมานิ
 ตีณิ ปทานิติ 'สพฺพสงฺขาราเร'ติ
 อาทินิทฺเทเส เทว 'สพฺพเพ
 ฐมฺเม'ติอาทิกํ เอกนฺนุติ ตีณิ วากฺยานิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า คติ
 ได้แก่ ความบังเกิด. คำว่า บท ๓
 เหล่านี้ ได้แก่ พากย์ทั้ง ๓ คือ
 พากย์ ๒ ในนิเทศมีคำอาทิว่า 'สพฺพ-
 สงฺขาราเร (สังขารทั้งปวง)' และพากย์ ๑
 มีคำเป็นอาทิว่า 'สพฺพเพ ฐมฺเม (ธรรม
 ทั้งปวง)'.

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๗๖๙. อิทานิ เยส อิมานิ
 วิโมกฺขมุขานิ วุตตานิ, เต
 มกฺกสงฺฆาเต วิโมกฺเข ทสฺเสตฺถ
 'กตเม ปนา'ติอาทิ วุตต.
อริโมกฺขพหุโลติ สทฺธาพหุโล.
 มณิกนกาทีสุ สรเสน อนฺุปติตายปิ
 อนิจฺจตาย อาทิโต สทฺธามตฺเตน
 สงฺฆาเร อนิจฺจานิปิ ปสฺสิตฺวา
 วิปสฺสนาย อุกฺกํสคตาย โยคิโน
 ปจฺจกฺขโต สพฺพธมฺเมสุ อนิจฺจตาย
 อฺุปฏฺจิตาย ภควติ ธมฺมสภาเว จ
 สทฺธา สาทิสฺยา โหติ.

๗๖๙. บัดนี้ วิโมกขมุข(ทางแห่ง
 วิโมกข์)ทั้งหลายเหล่านี้ที่ท่านกล่าวไว้เพื่อ
 วิโมกข์เหล่าใด เพื่อจะแสดงวิโมกข์
 ที่เรียกว่าทางเหล่านั้น ท่านอาจารย์จึง
 ได้กล่าวคำมีอาทิว่า "ก็วิโมกขมุขเป็น
 ไฉน". คำว่า เป็นผู้มากด้วยอริโมกข์
 ได้แก่ เป็นผู้มากด้วยศรัทธา. เมื่อ
 ความที่สังขารทั้งหลายมีความเป็นของไม่
 เทียงในธรรมทั้งปวงปรากฏโดยประจักษ์
 แก่พระโยคาวจรด้วยวิปัสสนาชั้นอุกฤษฏ์
 เพราะเห็นแม้อนิจจลักษณะทั้งหลายใน
 สังขารด้วยเพียงมีศรัทธาแต่ต้นในความ
 ที่สังขารมีความเป็นของไม่เทียง แม้ที่
 ตกตามไปตามสภาวะของตนในวัดถุมี
 แก้วมณีและทองเป็นต้น ศรัทธาในพระ
 ผู้มีพระภาคและในสภาวะธรรมย่อมนเป็น
 ศรัทธาที่เป็นไปกับด้วยกำลังอันยอดเยี่ยม.

อนิมิตฺตวิโมกฺขนฺุติ อนิมิตฺตํ นิพฺพานํ
 อารพฺภ ปวตฺตํ อริยมกฺกํ. ปสฺสทฺธิ-
 พหุโลติ อิทํ 'สงฺฆาเร กุภฺขโต
 มนสิกโรนฺุตสฺส ตปฺปฏิปกฺขนิพฺพาน-
 นิมนฺุจิตฺตตาย ปีติปาโมชฺชพหุลกาย-

คำว่า (ย่อมนได้เฉพาะ)อนิมิตวิโมกข์
 ได้แก่ ย่อมนได้เฉพาะอริยมรรค อัน
 ปรารภพระนิพพานอันไม่มีนิमितเป็นไป.
 คำว่า ผู้มากด้วยปัสสัทธิ นี้ ท่าน
 อาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า "เมื่อพระโยคาวจร

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตตปุสสุทฐิ สาดิสยา โหตี'ติ
วุดต. อนตตทสฺสนํ ปณฺญาพลเนว
นิปฺพชฺชตีติ อาห 'เวทพฺหุโล'ติ,
ปณฺณินฺหุทฺริยพฺหุโลติ อตฺถโก.

ใส่ใจในสังขารโดยความเป็นทุกข้อยู่
กายบัสสัทธิและจิตบัสสัทธิอันมากด้วยปีติ
และปราโมทย์ เป็นธรรมชาติเป็นไปกับ
กำลังอันดียิ่ง เพราะความเป็นผู้มีจิต
น้อมไปในพระนิพพานอันเป็นปฏิปักษ์ต่อ
สังขารนั้น'. การเห็นอนัตตาย่อมสำเร็จ
ได้ด้วยกำลังปัญญาเท่านั้น เหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'ผู้มากด้วย
ความรู้, อธิบายว่า ผู้มากด้วย
ปัญญาอินทรีย์.

อุทฺทพฺพยาที อนิมิตฺตวเสน'^๑
สงฺขารเ อนิจฺจโต มนสิโกโรนฺตสฺส
'ยตุถ อิทํ สงฺขารนิมิตฺตํ สพฺพโส
นตฺถิ, ตํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตนฺห'ติ
อธิมฺจฺจโต อุปฺปนฺโน มคฺโค
อนิมิตฺตโต นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ
วฺจฺจตีติ อาห 'อนิมิตฺตาทกาเรนา'ติอาที.

เมื่อพระโยคาวจรใส่ใจความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปเป็นต้นโดยความเป็น
ของไม่เที่ยงในสังขารด้วยอำนาจหानิมิต
ไม่ได้ น้อมใจเชื่ออยู่ว่า 'สังขารนิมิตนี้
ไม่มีโดยประการทั้งปวงในพระนิพพานใด
พระนิพพานนั้น ชื่อว่าหานิมิตมิได้'
มรรคที่เกิดขึ้น ท่านเรียกว่า ทำให้แจ้ง
พระนิพพานโดยหานิมิตมิได้ เหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า
'(เป็นไป)โดยอาการอันหานิมิตมิได้'.

^๑ ไป. อุทฺทพฺพยาที นิมิตฺตวเสน.

๗๗๐. 'ยทิ อริยมกุโค
 อนิมิตตาทิกัง ทิวิมปิ วิโมกขนามัง
 ลภติ, อถ กสฺมา อภิมุเม
 วิโมกขทวยเมว อากตณฺ'ติ โจทณฺ
 สนุชทายาห 'ยํ ปนา'ตืออาทึ. ตนฺตึ
 อภิมุเม วิโมกขทวยวจนฺ. ยสฺมา
 ปน อภิมุโม นิปฺปரியายกถา,
 มคฺคสฺส จ วิปสฺสนาคมนวเสน
 นามลาภอ นิปฺปரியายอ ตทานุภาว-
 นิพฺพตฺตตฺตา. สรสวเสน ปน
 อารมฺมณวเสน วา นามลาภอ
 ปரியายสิทฺธอ. วิปสฺสนา จ
 นิमितฺตภูเตสฺสุ ขนฺธเสสฺสุ จรณโต
 สนิमितฺตตาสยํ อากมนฺนียภูจฺจาเน จตฺวา
 อตฺตโน มคฺคสฺส นิปฺปரியายโต
 อนิมิตฺตนามัง ทาทุงฺ น สกฺโกติ,
 ตสฺมา วิโมกขทวยเมว วุตฺตณฺตึ
 ทสฺเสตฺตฺมาห 'นิปฺปரியายโต วิปสฺสนา-
 คมนํ สนุชทายา'ติ. ตสฺส วุตฺตณฺตึ
 ปกเตน สมฺพนฺุโธ.

๗๗๐. ท่านอาจารย์หมายเอาการ
 ท้วงว่า 'ถ้าว่าอริยมรรคได้ชื่อว่าวิโมกข์
 ๓ อย่างมีอนิมิตวิโมกข์เป็นต้นไซ้ร้ เมื่อ
 เป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ในพระ-
 อภิมุเม วิโมกข์ทั้งสองอย่างนั้นเท่านั้น
 จึงมา' จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ส่วนว่า
 วิโมกข์ใด'. คำว่า ตํ เป็นคำ
 กล่าววิโมกข์ ๒ อย่างในพระอภิมุเม.
 เพื่อแสดงว่า ก็เพราะเหตุที่พระอภิมุเม
 เป็นการกล่าวโดยนิปฺปரியาย(โดยตรง)
 และการได้ชื่อว่ามรรคด้วยอำนาจแห่งที่มา
 ของวิปัสสนาเป็นธรรมโดยตรง เพราะ
 ความที่ที่มาแห่งวิปัสสนาเกิดขึ้นด้วย
 อานุภาพแห่งมรรคนั้น. อนึ่ง การที่ได้
 ชื่อว่ามรรค ด้วยอำนาจสภาวะของตนก็ดี
 ด้วยอำนาจอารมณ์ก็ดี เป็นธรรม
 สำเร็จโดยปริยาย(โดยอ้อม). ก็วิปัสสนา
 ตั้งอยู่แล้วในฐานะอันเป็นที่ทำที่มานอน
 ของจิตที่เป็นไปพร้อมกับนิมิต(ที่มีนิมิต)ให้
 มาถึง เพราะยังเที่ยวไปในขันธทั้งหลาย
 อันเป็นนิมิตย้อมไม่อาจให้ชื่ออันหา นิมิต
 มิได้แก่มรรคของตนได้โดยตรง, ฉะนั้น
 จึงตรัสวิโมกข์ ๒ อย่างไว้เท่านั้น ท่าน

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ อากจจติ เอตสุมมา ผลนติ
อากมนั, การณั วิปัสสนาย
อากมนั. วิปัสสนาวเสน วิปัสสนาย
วา นามสฺส อากมนวเสนาติปิ อตฺถเ.
ปฏิสหมภิทาวเสเนวาติ ติวินนามลาโก
วุตฺโต, โส สุตฺตสฺส ปริยายเทสนตฺตา
ปริยายโต วุตฺโตติ ทสฺเสตฺถ
'วิปัสสนาญาณั หิ'ติอาทิ วุตฺต.
วิปัสสนาญาณั กิญจาปิ วุตฺตนติ
สมฺพนุโธ. นิจฺจโต นิมิตฺตนติ
นิจฺจวเสน ลพฺภมานั รากาทิ-
สมฺพุตฺตติยา นิมิตฺตาทกา.

อาจารย์จึงได้กล่าวว่า "หมายเอาที่มา
แห่งวิปัสสนาโดยนิปริยาย (โดยตรง)".
เชื่อมความตามบทที่ท่านทำไว้แห่งค่านั้น
ว่า อันท่านอาจารย์ได้กล่าว(หมายเอา
ที่มาแห่งวิปัสสนาโดยนิปริยาย).

(วิโมกข์ ๒ อย่าง) ชื่อว่า ที่มา ด้วย
อรรถว่าเป็นแดนมาแห่งผลในมรรคนั้น
คือเหตุเป็นที่มาแห่งวิปัสสนา. อธิบายว่า
เหตุอันเป็นที่มาแห่งวิปัสสนาด้วยอำนาจ
วิปัสสนา หรือด้วยอำนาจแห่งที่มาแห่งชื่อ
ของวิปัสสนา ดังนี้บ้าง. เพื่อแสดงว่า
การได้ชื่อ ๓ อย่าง ท่านอาจารย์กล่าว
ไว้ด้วยคำว่า "ด้วยอำนาจแห่งปฏิสัมภิตา
เท่านั้น การได้ชื่อ ๓ อย่างนั้นตรัสไว้
โดยอ้อม เพราะความที่พระสูตรตรัส
แสดงไว้โดยอ้อม ท่านอาจารย์จึงได้กล่าว
คำมีอาทิว่า "จริงอยู่ วิปัสสนาญาณั".
เชื่อมความว่า ท่านอาจารย์กล่าว
วิปัสสนาญาณัไว้แม้ก็จริง. คำว่า
(เปลื้อง)นิमितโดยความเป็นของเที่ยงได้
ได้แก่ เปลื้องอาการแห่งนิमितโดยความ
เกิดพร้อมแห่งกิเลสมีราคะ เป็นต้นอัน
ได้อยู่ด้วยอำนาจแห่งนิमितว่า เที่ยง.

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓) วิปัสสนาญาณ. สงขาร-
 นิमितตสุชาติ สงขตธมมสงขาทนิमितตสุส.
 อวิชหนโตติ อาลมพณีกรณวเสน
 อมฺฤจนโต ตสุส จากมนวเสน
 ฅานสุส ปวตฺติวเสน. ตสุมาติ
 สฺยณตสุส อปฺปณิหิตนามานํ
 ทฺวินฺนเมว นิปฺปரியายโต สิทฺชตฺตา.

คำว่า ตํ ได้แก่ วิปัสสนาญาณ
 (ทั้ง ๓). คำว่า (เพราะไม่ละ)ซึ่ง
 สังขารนิमित ได้แก่ เพราะไม่ละซึ่งนิमित
 กล่าวคือสังขตธรรม. คำว่า เพราะไม่ละ
 ได้แก่ เพราะไม่ปล่อยวางด้วยอำนาจแห่ง
 การทำให้เป็นอารมณ์และเป็นเครื่องยึด-
 หน่วงใจด้วยอำนาจแห่งความเป็นไปแห่ง
 ฅาน ด้วยอำนาจที่มาแห่งสังขารนิमितนั้น.
 คำว่า เพราะเหตุ นั้น คือ เพราะ
 สฺยณตมรรคสำเร็จโดยตรงแก่มรรคทั้ง ๒
 นั้นแลอันมีชื่อว่า อปฺปณิหิตมรรค.

๗๗๒. อธิโมกฺขพหุลทายาติ^๑
 สทฺธาพหุลตาย. เสเสสุ สตฺตสุ
 ฅานesuติ อิทํ สุตฺตนฺตปฺรียายโต
 วุตฺตํ. อภิชมฺมปฺรียายโต ปน
 'ปญฺญา ย จสฺส ทิสฺวา เอกจฺเจ
 อาสวา ปริกฺขิณา โหนฺตี'ติ^๒ วจนโต
 อคฺคผลคฺคผลวชฺชิตฺเตสุ ฉสุ ฅานesu
 สทฺธาวิมุตฺโต. อคฺคผล ปน สจายํ

๗๗๒. คำว่า เพราะความเป็น
 ผู้มากด้วยอธิโมกข์ ได้แก่ เพราะความ
 เป็นผู้มากด้วยศรัทธา. คำว่า ในฐานะ
 ทั้ง ๗ ที่เหลือ นี้ ท่านอาจารย์ได้
 กล่าวโดยปริยายแห่งพระสูตร. ส่วนโดย
 ปริยายแห่งพระอภิธรรม พระอริยบุคคล
 เป็นผู้ชื่อว่า สทฺธาวิมุต ในฐานะ ๖
 เว้นจากมรรคและผลอันเลิศเพราะพระ

^๑ วิสุทฺธิมกฺเก อธิโมกฺขพหุโลคิ ทิสฺสติ.
^๒ อภ. ปุ. ๓๖/๑๓๖.

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อรุปชฎานลาภี อุกโตภาควิมุตโต
โหติ, อิตโร ปญญาวิมุตโต โหตีติ
ทฎจพพ.

บาลีว่า 'อาสวะบางอย่างของพระโยคา-
วจรนั้นสิ้นไปหมดแล้ว เพราะเห็นด้วย
ปัญญา'. ถ้าว่า พระอริยบุคคลนี้เป็น
ผู้ได้ อรุปชฎานในผลอันเลิศ เป็นผู้ชื่อว่า
อุกโตภาควิมุตโตไซ้ร์ บัณฑิตพึงเห็นว่า
พระอริยบุคคลนอกนี้(คือผู้ไม่ได้อรุปชฎาน)
ก็ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า ปญญาวิมุต.

๗๗๓. สพฺพตฺถาติ อฏฺฐสฺสปี
จาเนสฺส. อิทญจ สุตฺตปริยาเยน วุตฺตติ.
อภิธมฺมปริยาเยน ปน ปจฺจมคฺคกฺขณเณ
สทฺธานุสสารี วา หุตฺวา, อฏฺฐ-
สมาปตฺตติลาภี เจ มชฺชเณ ฉสฺส
จาเนสฺส กายสกฺขี โหติ. อคฺคผล
ปุริมฺนเยน อุกโตภาควิมุตฺโต วา
ปญฺญาวิมุตฺโต วา โหตีติ ทฎจพพ.

๗๗๓. คำว่า ในที่ทั้งปวง ได้แก่
ในฐานะแม้ ๘ อย่าง. ก็คำนี้ท่าน
อาจารย์กล่าวไว้โดยปริยายแห่งพระสูตร.
ส่วนโดยปริยายแห่งพระอภิธรรม พึง
เห็นว่า ในขณะที่ปฐมมรรค(พระอริย)บุคคล
จะเป็นผู้ชื่อว่า สัทธานุสสารี, หรือถ้าว่า
ได้สมาบัติ ๘ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า กายสักขี
ในฐาน ๖ ในท่ามกลาง. ตามนัยก่อน
ในผลอันเลิศ(พระอริย)บุคคลย่อมเป็นผู้
ชื่อว่า อุกโตภาควิมุต หรือว่า ย่อมเป็น
ผู้ชื่อว่า ปญญาวิมุต.

๗๗๔. ฐมฺมานุสสารีติ ฐมฺม-
สงฺฆาตาย ปญฺญาตาย จตฺตสจฺจํ
อนุสฺสรณสีโล.

๗๗๔. คำว่า ควรจะเป็นธัมมา-
นุสสารี คือผู้มีปกติตามระลึกถึงสัจจะ ๔
ด้วยปัญญา กล่าวคือธรรม.

๗๗๖. มุฏฐนตฺ สจฺฉิกโตติ^๑
 เอตถ มุฏฐ-สทฺโท ภาวสาธโน
 อนุต-สทฺโท อนนุตรวาจี กิริยา-
 วิเสสนนฺจ. เตน 'อรุปรชฺฌานผสฺसानํ
 อนตฺ อนนุตฺรํ สจฺฉิกาตพฺเพ ฐมฺเม
 นามกาเยน สจฺฉิกกาสิ'ติ อตฺถ
 ทฏฺฐพฺโพ. ทิฏฺฐนตฺ ปตฺโตติ
 ทสฺสนสงฺฆาตสฺส ปจฺมมคฺคสฺส
 อนนุตฺรเมว นิพฺพานํ ตํ ปตฺโตติ
 อตฺถ. ทิฏฺฐตฺตาปตฺโตติ^๒ วา ปาโจ.
 ปจฺมทิฏฺฐตฺตา ปุณฺ ติเมว นิพฺพานํ
 ปตฺโตติ อตฺถ.

๗๗๖. ในคำว่า ผู้กระทำให้แจ้ง
 ที่สุด (ลำดับ)แห่งฌานที่ตนสัมผัสแล้ว นี้
 มุฏฐ-ศัพท์ เป็นภาวสาธนะ อนุต-ศัพท์
 เป็นศัพท์กล่าวถึงตามลำดับ(ไม่มี
 ระหว่าง) และเป็นกิริยาวิเศษ. ด้วย
 เหตุนั้น บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความว่า
 'พระโยคาวจรได้ทำให้แจ้ง ธรรมทั้งหลาย
 ที่ควรทำให้แจ้งตลอดที่สุดคือตลอดลำดับ
 แห่งความสัมพันธ์อรุปรชฺฌาน ด้วยนามกาย'.
 คำว่า เป็นผู้บรรลุที่สุด(ลำดับ)แห่ง
 โสดาปัตติมรรคอันตนเห็นแล้ว ได้แก่
 เป็นผู้บรรลุพระนิพพานนั้นในลำดับปฐม-
 มรรค กล่าวคือ ทสฺสนะนั้นแหละ.
 อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีว่า ผู้บรรลุความ
 ที่ปฐมมรรคอันตนเห็นแล้ว. อธิบายว่า
 ผู้บรรลุพระนิพพานนั่นเอง เพราะความ
 ที่ปฐมมรรคอันตนเห็นแล้ว.

สังขารุเปกฺขาณาณํ

สังขารุเบกฺขาณาณ

^๑ ไป. สจฺฉิกโรติ.

^๒ ปรมตฺถมณฺชฺสา. ทิฏฺฐิตาปตฺโต.

๗๗๘. ตํ ปเนตนุติ สงฺขารุ-
เปกฺขานาณมาห.

๗๘๐. สงฺขารานํ อชฺฌเปกฺขน-
วเสน จานโต 'สนฺตฺติฏฺจนํ'ติ
สงฺขารุเปกฺขา วุตฺตา. วกฺขติ
หิ 'อชฺฌเปกฺขนํ สนฺตฺติฏฺจนํ'ติ.
อุปฺปาทาทีนิตฺติ อุปฺปาทปฺปวตฺตาทิ-
อปเทเสน วุตฺเต สงฺขาร.

๗๘๑. เอกตฺถาติ เอกสภาวา.

๗๘๒. สงฺขารุเปกฺขาทีณานตฺตยสฺสชาติ
สงฺขารุเปกฺขาอนุโลมโคตรภูสณฺณิตสฺส
ณานตฺตยสฺส. พหิทฺธา นิมิตฺตภูตโตติ
นียกชฺฌตฺตโต พหิทฺธา อารมฺมณ-
วเสน ราคานิมิตฺตภูตโต. อภินิวิฏฺฐ-
วตฺตโตติ วิปฺสฺสนาวิสยวเสน
คหิตวตฺตโตติ อตฺถ. ปวตฺตํ
นาม นียกชฺฌตฺตภูตา ขนฺธาติ
อาห 'อชฺฌตฺตปฺปวตฺตโต จา'ติ.

๗๗๘. ด้วยคำว่า ก็ญาณนี้นั้น
ท่านอาจารย์ได้กล่าวถึง สังขารุเบกขา-
ญาณ.

๗๘๐. ท่านอาจารย์กล่าวสังขารุ-
เบกขาว่า "ความตั้งมั่น" เพราะสังขาร
ทั้งหลายตั้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งการวางเฉย.
จริงอยู่ ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ความ
ตั้งมั่นคือการวางเฉย". คำว่า ซึ่งความ
เกิดขึ้นเป็นต้น ได้แก่ ซึ่งสังขารทั้งหลาย
ที่กล่าวไว้โดยอ้างถึงความเกิดและความ
เป็นไปเป็นต้น.

๗๘๑. คำว่า มีอรรถเป็นอันเดียวกัน
ได้แก่ มีสภาวะเป็นอันเดียวกัน.

๗๘๒. คำว่า ของญาณ ๓ มี
สังขารุเบกขาญาณเป็นต้น ได้แก่ ของ
ญาณ ๓ ที่รู้กันว่าสังขารุเบกขาญาณ
อนุโลมญาณ และโคตรภูญาณ. คำว่า
อันเป็นนิमितภายนอก ได้แก่ อันเป็น
นิमितมีราคาเป็นต้นด้วยอำนาจแห่งอารมณ์
ภายนอกจากขันธอันเป็นภายใน. คำว่า
จากวัตถุที่ยึดไว้ ได้แก่ จากวัตถุที่ตน
ยึดถือไว้ด้วยอำนาจอารมณ์ของวิปัสสนา.

วฏฺฐหนโตติ อวิสยภาเวน ตชฺชนก-
 สโยชนปฺปหาเนน จ วิมฺจจนโต. ตํ
 กจฺจนตีติ ตํ มคฺคํ อนนฺตรเมว
 อปฺปาทเนน กจฺจนตี. เตนาห 'มคฺเคน
 สทฺธิ ฌมฺภียตี'ติ.

ขันธ์ทั้งหลายที่เป็นภายใน ชื่อว่า
 ปวัตตะ เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 'และจากปวัตตะที่เป็นภายใน'. คำว่า
 เพราะออก ได้แก่ เพราะพ้นโดยความ
 เป็นสิ่งไม่มีอารมณ์และโดยละสังโยชนอัน
 ยังอารมณ์นั้นให้เกิด. คำว่า ไปสู่
 วฏฺฐานะ คือมรรคนั้น ได้แก่ ไปสู่
 มรรคนั้นด้วยความเกิดขึ้นในลำดับนั้นเอง.
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
 'ย่อมสืบต่อ กับมรรค'.

๗๘๓. ตตฺตราติ ตสฺมี 'อภิณีวิฏฺฐ-
 วตฺถโต วฏฺฐหนโต'ติ วตฺเต
 สงฺเขปวจเน. อชฺฌตฺตํ อภิณีวิสิตฺวาติ
 สสนฺตติปริยาปนฺเนสุ ขนฺธेषु วิปฺสฺสนํ
 ปฏฺฐเปตฺวา. อชฺฌตฺตา วฏฺฐชาติติ
 ยทา วฏฺฐานคามินี วิปฺสฺสนา
 อชฺฌตฺตารมฺมณา โหติ, ตทา
 มคฺคกฺขณเ อชฺฌตฺตา วฏฺฐชาติติ
 วุจฺจติ. พหิทฺธา วฏฺฐชาติติอาทิสฺสุปี
 เอเสว นโย. เอกปฺปหาเรนาติ
 อชฺฌตฺตพหิทฺธาทิสฺสุ เอกโตว วิปฺสฺสเนน.

๗๘๓. คำว่า ตตฺร ได้แก่ ในคำ
 โดยย่อที่กล่าวว่า 'เพราะออกไปจาก
 วัตถุที่ยึดมั่น' ดังนี้. คำว่า ยึดใน
 ภายใน ได้แก่ เริ่มตั้งวิปัสสนาในขันธ์
 ที่นับเนื่องด้วยความสืบต่อ(สันตติ)ของตน.
 คำว่า ออกจาก(สังขารทั้งหลาย) ใน
 ภายใน ได้แก่ วิปัสสนาอันเป็น
 วฏฺฐานคามินี มีธรรมในภายในเป็น
 อารมณ์ในกาลใด, ในกาลนั้น ท่าน
 เรียกว่า ย่อมออกจาก(สังขารทั้งหลาย)
 ในภายในขณะแห่งมรรค. แม้ในคำมี
 อาทิวา ออกจาก(สังขารทั้งหลาย)

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ในภายนอกก็เช่นนี้เหมือนกัน. คำว่า
โดยพร้อมกันทีเดียว ได้แก่ โดยเห็น
แจ่มแจ้งพร้อมกันทีเดียวในธรรมทั้งหลาย
มีธรรมในภายใน และธรรมในภายนอก
เป็นต้น.

๗๘๖. ยัม กิณฺณิ สมุทฺยธมฺมนฺติ-
อาทิ ปญฺจนฺนํปิ ขนฺธานํ เอกโต
วิปสฺสนาปฺปการวณฺ. เอวํ วิปสฺสนา
จ ขิปฺปนินฺนตฺตฺนเมว สมฺภาวติ, น
สพฺเพสํ.

๗๘๖. คำมีอาทิว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีอันเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เป็นคำกล่าว
ถึงประการในการเห็นแจ่มแจ้ง ชั้นธัมม
ทั้ง ๕ พร้อมกัน(โดยเป็นอันเดียวกัน).
ก็วิปัสสนาย่อมเกิดพร้อมเฉพาะบุคคลผู้
พิจารณาอารมณ์ได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น
ด้วยประการอย่างนี้ หากเกิดพร้อมแก่
บุคคลทั้งปวงไม่.

๗๘๘. เวทพฺพลาติ^๑ ฌานพฺพลา.

๗๘๘. คำว่า เป็นผู้มากด้วยเวท
(คือความรู้) ได้แก่ เป็นผู้มากด้วยญาณ.

๗๘๙. สทฺธิ ปุริมฺปจฺฉิมฌานเณหิตี
ภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อาทิปจฺฉิมฌานเณหิ จ สห.
อุทฺททานนฺติ อุทฺทริตฺตฺวา ทานํ ทสฺสนํ,
อุทฺทเทโสติ อตฺตโก.

๗๘๙. คำว่า พร้อมทั้งญาณก่อน
และญาณหลัง ได้แก่ พร้อมกับญาณ
ก่อนมีภยตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
หลังมีโคตรภูญาณเป็นต้น. คำว่า
อุทฺททานํ (หัวข้อที่ยกขึ้น) ได้แก่ หัวข้อ

^๑ ไป. เวทพฺพโล.

ที่ยกขึ้นชี้แจง ได้แก่ อุทเทส(ข้อที่ยกขึ้นแสดงไข).

ยตุถ กตุถจิ ฌาณเฐ สเปตฺวาติ^๑
 ภยตุปฏฺฐานาทีฌาณกถายํ จตุวา.
 อิเชว วุฏฺฐานคามิฌาณเฐ ออาหารณมาห
 'อิมสฺมี ปนา'ติอาที. สพฺพนฺติ
 สพฺพํ ฌาณํ. วุตฺตา วิสุทฺธิกถายํ.

คำว่า ตั้งอยู่ในญาณใดญาณหนึ่ง
 ได้แก่ ตั้งอยู่ในกถาว่าด้วยญาณมี
 ภยตุปฏฐานญาณเป็นต้น. ท่านอาจารย์
 หมายเอาการนำมาในวุฏฐานคามินิญาณ
 นี้เท่านั้น จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'แต่
 เมื่อนำมาในส่วนแห่งวุฏฐานคามินิ-
 วิปัสสนานี้'. คำว่า ทั้งหมด ได้แก่
 ญาณทั้งหมด. กถานี้ท่านกล่าวไว้ใน
 วิสุทธิกถา(กถาว่าด้วยความหมดจด).

๗๕๐. ปริมฺสิตฺวาติ^๒ วิมฺสิตฺวา.

๗๕๐. คำว่า ใคร่ครวญ ได้แก่
 พิจารณาดู.

๗๕๖. กายคตาสติโกชนนฺติ อิทิ
 อฺปลกฺขณวเสน วุตฺตํ สพฺพเพสํ สติ-
 ปฏฺฐานสมฺมปฺปธานาทีโพธิปฏฺฐิกานํปิ
 วตฺเตตพฺพโต.

๗๕๖. คำว่า โภชณะคือกาย-
 คตาสติ นี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้ด้วย
 อำนาจแห่งการเข้าไปกำหนด เพราะ
 แม้โพธิปักขิยธรรมมีสติปฏฐานและ
 สัมมปธานเป็นต้นทั้งหมด เป็นธรรม

^๑ วิสุทธิมกฺก. จตุวา.

^๒ วิสุทธิมกฺก. ปริมสิตฺวา.

อันพระโยคาวจรพึงให้เป็นไป(พึงบำเพ็ญให้เป็นไป).

ญาณมโย อาโลโก เอติสฺสาติ
ญาณาลอกา มคฺคภาวนา.

แสงสว่างของธรรมชาตินี้ สำเร็จด้วยญาณ เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าญาณาลอกา(มีแสงสว่างอันสำเร็จด้วยญาณ) ได้แก่ มรรคภาวนา.

วิสฺสนิฆาตนนฺฺติ วิสฺสนิมฺมทนนฺฺ.
เหมฏฺฐา วุตฺตํ สงฺขารูปกฺขา-
พฺยาปารเมว นิคมนวเสน ทสฺเสตฺถุ
'เตน วุตฺตนนฺฺ'ติอาทิมาน.

คำว่า ยากำจัดพิษ ได้แก่ ยาที่บรรเทาพิษออกไป. เพื่อแสดงความชวนชวายเป็นแห่งสังขารูปกขาญาณที่กล่าวมาหลังจากนั้นแหละ ด้วยอำนาจคำลงท้ายท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวแล้ว'.

๗๕๗. ปฏิสนฺจโรติ ภวาทิตโต
วิรตฺตตาย ปฏินิวตฺตนาภาเว จรณโก.

๗๕๗. คำว่า ผู้เที่ยวไปโดยความเป็นผู้หลีกเลี่ยง ได้แก่ ผู้มีอันเที่ยวไปในความเป็นผู้หันกลับมาอีก เพราะความเป็นผู้เบื่อหน่ายจากภพเป็นต้นแล้ว.

สามคฺคียนฺฺติ การณสามคฺคิตโต
ชาติ การณยฺตฺตํ ปฏิรูปนฺฺติ อตฺถโก.
ภวเนติ ติภาเว. น ทสฺสเยติ
อนุปฺปนฺนวเสน โย อตฺตานันฺ น
ทสฺเสติ, ตสฺส ตํ อทสฺสนัน

คำว่า เป็นความดำเนินชอบ คือเป็นสิ่งที่เกิดแต่ความดำเนินชอบแก่เหตุ อธิบายว่า ควรแก่เหตุ เหมาะแก่เหตุ. คำว่า ในภพ ได้แก่ ในภพทั้ง ๓. (ด้วย) คำว่า ไม่แสดง มีวาจาประกอบ

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สามิกุคียนุติ อากริยาติ โยชนา.

ความว่า ภิกษุใด ไม่แสดงตนด้วยอำนาจที่ยังไม่เกิดขึ้น, อาจารย์ทั้งหลายกล่าวถึงการไม่แสดงตนนั้นของภิกษุนั้นว่า เป็นความดำเนินชอบ .

นิยเมตวาติ นียตํ เอกังสิกํ
 กตฺวา. 'โพชฌงฺกวิเสสํ ปฏิปทาวิเสสํ
 วิโมกฺขวิเสสนุ'ติ วิเสส-สทฺโท ปจฺเจกํ
 โยเชตพุโพ. นิปปีติเกสฺ มกุเกสฺ
 จโพชฌงฺกตา อวิตกฺเกสฺ สตฺต-
 มกุคฺงฺกตา จ จตฺตชฺฌานงฺกตา จ
 โพชฌงฺกาทีวิเสโส นาม. ปาทกชฺฌานนุติ
 วุฏฺฐานคามินียา วิปสฺสนาย
 ปาทกชฺฌานํ. วิปสฺสนาย อารมฺมณ-
 ญตาติ วุฏฺฐานคามินียา เอว
 อารมฺมณญตา.

ค้ำว่า ก้ำหนด ได้แกํ ทำให
 แน่นอน คือให้เป็นไปโดยส่วนเดียว.
 บัณทิตพิงประกอบวิเสส-คัพทํไปทีละบท
 ว่า 'โพชฌงฺกวิเสสํ (ความแปลกกัน
 แห่งโพชฌงค์) ปฏิปทาวิเสสํ (ความ
 แปลกกันแห่งปฏิปทา) วิโมกฺขวิเสสํ
 (ความแปลกกันแห่งวิโมกข์)'. ค้ำความเป็น
 องค์แห่งโพชฌงค์ ๖ ในมรรคที่ไม่มีปีติ
 ความเป็นองค์แห่งมรรค ๗ และความ
 เป็นองค์แห่งฌาน ๔ ในมรรคที่ไม่มีวิตก
 ชื่อว่า ความต่างแห่งโพชฌงค์เป็นต้น.
 ค้ำว่า ฌานที่เป็นบาท ได้แกํ ฌาน
 ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนาอันเป็นวุฏฺฐาน-
 คามินี. ค้ำว่า เป็นอารมณํแห่งวิปัสสนา
 ได้แกํ เป็นอารมณํแห่งวิปัสสนาอันเป็น
 วุฏฺฐานคามินีนั่นเอง.

ปุกฺกถชฺฌาสาโยติ ปาทกชฺฌานวิปสฺสนา-
 รมฺมณชฺฌานานํ อเนกตฺเต สติ โย

ค้ำว่า อัยยาคัยของบุคคล คือ อัยยาคัย
 แห่งบุคคลผู้บำเพ็ญวิปัสสนา หรือผู้

โย วิปัสสโก ยํ ยํ ฌานํ
 ปาทกํ อารมมณํ วา กาทุกาโม
 ตสฺส ตสฺส วิปัสสกสฺส อชฺฌาสโย.
 เตสมฺปิติ ปาทกชฺฌานอารมมณชฺฌาน-
 นียมวาทีนฺมฺปิ. วุฏฺฐานคามินี วิปัสสนา
 สยํ โสมนสฺสสหคตา ตาทิสํ
 จตฺตตชฺฌานิกํ มคฺคํ, อุกฺเขชาสหคตา
 ตาทิสํ ปญฺจมชฺฌานิกํ มคฺคญฺจ
 นียเมติ เอว. น ปน ตตฺถ
 อวิตกฺกาทีภาวนฺติ เอกเทเสน ตสฺสา
 นียามนฺนฺติ ทสฺเสตฺถ 'อโย ๕เป๕
 นียเมติ เอวา'ติ วุตฺตํ.

ต้องการทำฌาน ให้เป็นบาทหรือให้เป็น
 อารมณ ในเมื่อฌานที่เป็นบาทและฌาน
 ที่เป็นอารมณของวิปัสสนาไม่มีความเป็น-
 หนึ่งอยู่. คำว่า เตสมฺปิ ได้แก่ ของ
 พระเถระแม่ทั้ง ๓ แม่ผู้มีวาทีกำหนด
 ฌานที่เป็นบาทและฌานที่เป็นอารมณ.
 วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนาสหคตด้วยโสมนัส
 ย่อมกำหนดมรรคอันประกอบด้วยจตฺตต-
 ฌานเช่นนั่นเอง, และวุฏฺฐานคามินี-
 วิปัสสนาสหคตด้วยอุเบกขา ย่อม
 กำหนดมรรคอันประกอบด้วยปัญฺจมฌาน
 เช่นนั้น(เอง)นั้นเทียว. แต่ในมรรค
 เหล่านั้น วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนา ย่อม
 ไม่กำหนดภาวะแห่งมรรคที่ไม่มีวิตก
 เป็นต้น เหตุนั้น เพื่อแสดงว่า การ
 กำหนดวุฏฺฐานคามินีวิปัสสนานั้น ย่อม
 มีโดยเอกเทศ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
 "วุฏฺฐานคามินีวิปัสสนานั้นเป็นส่วน
 เบื้องต้นนี้ย่อมกำหนดนั่นเอง".

๗๙๘. ตตฺตราติ ตสฺมี โโพชฌงฺคาคี-
 วิเสสนียมเน. ปกิณฺณกสงฺขารเอติ
 ปาทกชฺฌานโต อญฺเฆ รูปารูปวเสน

๗๙๘. คำว่า ตตฺร ได้แก่
 ในการกำหนดความต่างแห่งธรรมมี
 โโพชฌงค์เป็นต้นนั้น. คำว่า ปกิณ-
 ก-

มิสฺเส สงฺขารเ. อยฺ วิเสโสติ สังขาร ได้แก่ สังขารเหล่าอื่นจากฌาน
 จตุชฺฌานงฺคาคาทิวิสโส อุกฺขนิยมาเสน ที่เป็นบาท คือที่เจือปนด้วยอำนาจแห่ง
 โหติ วิปัสสนาเยว อสมภวโต. รูปฌานและอรูปรูฌาน. คำว่า ความ
 อาสนนฺนปฺเทเส สมาเป็นชฺชิตฺวา ต่างกันนี้ คือ ความต่างกันแห่ง ธรรม
 วุญฺจิตชฺฌานสมาปฺตติ. อตฺตนา มีองค์ฌาน ๔ เป็นต้น ย่อมมีด้วยอำนาจ
 สทิสภาวํ มคฺคสฺส กโรตฺติติ แห่งการกำหนดธรรมทั้ง ๒ เพราะความ
 โยชนา. ไม่มีแห่งวิปัสสนานั้นเอง. มีวาจาประกอบ
 ความว่า ฌานสมาบัติที่พระโยคาวจร
 เข้าแล้วในที่ไถลออกแล้ว ย่อมทำความ
 เป็นเช่นเดียวกับตนแก่มรรค.

๗๙๙. ทฺตฺติยตฺถเธรวาเทติ ปุคฺคสฺส-
 ฌาสโย นียเมตฺติติ วาเท.
 สมฺมสฺสิตชฺฌานมฺปิ มคฺคูปฺปตฺติยา
 อฺปนฺนิสฺสยภาเวน ปาทกชฺฌานเมเวติ
 อาห "ปาทกชฺฌานํ ปน วินา"ติ.
 ปาทกชฺฌานํ สมฺมสฺสิตชฺฌานํ วา
 วินา เกวเลน อชฺฌาสเยน ตํ
 ทฺตฺติยาทิกชฺฌานวิสทิสตฺตํ มคฺคสฺส น
 สิชฺฌตฺติติ อธิปฺปาโย. สฺวายมตฺโถติ
 ปาทกชฺฌานสมฺมสฺสิตชฺฌานเหิ วินา
 อชฺฌาสยมตฺเตน อสิชฺฌนตฺโถ.
 นนฺทโกวาทกสฺตฺเตนาติ อฺปนฺนิสฺสยํ วินา

๗๙๙. คำว่า ในวาทะของพระ-
 เถระรูปที่ ๒ คือ ในวาทะว่า อธิยาศัย
 ของบุคคลย่อมกำหนด. แม้ฌานที่
 พิจารณาแล้วก็เป็นฌานที่เป็นบาทโดย
 ความเป็นอุปนิสัย แห่งความบังเกิดขึ้น
 แห่งมรรคนั้นเอง เหตุนั้น ท่านอาจารย์
 จึงได้กล่าวว่า "ก็เว้นฌานที่เป็นบาท
 เสีย". อธิบายว่า เว้นฌานที่เป็นบาท
 หรือฌานที่พิจารณาแล้วเสีย ความไม่
 เป็นผู้เช่นเดียวกับ(กับตน)แห่งฌานมีทุกฺติย-
 ฌานเป็นต้นนั้นโดยอธิยาศัยอย่างเดียว
 ย่อมไม่สำเร็จแก่มรรค. คำว่า เนื้อความ

คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงกปมตเตน
อสิชฌนตาทีปเกน.

สกทาคามีผลาทีน

นี่นั่น คือ เนื้อความที่ไม่สำเร็จด้วยเหตุ
เพียงอริยาศัย เว้นฉานที่เป็นบาทและ
ฉานที่พิจารณาแล้ว. คำว่า ด้วย
นันทโกวาทสูตร ได้แก่ (ด้วยนันทโกวาท-
สูตร) อันแสดงความสำเร็จแห่ง
อริยผลมีสกทาคามีผลเป็นต้น ด้วยเหตุ
เพียงความดำริเว้นจากอุปนิสัย.

๘๐๑. เอว วิปัสสนาย
โพชฌงกาทีนียามิตตํ ทสเสตวา
ปฏิบัติยานิยามิตตํ ทสเสตํ 'สเจ
ปนายนุ'ติอาทิมาห. ตตถ อยนุติ
สงขารูปะกุกขา. อาทิโตติ ปุพฺพภาเค,
มฺหุจิตฺกมฺยตาทีภาเวน ปวตฺตนกาเลติ
อตฺโต. กิเลเสติ อตฺตโน ปฏิปกฺข
กิเลส วิกฺขมฺภยมานา สงขารุ-
เปกฺขา. วิปัสสนาสงฺขาโต ปรีวาโส
ปุเรจฺจรวตฺตํ เอตสฺสาติ 'วิปัสสนา-
ปรีวาโส'ติ มคฺคปาตฺฐกาโว วุจฺจติ. ตํ
สณฺฑิกํ อสีฆํ กุรุมานา อัย
สงขารูปะกุกขาติ โยชนา. อากจฺจติ
เอตสฺมา ผลนฺติ อากมณียํ การณํ.
ตทวารุจฺจานํ ตสฺมี จเปตฺวา ปภาวฺจฺจาน

๘๐๑. ท่านอาจารย์ครั้งแสดง ความ
ที่วิปัสสนาเป็นตัวกำหนดธรรมมีโพชฌงค์
เป็นต้นอย่างนี้แล้ว เพื่อจะแสดง ความ
ที่วิปัสสนาเป็นตัวกำหนดปฏิบัติจึงได้
กล่าวคำมีอาทิว่า "ก็ถ้าว่าสังขารเบกขา
นี้". บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อัย
ได้แก่ สังขารเบกขา. คำว่า แต่ต้น
ได้แก่ ในส่วนเบื้องต้น, อธิบายว่า
ในกาลเป็นไปโดยภาวะมีความเป็นผู้ใคร่
เพื่อจะพ้นเป็นต้น. คำว่า (ข่ม)กิเลส
คือ สังขารเบกขาญาณ เมื่อข่มกิเลส
อันเป็นปฏิปักษ์ต่อตน. สภาพอันเป็น
ที่อยู่รอบ กล่าวคือวิปัสสนาอันเป็นวัตร
เครื่องประพฤตินอกก่อน มีอยู่แก่ธรรมนี้
เหตุ นั้น ธรรมนี้คือความปรากฏ

จตุวาติ อตฺโถ.

แห่งมรรค ท่านเรียกว่า 'มีวิปัสสนา เป็นที่อยู่รอบ'. มีวาจาประกอบความว่า สังขารุเบกขาญาณนี้ ทำความปรากฏ แห่งมรรคนั้นให้ค่อย ๆ (ช้า ๆ) คือ ไม่รีบร้อน. ชื่อว่า เป็นแดนที่มา ด้วย อรรถว่า เป็นแดนมาแห่งผล ได้แก่เหตุ. อธิบายว่า ฐานะนั้นนั้นแหละ (สังขารุเบกขาญาณนั้น) ตั้งอยู่ในที่เกิดแห่งมรรค นั้น คือ ดำรงอยู่ในความตั้งขึ้นแต่ แดนเกิดนั้น.

นทานาติ จตุนัน มคฺคานัน
วเสน นานา. ปฏิปทาปสงฺเค
มคฺคานัน จตุสุ อณฺณตรํ อธิปตี
วินา อปฺปวตฺตี ทสฺเสตฺตํ ยถา
จา'ตืออาทิ วุตฺตํ.

คำว่า (ย่อมี) ต่าง ๆ กัน ได้แก่ (ย่อมี) ต่าง ๆ กันด้วยอำนาจแห่ง มรรค ทั้ง ๔. เพื่อแสดงความไม่เป็นไป เว้น อธิบดี(ความเป็นใหญ่)ข้อใดข้อหนึ่ง ใน อธิบดีทั้ง ๔ แห่งมรรคในความเกี่ยวข้องกับ ปฏิปทา ท่านอาจารย์จึงได้กล่าว คำมีอาทิว่า 'ก็ ฉันทิด'.

๘๐๒. นามลามสฺส การณเภทํ
ทสฺเสตฺตํ 'อปีจา'ตืออาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
สรเสนาติ อตฺตโน กิจฺจเณ.
อนนฺตรวิปัสสนาสิทฺุเชน อตฺตโน
ปวตฺตีวิเสเสนาติ อตฺโถ. สคฺคเณนาติ

๘๐๒. เพื่อแสดงความต่างของเหตุ แห่งการได้ชื่อ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าว คำมีอาทิว่า "อีกอย่างหนึ่ง". บรรดา คำเหล่านั้น คำว่า โดยรสของตน ได้แก่ โดยกิจของตน. อธิบายว่า โดย

อตฺตโน สภาเวน. วิปัสสนาญานํ
เอกตฺตนํ คเหตฺวา อาห 'สมฺมสิตฺวา
วุฏฺฐาตี'ติ. เตน วิปัสสนาญ
สิทฺถสฺสรสตาปี มคฺคสฺส ทสฺสิตา
โหตุ, สเจ เอวํ วุฏฺฐาตี ตทา
นิมิตฺตวิโมกฺขเณ นิมิตฺตวิรหิตวิโมกฺข-
ภาเวน มคฺโค วิมูจฺจตีติ โยชนา.

ความแปลกแห่งความเป็นไปแห่งตนอัน
สำเร็จด้วยวิปัสสนาตามลำดับ. คำว่า
โดยคุณของตน ได้แก่ โดยสภาวะ
แห่งตน. ท่านอาจารย์ถือเอาเอกัตตน์
แห่งวิปัสสนามรรคแล้วกล่าวว่า 'ย่อม
พิจารณาแล้วจึงออก'. มีวาจาประกอบ
ความว่า ด้วยเหตุ นั้น แม้ความที่
วิปัสสนามีกิจของตนสำเร็จ อันท่าน
อาจารย์แสดงแก่ มรรคจงยกไว้, ถ้าว่า
สังขารเบกขาญาณย่อมออกด้วยอาการ
อย่างนี้ไซ้ ครั้นนั้นมรรคย่อมหลุดพ้น
เสียด้วยภาวะแห่งความหลุดพ้นอันปราศ-
จากนิमितโดยความหลุดพ้นที่ ชื่อว่านิमित.

เอสาตี มคฺโค. อนิจฺจานุ-
ปัสฺสนาตีอาทิ ปุพฺพภาคปฏิบัติทฤษฎา
สทฺธิ มคฺคสฺส เอกตฺตํ กตฺวา
วุตฺตํ.

คำว่า เอส ได้แก่ มรรค.
คำมีอาทิว่า อนิจจานุปัสสนา ท่าน
อาจารย์ได้กล่าวทำความที่แห่งมรรค ให้
เป็นอันเดียวกันกับปฏิบัติอันเป็นส่วน
เบื้องต้น.

รูปนิมิตฺตาทินนฺติ รูปเวทนาทีสุ
ราคาทีหิ คเหตฺพฺพานํ อิฏฺฐาทิ-
นิมิตฺตानํ. รากนิมิตฺตาทินนฺติ ราโค
เอว ทฺกฺขปฺปวตฺตติยา นิมิตฺตนฺติ

คำว่า แห่งนิमितทั้งหลายมีรูปนิमित
เป็นต้น คือ แห่งนิमितมีนิमितอันเป็น
อิฏฐารมณเป็นต้น อันจะพึงถือเอาด้วย
กิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้นในนิमितทั้ง-

ราคานิमितตาทีน.

หลายมีรูปนิमितและเวทนานิमितเป็นต้น.
คำว่า แห่งนิमितทั้งหลายมีราคานิमित
เป็นต้น คือ แห่งนิमितทั้งหลายมีราคานิमित
เป็นต้น ด้วยอรรถว่า ราคะนั้นเอง
เป็นนิमितแห่งความเป็นไป แห่งทุกข์.

๘๐๓. ผล มคฺคาคมฺนฺนุติ
มคฺคานนฺตรผลํ สนฺธาย วุตฺตํ.
ผลสมาปตฺติวิธิยํ ปน วิปสฺสนาคมนฺมปิ
ลพฺภติ. ตตฺร หีติ สุตฺตนฺเต.

๘๐๓. คำว่า การมาแห่งมรรค
(ย่อมาได้)ในผล ท่านอาจารย์กล่าว
หมายเอาผลในลำดับแห่งมรรค. ก็แม้
การมาแห่งวิปัสสนาย่อมได้ในวิถิแห่ง
ผลสมาบัติ. คำว่า ตตฺร หี ได้แก่
ในพระสูตรต้นตปิฎก.

สงฺขารุเปกฺขญาณกถาวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนากถาว่าด้วยสังขารุเบกขญาณ
จบ.

อนุโลมญาณกถาวณฺณนา

พรรณนากถาว่าด้วยอนุโลมญาณ

๘๐๔. อธิโมกฺขสทฺธาติ สนฺนิฏฺฐาน-
ภาเวน อติวิสิฏฺฐา สทฺธา.
สงฺขารุเปกฺขาย กตฺนเยเนวติ
อนิจุจาทินา อารมฺมณกรณนเยน.

๘๐๔. คำว่า อธิโมกขสรัทธา คือ
สรัทธาเป็นธรรมชาติพิเศษยิ่ง โดย
ความเป็นแห่งการลงความเห็น. คำว่า
โดยนัยที่สังขารุเบกขาทำไว้แล้วนั่นเอง

อวิจิณฺหิตี นีรหฺตฺร จิตฺตสนฺหิตี-
มฺนุปฺพนฺธฺนวเสณ อฺปฺปชฺชมานํ
'ปริกมฺมนฺ'ติ วุจฺจติ มคฺคปฺปวตฺติยา
ปฺรหมํ กตฺตพฺพกมฺมตฺตา, 'อฺปฺจารนฺ'ติ
วุจฺจติ มคฺคสฺส สมีปฺปจารตฺตา,
'อนฺุโลมฺนฺ'ติ วุจฺจติ มคฺคสฺส อนฺุกลตฺตา.
กตํ ? อฏฺฐนฺนํ ฅานนํ อนฺุโลเมตฺติติ.

ได้แก่ โดยนัยที่ทำให้เป็นอารมณ์โดย
อาการ มีอาการไม่เที่ยงเป็นต้น. คำว่า
อันไม่มีระหว่าง คือ ชวนจิตดวงแรก
เกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งการติดตามความ
สืบต่อแห่งจิตไม่มีระหว่าง ท่านเรียกว่า
'ปริกรรม' เพราะความเป็นกรรมที่จะ
พึงทำก่อนโดยความเป็นไปแห่งมรรค,
ท่านเรียกว่า 'อุปจาระ' เพราะเป็น
ธรรมชาติที่เป็นไปใกล้ต่อมรรค, และ
ท่านเรียกว่า 'อนุโลม' เพราะเป็น
ธรรมชาติเกือบไกลแก่มรรค. ถามว่า
อย่างไร เฉลยว่า ย่อมอนุโลมแก่ญาณ
ทั้ง ๘.

ตถกฺกฺจฺจตฺตายาติ ตถากุตฺกฺกฺจฺจตฺตาย,
สมฺมสนฺนิกฺกฺจฺจตฺตายาติ อตฺตโก. อฺปฺริตฺติ
มคฺคกฺกฺขณฺ. ตณฺุหีติ อนฺุโลมฅานนํ.
อิติ จ อิติ จ อตฺตโต วทมานํ
วีย อิมฺเสณฺจ อฏฺฐนฺนํ ฅานนํ
ตถกฺกฺจฺจตฺตาย อนฺุโลเมตฺติติ สมฺพนฺุโร.
วตฺตาติ เอกํสฺตฺเถ นิปาโต. ตาย
ปฺปฏิปฺตฺติยาติ สงฺขาราเรสุ สพฺพธา
สงฺขตฺตวิคฺคเมน นิพฺพานนฺิปปฺปฏิปฺตฺติยา.

คำว่า เพราะความที่มีกิจอย่างนั้น
คือ เพราะความที่มีกิจอันเป็นอย่างนั้น,
อธิบายว่า เพราะความที่มีกิจคือการ
พิจารณา. คำว่า ในเบื้องปลาย ได้แก่
ในขณะที่แห่งมรรค. คำว่า ตณฺุหิ ได้แก่
อนุโลมฅาน. เชื่อมความว่า อนุโลม-
ญาณนั้น โดยเนื้อความเป็นดุจกล่าวอยู่
อย่างนี้และอย่างนี้ย่อมอนุโลมแก่ญาณ ๘
เหล่านี้ เพราะความเป็นธรรมชาติมีกิจ

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อย่างนั้น. คำว่า วัต เป็นนิบาตลงใน
อรรถว่า ส่วนเดียว. คำว่า ด้วยความ
ปฏิบัติ นั้น คือ ด้วยความปฏิบัติเข้าสู่
พระนิพพานโดยไปปราศจากสังขตธรรม
โดยประการทั้งปวงในสังขารทั้งหลาย.

เตเนว อนนุตรํ โคตรภู-
นิพพานารมฺมณํ ชาตํ อนิจฺจาทิวเสน
สงฺขารโต ทสฺสนมฺปิ นิพฺพาน-
สงฺขาทปรมตฺตสจฺจทสฺสนตฺตเมวาทิ อาท
'เตเนว สจฺจานุโลมิกญฺาณนฺติ วุจฺจตี'ติ.
เตเนว ปุริมฺปจฺฉิมภากานฺุโลเมเนว
นิพฺพานํ 'สจฺจานุโลมญฺาณนฺ'ติ วุจฺจตีติ
อตฺโต.

ด้วยเหตุนี้แหละ แม้การเห็นโดย
สังขารด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์มีความ
เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นอันมีโคตรภูญาณ
และพระนิพพานเป็นอารมณ์ เกิดแล้วใน
ลำดับ เพื่อการเห็นปรมัตตสัจจะ
กล่าวคือ พระนิพพานนั่นเอง เหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะเหตุนี้
นั้นเทียว อนุโลมญาณนี้ท่านเรียกว่า
สัจจานุโลมิกญาณ". อธิบายว่า ด้วย
เหตุนี้แหละ พระนิพพาน ท่าน
เรียกว่า "สัจจานุโลมญาณ" เพราะ
อนุโลมในส่วนเบื้องต้นและในส่วนเบื้อง-
ปลายนั่นเอง.

อนุโลมญาณกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตา.

พรรณนาภาว่าด้วยอนุโลมญาณ จบ.

๘๐๕. อนุโลมญาณ อสงฺขตา-
รรมณมปิ โคตรภูญาณ วุฏฺฐาน-
คามินิยา วิปสฺสนาย สงฺคหิตนฺติ
ตณฺทิวตตณฺตถํ 'สงฺขารารมณายา'ติ
วิเสสนํ. เตนานห 'สพฺพเพน
สพฺพน'ติอาทึ. อสมฺโมหตฺถนฺติ
ตสฺมี ตสฺมี สุตฺเต ปรียายนฺตเรหิ
อาคตตาย เอติสฺสา สมฺโมหามาตฺถถํ.
สฺมุตตตฺสสนฺทนาติ เตสํ เตสํ สฺมุตตปทานํ
อณฺณมณฺณโต สํสนฺทนา, สมีกรณนฺติ
อตุโถ.

เอเต อุปาทานกฺขนฺธเน นิสฺสาย
นิพฺพตฺตํ ตณฺหาจิตฺตํ ตมฺมยํ. ตสฺส
ภาโว ตมฺมยตา ตณฺหา.
ตปฺปฏิปกฺขา วุฏฺฐานคามินิ วิปสฺสนา
อตมฺมยตา. ตํ นิสฺสาย ตํ
ภาเวตฺวาติ อตุโถ. เอกตฺตา

๘๐๕. ท่านอาจารย์ทำบทวิเสสนะ
ว่า 'ด้วยวิปัสสนาอันมีสังขารเป็นอารมณ์'
เพื่อความเป็นไปตามแบบแผนว่า ชื่อว่า
อนุโลมญาณ คือ โคตรภูญาณ แม้มี
อสงฺขตธรรมเป็นอารมณ์ ท่านก็
สงเคราะห์ด้วยวิปัสสนาอันเป็นวุฏฺฐาน-
คามินิ. ด้วยเหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'ว่ากันโดยประการ
ทั้งปวงญาณทั้งหมด'. คำว่า เพื่อความ
ไม่หลง ได้แก่ เพื่อความไม่มีแห่งความ
ลุ่มหลงแห่งวิปัสสนานั้นอันมาแล้วโดย
ลำดับ แห่งปริยายในพระสูตรนั้น ๆ.
คำว่า การเทียบด้วยพระสูตร ได้แก่
การเปรียบเทียบ, อธิบายว่า การทำบท
พระสูตรเหล่านั้น ๆ จากสูตรอื่น ๆ ให้
ใกล้เคียงกัน.

ต้นหาจิตซึ่งอาศัยอุปาทานขันธ
เหล่านั้นเกิด ชื่อว่า ตัมมยะ. ภาวะแห่ง
ตัมมยะนั้น ชื่อว่า ตัมมยตา ได้แก่
ต้นหาตนเอง. วุฏฺฐานคามินิวิปัสสนา
อันเป็นข้าศึกต่อต้นหาเหล่านั้น ชื่อว่า
อตัมมยตา. อธิบายว่า อาศัยอตัมมยตา

คุณหญิงนางเยาว์ จิตต์กุศล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกตตสิตาติ 'อตุถิ ภิกขเว อุเปกขา
 อากาसानัญจายตนนิสฺสิตา ๕เปฯ
 เนวสญฺญานาสญฺญาตตนนิสฺสิตา, อัย
 ภิกขเว เอกตฺตา เอกตตสิตา'ติ'^๑
 วจนโต อรูปชฺฌานปริยาปนฺนา
 เวทนุเปกขา อนินฺชนญฺเจน
 เอกสภาวตฺตา เอกการมฺมณนิสฺสิตตฺตา
 จ 'เอกตฺตา เอกตตสิตา จา'ติ วุจฺจติ.
 ตํ ปชฺชถาติ ตตฺถ นิกฺกนฺติปฺปหาเนน
 ตํ ปชฺชถ.

นั้น คือ เจริญ อตัมมยตานั้น. คำว่า
 ที่มีความเป็นหนึ่งอาศัยอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ
 เพราะพระบาลีว่า 'ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 อุเบกขาที่อาศัยอากาसानัญจายตนฌาน
 ๕ลฯ ที่อาศัยเนวสญฺญานาสญฺญาตตน-
 ฌานมีอยู่, ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุเบกขานี้
 ชื่อว่า มีความเป็นหนึ่งและอาศัยอารมณ์
 เป็นหนึ่ง' เวทนุเบกขา(อุเบกขาใน
 เวทนา)ที่นับเนื่องในรูปฌาน ท่าน
 เรียกว่า 'ความที่มีความเป็นหนึ่งเดียว
 และที่อาศัยอารมณ์เดียว' เพราะมีความ
 เป็นอันเดียวและเพราะอาศัยอารมณ์อัน-
 เดียว โดยอรรถว่า 'ไม่ ห้วน ไหว.
 คำว่า พวกเธอจงละอุเบกขานั้น ได้แก่
 พวกเธอจงละอุเบกขานั้น โดยการละ
 ความตั้งใจในตณฺหานั้น.

นิพฺพินฺทํ วิรชฺชตีติ วุจฺจาน-
 คามินีวิปฺสฺสนาวเสน นิพฺพินฺทนฺโต
 อริยมคฺเคน วิรชฺชติ, ผลเน
 วิมฺวฺจฺจตีติ.

คำว่า เมื่อเบื่อหน่ายย่อมนคลาย
 กำหนด คือ พระโยคาวจร เมื่อเบื่อหน่าย
 ด้วยอำนาจแห่งวุจฺจานคามินีวิปฺสฺสนา
 ย่อมคลายกำหนดด้วยอริยมรรค, ย่อม
 หลุดพ้นด้วยอริยผล.

^๑ ส. นิทาน. ๑๖/๑๕๑.

สุสิมสุตต์^๑ นิทานวคเค.
ธมฺมภูตฺติญาณนฺติ ปฏิจฺจสมุปฺปาทงฺเกสุ
ปวตฺตา วุจฺจณคามินิ วิปสฺสนา.
นิพฺพานเ ญาณนฺติ มคฺคญาณ.

สณฺญา โขติ เอตถ 'สณฺณคฺคํ
ผุสตี'ติ ปุพฺเพ วุตฺตตฺตา วุจฺจณ-
คามินิสฺสงฺชาตสณฺณคฺคํ อธิปฺเปตฺ.
ปจฺจนา ญาณนฺติ มคฺโค. เตนาห
'สณฺณคฺคนฺ'ติ.

ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุตฺติ
วุจฺจณคามินิ วุตฺตา ตปฺปริโยสานตฺตา
มคฺคปาริสฺสุตฺติยา ปธานการณ.

ตรัสสุสิมสูตรในนิทานวรรค. คำว่า
ธมฺมภูตฺติญาณ ได้แก่ วุจฺจณคามินิ-
วิปสฺสนาอันเป็นไปในองค์แห่งปฏิจ-
จสมุปฺปาท. คำว่า ญาณในพระนิพพาน
ได้แก่ ญาณในมรรค.

ในคำว่า สันฺญาแล (เกิดขึ้นก่อน)
นี้ เพราะท่านกล่าวไว้ในกาลก่อนว่า
'สัมผัสยอดสัณฺญา(สัณฺญาอันเลิศ)' ท่าน
ประสงค์เอายอดสัณฺญากล่าวคือ วุจฺจณ-
คามินิวิปสฺสนา. คำว่า ญาณ(จึงเกิด)
ในภายหลัง ได้แก่ มรรค(จึงเกิดใน
ภายหลัง). เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าววว่า 'ยอดสัณฺญา'.

วุจฺจณคามินิวิปสฺสนาที่ตรัสเรียก
ว่า ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุตฺติ ได้แก่
เหตุอันเป็นประธานแห่งความบริสุทธิ์ด้วย
มรรค เพราะความเป็นที่สุดแห่งปฏิปทา-
ญาณทัสสนวิสุตฺตินั้น.

^๑ ม. อ. ๑๔/๔๐๗.

ตีหิ นามะหิตี อนุโลม-
โคตรภูโวทานนุติ ตีหิ นามะหิ ยาว
วุฏฐานคามินี วิปัสสนา.

คำว่า โดยนาม ๓ อย่าง ได้แก่
โดยนามทั้ง ๓ คือ อนุโลม โคตรภู
และโวทาน กระทั่งวิปัสสนาอันเป็น
วุฏฐานคามินี.

ตตถ โยคํ ภาวนาภโยคกิริย
ภเรยยาติ โยชนา.

ในคำนั้น มีวาจาประกอบความว่า
พระโยคาวจรพึงทำความเพียร คือการทำ
ความเพียรยิ่งในภาวนา.

ปฏิบัติภาณาทสฺสนวิสุทฺธินิเทศ-
วณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปฏิบัติภาณาทสฺสนวิสุทฺธิ-
นิเทศ จบ.

อิติ เอกวิสติมปริจฺเจทวณฺณนา นิฏฺฐิตา

พรรณนาปริเฉทที่ ๒๑ จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

๒๒. ฌานทสฺสนวิสุทฺธิ- นิตฺตทสฺสนา

ปฐมมคฺคฌานกถา

๘๐๖. ฌานทสฺสนวิสุทฺธิยา
นิตฺตทสฺสนา. อนุปฺปตฺเต สห ยสฺส
โคตรภูฏานสฺส อนนฺตรํ อฺปฺปชฺชติ,
ตณฺฑาว ทสฺเสตฺถ 'อิโต ปรนฺ'ติอาทิ
วุตฺตํ. ตตฺถ อิโตติ อนุโลมฌานโต.
อนฺตรราติ มชฺฌ.

วิปฺสฺสนาโสเต ปตฺติตฺตฺตาติ วุฏฺฐาน-
คามินีวิปฺสฺสนาปริโยसानเ กามาจร-
ชวณภาเวน อฺปฺปนฺนตฺตา. เอเตนสฺส
วิปฺสฺสนาสามณฺเฑโต จฺญฺจวิสุทฺธิสงฺคหฺปิ
ทสฺเสติ. นิตฺตทสฺสนาสมุทฺทนิหฺนสฺส
อริยมคฺคสฺส อาทิโต ปตฺติ โสตาปตฺติ,
โสว มคฺโค. ตํ โสตํ ปจฺม
ปชฺชตีติ โสตาปตฺติ ปุคฺคโล, ตสฺส
มคฺโค โสตาปตฺติมคฺโค. สกึ เอว อิมํ

๒๒. พรณนาญาณทสฺสน- วิสุทฺธินิตฺต

พรณนากถาว่าด้วยปฐมมคฺคฌาน

๘๐๖. เมื่อญาณทสฺสนวิสุทฺธินิตฺต
มาถึงแล้วตามลำดับ ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ
นั้นย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งโคตรภูฏานใด
เพื่อจะแสดงโคตรภูฏานนั้นก่อน ท่าน
อาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'เบื้อง-
หน้าแต่อนุโลมฌานนี้'. บรรดาคำ
เหล่านั้น คำว่า อิโต ได้แก่ แต่
อนุโลมฌาน. คำว่า ในระหว่าง ได้แก่
ในท่ามกลาง.

คำว่า เพราะยังตกอยู่ในกระแสแห่ง
วิปฺสฺสนา ได้แก่ เพราะ ยังเกิดขึ้น
โดยความเป็นกามาจรชวณจิตในที่สุดแห่ง
วุฏฺฐานคามินีวิปฺสฺสนา. ด้วยคำนี้ ท่าน
อาจารย์ย่อมแสดงแม้การประมวลวิสุทฺธิ ๖
แห่งโคตรภูฏานนั้นเข้าไว้ โดยความ
เป็นของเสมอกันแห่งวิปฺสฺสนา. การถึง
อริยมรรคอันน้อมไปสู่สมุทฺทคือพระ-
นิตฺตทสฺสนาแต่ต้น ชื่อว่า โสตาปตฺติ,

๘๐๗. อนุโลมมาวชชเนนาติ
 อนุโลมญาณสส อนนตรปัจจยภูตมโน-
 ทวาราวชชเนน, ทุตติเยน นิพพาน-
 นิหนโปณปพการมานโส หุตวาติ
 สมุพนุโธ. ตติเยน นิพพานสส
 อาสนโน หุตวาติ สมุพนุโธ. ตสส
 จิตตสสาติ ตติยานุโลมจิตตสส.
 ปตติ โยคี. เอการมมณตติ นิพพาน,
 ตณฺหิ เอกธมฺมํ หุตวา อารมมณํ
 โหติ, น สงขตํ อนนทสมุททายสเสว
 สงขตสส อารมมณตฺตา. ตถา หิ
 "จกฺขุญฺจ ปฏฺิจฺจ รูปे จา"ติอาทินา
 พหุจฺจนนิตฺเตโส กโต. ตตฺถ น
 สุปฺปติฏฺฐจิตฺตภาวสส การณมาห.
 อลทฺธาเสวนตาทาติ อนาทิมฺหิ สํสาเร
 อคฺคหิตปฺพพารมมณตาทาติ อตฺถโก.
 เตน "เอการมมณเ เอว
 อาเสวนปัจจโย พลวา"ติ ทสฺเสติ.

ในการหวนกลับแห่งจิตอันเป็นการออก
 จากสังขตธรรมอันเป็นภายนอกจากพระ-
 นิพพาน.

๘๐๗. คำว่า ด้วยอาวัชชนะแห่ง
 อนุโลมญาณ ได้แก่ ด้วยมโนทวาร-
 อาวัชชนะอันเป็นอนันตรปัจจยแห่ง
 อนุโลมญาณ, เชื่อมความว่า พระ-
 โยคาวจรเป็นผู้มีจิตใจน้อมไป โน้มไป
 โอนไปสู่พระนิพพาน ด้วยอนุโลมญาณ-
 จิตดวงที่ ๒. เชื่อมความ(ต่ออีก)ว่า
 พระโยคาวจรเป็นผู้ใกล้ต่อพระนิพพาน
 ด้วยอนุโลมญาณจิตดวงที่ ๓. คำว่า
 แห่งจิตนั้น ได้แก่ แห่งอนุโลมญาณจิต
 ดวงที่ ๓. พระโยคาวจรย่อมตกลงไป.
 คำว่า ในอารมณฺ์(ที่พึงยึดหน่วงครั้ง)เดียว
 ได้แก่ ในพระนิพพาน, จริงอยู่ พระ-
 นิพพานมีธรรมอย่างเดียวเป็นอารมณฺ์,
 หาใช่เป็นสังขตธรรมไม่ เพราะความ
 เป็นอารมณฺ์แห่งสังขตธรรมอันเป็นที่รวม
 แห่งธรรมหลายอย่างนั้นแหละ. จริง
 อย่างนั้น ท่านอาจารย์ทำนิเทศเป็น
 พหุจนะไว้ ด้วยคำมีอาทิวา "อาศัย

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จักขุและอาศัยรูป'. ท่านอาจารย์ไม่กล่าวถึงเหตุแห่งภาวะที่ตั้งมั่นด้วยดีในอารมณ์ที่พึงยึดห่วงครั้งเดียวนั้น. คำว่า เพราะความที่ยังไม่ได้ความคุ้นเคย. ความว่า เพราะความที่ยังไม่ยึดอารมณ์ในก่อนในสังสารวัฏที่ไม่มีเบื้องต้น. ด้วยเหตุนี้ท่านอาจารย์จึงแสดงว่า 'อาเสวนปัจจยในอารมณ์เดียวเท่านั้น เป็นปัจจยอันมีกำลัง'.

๘๐๘. ตตฺรติ เตสุ อนฺุโลม-
โคตรภูสุ. นกฺขตฺตโยคนฺุติ นกฺขตฺเตน
จนฺุทสฺส โยคํ.

๘๐๘. คำว่า ตตฺร ได้แก่ ใน
อนฺุโลมญาณและโคตรภูญาณเหล่านั้น.
คำว่า ความประจวบกันแห่งนักษัตร
ได้แก่ ความประจวบกันแห่งดวงจันทร์
ด้วยนักษัตร.

อนิพฺพิทฺรปฺพพฺพนฺุติ ฅาณสเรณ
อจฺฉินฺุนฺุพฺพพฺ.

คำว่า อันไม่เคยถูกเจาะ ได้แก่
อันไม่เคยถูกแทงด้วยลูกศรคือญาณ.

๘๐๙. อฺุสํ อสฺติ ชิปปตฺตีติ
อิสฺสาโส. วทฺุณฺุทกฺกิตฺเตน จตฺุทตฺตยา
ยญฺุจฺฉิยา วิสฺติ ยญฺุจฺฉิโย อฺุสํ นาม.
จกฺกยนฺุเตติ กุณฺุภาการจกฺกยนฺุตสฺทิสฺ.
อาวิชฺุณฺุติวาทิ ยถา พลกตฺาภิมุโข
อิสฺสาโส โหติ, ตถา ฆมยิตฺวา.

๘๐๙. บุคคลย่อมชัดไป คือย่อมยิง
ไปซึ่งลูกศร เหตุนี้ บุคคลนั้น ชื่อว่า
อิสฺสาโส (ผู้ชัดลูกศร). ยญฺุจฺฉิ ๒๐ แห่ง
ยญฺุจฺฉิ ๔ ด้วยศอกข้างไม้ ชื่อว่า
อฺุสมะ ๑. คำว่า บนจักรยนต์ ได้แก่
บนแป้นเช่นกับจักรยนต์ของช่างหม้อ.

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๑๐. อฏฺฐมภาวโต ปฏฺฐาย
 นิพฺพตฺตนรหํ วัฏฺฐทุกฺขสมุทฺทํ สนุชฺชาย
 'โสเสตี'ติ วุตฺตํ. สทฺธาสิลหิริ-
 โอตฺตปฺปสฺตจากปญฺญา สตฺต
 อริยธฺมานิ นาม. ปาณาติปาตาทีนึ
 ปญฺจเวรานิ เจว ปญฺจวิสตีมหาภฺยานิ
 จาติ สพฺพเวรภฺยานิ. โอรสฺสปฺตฺตภาวนฺติ
 โอรสเทสิตฺตทฺธมฺเม ชาตสํวทฺธภาวโต
 วุตฺตํ. อญฺเณสญฺจาติ รตนตฺตเย
 นิวิฏฺฐสทฺธาทีนํ.^๑

คำว่า หมุน ได้แก่ หมุนไปโดยประการ
 ที่ผู้ยิ่งลูกศรมุ่งไปในที่ที่ทำได้ด้วยกำลัง.

๘๑๐. ท่านอาจารย์หมายเอาสมุท
 คือวัฏฏ์ทุกข์อันควรจะให้บังเกิดตั้งแต่ภพ
 ที่ ๘ จึงได้กล่าวว่า 'ยอมให้เหือดแห้ง
 ไป'. ศรัทธา สีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ
 จาคะ และปัญญา ชื่อว่า อริยทรัพย์ ๗.
 ชื่อว่า เวรภัยทั้งปวง คือ เวร ๕ มี
 ปาณาติบาตเป็นต้นและมหาภัย ๒๕.
 คำว่า เป็นโอรสบุตร ท่านอาจารย์
 กล่าวไว้เพราะความเป็นผู้เกิดแล้ว
 เจริญแล้วในพระสังฆธรรมที่ทรงแสดงแก่
 พระโอรส. คำว่า และแห่งอานิสงส์
 อย่างอื่น ได้แก่ แห่งอานิสงส์อย่างอื่น
 มีศรัทธาอันตั้งมั่นแล้วเป็นต้นในพระ-
 รัตนตรัย.

ปจฺจมคฺคญาณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนากถาว่าด้วยปฐมมรรคญาณ

จบ.

^๑ ไป. นิวิฏฐสคคาทีนํ.

โสดาปนบุคคลกถาวณณา

๘๑๑. อนนตรํ ผลํ อนนตรํ,
ตตถ นียุตฺตํ อานนตริกํ. ทนฺธนฺติ
จิเรน.

อาเสวนนฺเตติ ลทฺธาเสวนสฺส
อนฺุโลมสฺส อนนฺตรนฺติ อตฺโถ.
สตฺตจิตฺตปรมาติ สฺมาปตฺติวิริหิตา
วิธิโย สนฺธาย วุตฺตํ.

๘๑๒. เอสาติ โสตาปนโน.

โหติ วา น วาติ
ติกฺขปณฺณานเมว โหติ, นาณฺเณสนฺติ
ทสฺเสติ.

พรรณนากถาว่าด้วยโสดาบันบุคคล

๘๑๑. ผลที่เป็นไปในลำดับ ชื่อว่า
อนันตระ, ธรรมชาติที่ประกอบในผลที่
เป็นไปในลำดับนั้น ชื่อว่า อานันตริก.
คำว่า เน้นซ้ำ ได้แก่ โดย กาลนาน.

คำว่า ในที่สุดแต่อาเสวนะ
ความว่า ในลำดับแห่งอนุโลมญาณอันได้
อาเสวนปัจจัยแล้ว. คำว่า มีจิต ๗ ดวง
เป็นอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์กล่าวไว้
หมายเอา(อาวัชชนะ)วิถีที่เว้นจากสมาบัติ.

๘๑๒. คำว่า เอส ได้แก่ พระ-
โสดาบัน.

ด้วยคำว่า ย่อมมีบ้าง ไม่มีบ้าง
ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า การ
พิจารณากิเลสที่ละได้แล้วหรือที่ยังเหลืออยู่
ย่อมมีแก่พระเสขะทั้งหลายผู้มีปัญญา
แก่กล้าเท่านั้น, ห้ามแก่บุคคลเหล่าอื่น ไม่.

ทุติยมคฺคญาณกถาवणฺณนา

๘๑๓. ทุติยาย ภูมिया ปตฺติยาติ
ทุติยสามณฺณผลสงฺฆาตาย สกทาคามี-
เสขภูมिया ปาปฺพนตฺถาย. ปุพฺเพ
ภาวิตินฺทุริยาติ ตฺตฺตฺปาทนสฺกตายาห
'สโมธาเนตฺวา'ติ. ติกฺขวิสหานิ
สมฺปาเทตฺวาติ อตฺโถ. วิปสฺสนา-
วิธินฺติ ตฺตฺตฺทวยณฺณาทิวีถิ.
โคตฺตรภูอนนฺตรนฺติ โสตาปนฺนโคตฺตาภิ-
ภวานาที สนฺธาย วุตฺต.

ทุติยมคฺคญาณกถาवणฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนากถาว่าด้วยทุติยมรรคญาณ

๘๑๓. คำว่า เพื่อบรรลุภูมิที่ ๒
คือ เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุสกทาคา-
มิเสขภูมิ กล่าวคือ สามัญผลที่ ๒.
พระอริยบุคคลสกทาคามีทั้งหลาย ผู้มี
อินทรีย์ที่อบรมแล้วในก่อน เหตุนั้น
เพื่อบรรลุสกทาคามีเสขภูมิอันทำได้ง่าย
ในอันให้สกทาคามีเสขภูมินั้นเกิดขึ้น
ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'ยังอินทรีย์
ทั้งหลาย ให้ชุ่มนุ้มนกัน'. อธิบายว่า
ให้อินทรีย์ที่แก่กล้าสามารถให้ถึงพร้อม.
คำว่า สุวิปัสสนาวิธิ ได้แก่ สุวิธิแห่ง
ญาณมีญาณทั้ง ๒ นั้นเป็นต้น. คำว่า
ในลำดับโคตรภูญาณ ท่านอาจารย์
กล่าวไว้หมายเอา การครอบงำมีการ
ครอบงำอริยบุคคลโสดาบันโคตรเป็นต้น.

พรรณนากถาว่าด้วยทุติยมรรคญาณ

จบ.

.....

ตติยมคคณาณกถาวณฺณนา

๘๑๔. สกิทเว อิมํ โลกํ
 อากนฺตฺวาติ อิทํ ปทตฺถานูรูปโต
 อุกฺกขณฺวเสน. ปณฺจสุ สกทาคามีสุ
 โย อิท มนุสฺสโลกํ ทุตฺติยผลํ
 ปตฺวา เทวโลกํ คนฺตฺวา ปุณ
 สกํ อิมํ มนุสฺสโลกํ อากนฺตฺวา
 ปรีนฺนิพฺพายติ, โส เอว เอโก
 วุตฺโต. เย ปนฺณเณ อิทฺเว ผลํ
 ปตฺวา อิทฺเว เทวโลกํ จ
 เทวโลกํ ปตฺวา ตตฺถเณ มนุสฺสโลกํ
 จ ปรีนฺนิพฺพายนกฺว, จตฺตาริ เตปิ
 อุกฺกขณฺโต เอตฺถเณ สุกฺกหิตาติ
 ทฏฺฐพฺพา.

ตติยมคคณาณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนากถาวาดัวยตติยมรรคญาณ

๘๑๔. คำว่า มาสู่โลกนี้คราวเดียว
 เท่านั้น นี้ ท่านอาจารย์กล่าวด้วยอำนาจ
 แห่งการกำหนดโดยสมควรแก่ความหมาย
 แห่งบท. บรรดาพระสกทาคามี ๕ จำพวก
 พระสกทาคามีได้บรรลุผลที่ ๒ ใน
 มนุษย์โลกนี้แล้ว ไปสู่เทวโลก กลับมา
 สู่มนุษย์โลกนี้คราวเดียวก็ปรีนิพพาน,
 พระสกทาคามีผู้เดียวนั้นเท่านั้นที่ท่าน
 กล่าวถึง. ส่วนว่า พระสกทาคามีเหล่า
 อื่นเหล่าได้บรรลุผลแล้วในมนุษย์โลกนี้
 หรือบรรลุแล้วในเทวโลกนี้ เป็นผู้ปรี
 นิพพานในเทวโลกนี้เท่านั้น และใน
 มนุษย์โลกนี้ พระสกทาคามีเหล่านั้น
 ทั้ง ๔ จำพวกพึงทราบว่าเป็นสงเคราะห์
 ในที่นี้เท่านั้น โดยการกำหนด.

พรรณนากถาวาดัวยตติยมรรคญาณ จบ.

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โพธิปักขิยกถาอนุมนา

พรรณนากถาว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม

๘๑๗. วุฏฐานพลสมายโคติ
นิमितตปวัตเตหิ วุฏฐานญเจว สมก-
วิปัสสนาสงฆาตผลเน สยุตตตาว.

๘๑๗. ความออกจากนิमितและ
ปวัตตะ และความประกอบพร้อมด้วยผล
กล่าวคือสมณะและวิปัสสนานั้นแหละ
ชื่อว่า ความเป็นธรรมอันประกอบ ด้วย
วุฏฐานะและผละ.

๘๑๘. เตสุติ โพธิปักขิเยสุ.
อามมณเฐติ กายาทิสฺ. อสุสาติ
สตียา อสุสาติ จตุธา เกโท
โหตีติ สมพฺนโร.

๘๑๘. คำว่า เตสุ ได้แก่ ใน
โพธิปักขิยธรรม. คำว่า ในอามมณทั้ง-
หลาย ได้แก่ ในอามมณทั้งหลายมีกาย
เป็นต้น. คำว่า อสุสา ได้แก่ แห่งสติ.
เชื่อมความว่า คำว่า แห่งสตินั้น
แตกออกเป็น ๔ ประการ.

๘๒๐. ปทหนตฺติ วายมนฺติ.
เสฏฐภาวาวหนโตติ ปาสตม-
ภาวาวหนโต. ปธานภาวกรรมโตติ
อุตตมภาวเหตุโต.

๘๒๐. คำว่า ย่อมเพียร ได้แก่
ย่อมพยายาม. คำว่า เพราะนำมาซึ่ง
ความเป็นผู้ประเสริฐสุด ได้แก่ เพราะ
นำมาซึ่งความเป็นผู้ควรสรรเสริญอย่าง
สูงสุด. คำว่า เพราะทำความเป็น
ประธาน ได้แก่ เพราะเป็นเหตุแห่ง
ความเป็นประธานอย่างอุดม.

๘๒๑. ปุพฺเพ วุตเตนาติ
อิทธิวิธญาณนิตฺเทเส วุตเตน.

๘๒๑. คำว่า อันได้กล่าวแล้ว
ในกาลก่อน ได้แก่ อันได้กล่าวแล้วใน

สมฺปยุตฺตตาย อิทฺธิยา ปุพฺพวงฺกมฺภูเจเน
 ปาโทติ, ผลภูตตาย อิทฺธิยา
 ปุพฺพภากการณฺภูเจเน ปาโทติ โยชนา.
 ปฏิลทฺฐธฺมมาติ ผลสุสาทโยปิ
 อิทฺธิปาทา โหนฺตฺติติ ปุพฺพภากา
 นานาจิตฺเตสฺส ลภตฺติติ สมฺพนฺุโร.

อิทธิวิธญาณนิเทศ. มีวาจาประกอบ
 ความว่า ชื่อว่า เป็นบาท โดยอรรถว่า
 เป็นหัวหน้า(ถึงก่อน)แห่งฤทธิ์ที่เป็น
 สมฺปยุต, ชื่อว่า เป็นบาท โดยอรรถว่า
 เป็นเหตุในส่วนเบื้องต้นแห่งฤทธิ์ที่เป็นผล.
 เชื่อม ความว่า คำว่า **ธรรมอันได้แล้ว**
 คือ พระโยคาวจรย่อมได้ในจิตต่าง ๆ ใน
 ส่วนเบื้องต้นว่า แม้ธรรมทั้งหลายมี
 ผัสสะเป็นต้นก็เป็นอิทธิบาท.

๘๒๔. จุทฺทสฺวิเชนาติ อานาปาน-
 อิริยาปถสฺติสมฺปชฌณฺยปฏิกุลมฺนสิการ-
 ธาตุมฺนสิการปพฺพานิ ปญฺจ
 นวสิวฺภูจิกปพฺพานิ จาติ จุทฺทสฺวิเชน.
 นววิเชนาติ 'สุขํ เวทนนฺ'ติอาทิตฺกสฺส
 จ 'สามิสฺนฺ'ติอาทิตฺกสฺส จ
 'นिरามิสฺนฺ'ติอาทิตฺกสฺส จ วเสน
 นววิเชน. สรากลสฺโทสสโมหสฺงฺขิตฺต-
 มหคฺคตสฺมาหิตสฺอฺตฺตรวิมฺุตฺตทูกานํ
 อฏฺฐนฺนํ วเสน โสฬสฺวิเชน.
 นีวรณฺุปาทานกฺขณฺุธายตฺนโพชฺฌงฺค-
 สจฺจปพฺพานํ วเสน ปญฺจวิเชน.
 อิมสฺมินฺุติ ปจฺจบุปฺนฺเน อตฺตภาเว

๘๒๔. คำว่า ด้วยอาการ ๑๔
 อย่าง คือ ด้วยอาการ ๑๔ อย่าง
 คือบรรพ ๕ คือ อานาปานบรรพ
 อิริยาปถบรรพ สติสัมปชฌญบรรพ
 ปฏิกุลมฺนสิการบรรพ ธาตุมฺนสิการบรรพ
 และนวสิวฺภูจิกบรรพ. คำว่า ด้วย
 อาการ ๕ อย่าง ได้แก่ ด้วยอาการ
 ๕ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งอาการ ๓
 มีอาทิวา 'เราเสวยสุขเวทนา' แห่ง
 อาการ ๓ มีอาทิวา 'เราเสวยเวทนา
 มีอามิส' และแห่งอาการ ๓ มีอาทิวา
 'เราเสวยเวทนาไม่มีอามิส'. ด้วยอาการ
 ๑๖ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งอาการ ๘

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัญญา อนาทิกาละ อรูปุณฺณสุส
 อภาวา. ปรมํ สมมุပ္ปธานํ
 ลพฺภตํติ โยชนา. ฉนฺทิตฺติปาท-
 สมฺมาวาจาณํ กหณฺเนน เสสฺสิทฺธิปาทา
 มคฺคกฺกฺเกสุ เสสฺสิวริตฺติโย จ สุวិณฺญเยยฺยาติ
 น คหิตา. อินฺทริยฺพลโพชฌนฺค-
 เสสมคฺคกฺกฺกานิ โลกียจิตฺเตปิ เอกโต
 ลพฺภนฺตํติ น คหิตานิ. ญาณานนฺตํ
 มคฺคกฺกฺกานานํ. ผลกฺขณฺเณ อกฺกุสลา-
 นุပ္ปาทาทิกิจฺจาภาวโต จเปตฺวา
 จตฺตารอ สมมุပ္ปธาเนติ วุตฺตํ.

(๒ หมวด) คือ สราคะทุกะ (ทุกะว่า
 ด้วยจิตมีราคะ) สโทสะทุกะ (ทุกะว่า
 ด้วยจิตมีโทสะ) สโมหะทุกะ (ทุกะว่า
 ด้วยจิตมีโมหะ) สังขิตตทุกะ (ทุกะว่า
 ด้วยจิตห่อหุ้ม) มหัคคตทุกะ (ทุกะว่า
 ด้วยจิตเป็นมหัคคตะ) สมาหิตทุกะ
 (ทุกะว่าด้วยจิตตั้งมั่น) สอฺตฺตฺรทุกะ
 (ทุกะว่าด้วยจิตที่มีจิตอย่างยิ่งกว่า) และ
 วิมุตตทุกะ (ทุกะว่าด้วยจิตที่หลุดพ้น).
 ด้วยอาการ ๕ อย่าง ด้วยอำนาจ
 นีวรณบรพ อูปาทานขันธบรพ
 อายตนบรพ โพชฌนฺคบรพและ
 สัจจบรพ. คำว่า ในอรรถภาพนี้ ได้แก่
 ในอรรถภาพเป็นปัจจุบัน เพราะความ
 ไม่มีอรรถภาพที่ยังไม่เกิดในกาลอันไม่มี
 เบื้องต้น โดยประการอื่น. มีวาจา
 ประกอบความว่า สัมมํปธานย่อมมี
 ก่อน. ท่านอาจารย์มิได้ถือเอาอิทธิบาท
 ที่เหลือและวิริตติที่เหลือในองค์มรรคว่า
 เป็นธรรมชาติเข้าใจง่าย ด้วยการถือ
 เอาฉันทิทธิบาท และสัมมาวาจา. อินทริย
 พละ โพชฌนค์ และองค์มรรคที่เหลือ

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ท่านอาจารย์มิได้ถือเอาว่า ย่อมมีได้ โดยความเป็นอันเดียวกัน แม้ในโลกียจิต. คำว่า แห่งญาณทั้งหลาย ได้แก่ แห่งมรรคญาณ. มีคำอธิบายที่ท่าน อาจารย์กล่าวไว้ว่า ในขณะที่แห่งผลวัน สัมมัปปธาน ๔ เพราะไม่มีกิจ มีความ ไม่เกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมเป็นต้น.

๘๒๕. เสเสสุติ อิทธิปาทาทีสุ
ปญฺจสุ โภฏฐาเสสุ. ยถาภูจิตคณนโต
หาปนํ วทุณฺณํ วา นตฺถิ.

๘๒๕. คำว่า ในโภฏฐาสะที่เหลือ
ได้แก่ ในโภฏฐาสะทั้ง ๕ มีอิทธิบาท
เป็นต้น. ไม่มีการลดหรือการเพิ่มโดย
การนับโภฏฐาสะตามที่ตั้งอยู่.

๘๒๖. จุฑุทเสวาติ สพุเพปิ
โพธิปักขิยธมฺมา สลกฺขณฺน
อสมฺภินฺนา อมิสุสา อคฺคหิตปฺมาณโต
สติ วีริยํ ฉนฺทา จิตฺตํ ปญฺญา
สทฺธา สมาริ ปีติ ปัสสทฺธิ
อุเบกฺขา สมฺมาสังกปฺโป วิรติตฺต-
ยญฺจาติ จุฑุทสธมฺมา. อุกฺกัสมโต
เจตํ วุตฺตํ ทฺตฺติยชฺฌานิกาทีสุ
สงฺกปฺปปีติหานิโต. กถํ สตฺตตีส
ภวนฺตีติ อาห 'สฺกิจฺจนฺิปฺพาทนโต'ติ
เอกฺสสาปิ ธมฺมสฺส สฺกิจฺจानํ

๘๒๖. คำว่า (โพธิปักขิยธรรม) มี
๑๔ ประการเท่านั้น ได้แก่ โพธิปักขิย-
ธรรมทั้งหมดที่ไม่ปะปนกัน คือ ไม่
เจือปนกันด้วยลักษณะของตน โดย
ประมาณที่ไม่ถือเอาจึงมีธรรม ๑๔
เท่านั้นคือ สติ วิริยะ ฉันทะ จิตตะ
ปัญญา ศรัทธา สมาริ ปีติ ปัสสัทธิ
อุเบกขา สัมมาสังกัปปะ และวิรติ ๓.
ท่านอาจารย์กล่าวคำว่า มี ๑๔ เท่านั้น
ไว้โดยกำหนดอย่างออกอุบาย เพราะ
ละความดำริและปีติในมรรคจิตตูปบาทที่

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

www.dhammadownload.com

ดปปฏิปกุขกิเลสบุปหาเนน สาธนโต. สรูปเนน จ วุตติโตติ เย อภินุนา, เตสํ สรูปเนน วุตติโต จ. เอตถาติ มคฺคณาณ.

ประกอบด้วยทุกขนิยามเป็นต้น. เพื่อจะแก้คำถามที่ว่า โพรธิปักขิยธรรม ๓๗ (โดยประเภท)เป็นอย่างไร ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า "โดยการทำกิจของตนให้สำเร็จ" ได้แก่ โดยการยังกิจของตนทั้งหลายแห่งธรรม แม้อย่างหนึ่งนั้นให้สำเร็จได้ ด้วยการละกิเลสที่เป็นปฏิปักษต่อโพรธิปักขิยธรรมแม้ข้อหนึ่งนั้น. คำว่า และโดยความเป็นไปด้วยมีรูปเสมอกัน ได้แก่ โดยความเป็นไปด้วยรูปเสมอกันนั้นแหละแห่งธรรมทั้งหลายมีจิตตិทธิบาทอันไม่ต่างกัน. คำว่า เอตถ ได้แก่ ในมรรคญาณ.

วุฏฐานพลสมายোকภาวณฺณนา

พรรณนากถาว่าด้วยวุฏฐานะและพลสมายอค

๘๒๗. สงฺขตารมฺมณํ มุญฺจิตฺวา นิพฺพานารมฺมณคฺคหณํ นิमितฺตโต วุฏฐานํ นาม. เหตุนิโรธเณ อายตี อฺปาทินฺนกุขนฺธบุปวตฺตสฺส อณฺุปฺตติ-

๘๒๗. การปล่อยวางอารมณ์ คือสังขตธรรมแล้วยึดเอาอารมณ์คือพระนิพพาน ชื่อว่า ความออกจากนิमित. การยังปวัตตะอันเป็นอุปาทินชั้นให้ถึง

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธมฺมตาปาหนํ ปวตฺตโต วฏฐานํ
นาม. เตนาห 'โลกียวิปสฺสนา
หิ'ตืออาทึ. มกฺคสฺสาปึ วิปสฺสนา-
สมุภาตฺตา 'โลกียวิปสฺสนา'ติ วิเสสึติ.

ความไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาต่อไปด้วยการ
ดับเหตุ ชื่อว่า ความออกจากปวัตตะ.
เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำ
มีอาทิวาว่า 'จริงอยู่ โลกียวิปัสสนา'.
เพราะความที่แม่แห่งมรรคมีวิปัสสนาเป็น
แดนเกิด ท่านอาจารย์จึงยังเนื้อความ
ให้แปลกไปว่า 'โลกียวิปัสสนา' ดังนี้แล.

ทฺภโตติ อุกฺโต. ท-กาโร
อาคม. ตทนฺวตฺตกฺกิลเสหิตี มิจฺฉา-
ทิจฺฉิยานฺวตฺตเกหิ อปายเหตุหิ
วิจิกิจฺฉาทึหิ กิลเสหิ. ขนฺธเหหิตี
มิจฺฉาทิจฺฉิอาทึกิลสฺปจฺจยา อายตี
อุปฺปชฺชนารเหหิ ขนฺธเหหิ.

คำว่า ทฺภโต แปลว่า ทั้งสอง.
ท-อักษรเป็นตัวอาคม. คำว่า จาก
กิลเสอันเป็นไปตามมิจฉาทิจฺฉินั้น ได้แก่
จากกิลเสมีวิจิกิจฉาเป็นต้นอันเป็นเหตุแห่ง
อบายซึ่งเป็นไปตามมิจฉาทิจฺฉิ. คำว่า
จากขันธ์ทั้งหลาย ได้แก่ จากขันธ์ทั้ง
หลายอันควรแก่การเกิดต่อไป เพราะ
เป็นปัจจัยแห่งกิลเสมีมิจฉาทิจฺฉิเป็นต้น.

๘๒๘. เอวํ วฏฐานํ ทสฺเสตฺวา
ผลสมาโยคํ ทสฺเสตฺตุ 'โลกียา-
นญฺจา'ตืออาทึ วุตฺตํ. สมฺปฺปวตฺตติยา
ยฺเก พทฺธโคโณ วิยาตี ยฺคนทฺธา.
เตนาห 'อณฺณมณฺณํ อนฺติ-
วตฺตนญฺเจนา'ติ.

๘๒๘. ท่านอาจารย์ครั้งแสดง
วฏฐานะ(การออก)อย่างนี้แล้ว เพื่อจะ
แสดงผลสมาโยค(การประกอบด้วยผละ)
จึงกล่าวคำมีอาทิวาว่า 'แห่งโลกียวิปัสสนา
ทั้งหลายด้วย'. ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า
เป็นคู่กัน ด้วยอรรถว่า เป็นเหมือนโค
ที่ถูกผูกติดกัน(เป็นคู่) เพื่อความเป็นไป

วสุทธรณรรคจูพฏฐกา.ป-ท.๓-๓๗

เสมอกัน. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์ จึงได้กล่าวว่า "ด้วยอรรถว่า ไม่เป็นไป ล่วงกันและกัน".

อวิกุเขโป สมาริทธิ วิกุเขป-
ปฏิบัติกุชฎโต สมาริ. วุฏฐานญฺเณนาติ
นิमितตูปปวตฺเตหิ วุฏฐนภาเวเน.

คำว่า สมาริทธิคือความไม่ฟุ้งซ่าน
ได้แก่ สมาริทธิเป็นข้าศึกต่อความฟุ้งซ่าน.
คำว่า ด้วยอรรถว่าออก ได้แก่ ภาวะ
คือการออกจากนิमितและปวัตตะ.

ปหานตพพชมมปหานกถาวณฺณนา

พรรณนากถาว์ด้วยการละ ปหานตพพชมม

๘๒๙. อกุสลกมฺมปถา อกุสล-
จิตตูปปาทา จาติ โยเชตพพ.

๘๒๙. บัณฑิตพึงประกอบคำว่า
อกุศลกรรมบถและอกุศลจิตตูปบาทเข้า
ไว้ด้วย.

ยาวณฺหิ เตติ เต รูปราคาทโย
ยาว ปวตฺตณฺติ, ตาว เอเตสํ
ชนฺธาทีนํ อานุปรโม อวิจฺเจโท.
อุทฺธนฺติ รูปารูปภเวสุ. เตหิ
อุปฺริฏฺฐา ภาคาติ อุทฺธมฺภาคา.
เตสุ นิยุตฺตา อุทฺธมฺภาคิโย.

คำว่า ธรรมทั้งหลายมีรูปราคะ
เป็นต้นเหล่านั้นยังมีอยู่ตราบใด คือ
ธรรมทั้งหลายมีรูปราคะเป็นต้นเหล่านั้น
ยังมีอยู่ตราบใด ธรรมทั้งหลายมีขันธ
เป็นต้นเหล่านี้ก็ยังไม่ขาด คือยังไม่
ขาดตอนตราบนั้น. คำว่า ในเบื้องบน

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ได้แก่ ในรูปภพ และอรุภพ. ธรรม
ทั้งหลายที่เป็นไปในรูปภพและอรุภพ
ชื่อว่า อุทธัมภาคะ ด้วยอรรถว่า เป็น
ส่วนอันให้เกิดในเบื้องบนจากรูปภพและ
อรุภพเหล่านั้น. ธรรมทั้งหลายที่
ประกอบในรูปภพและอรุภพอันเป็น
ส่วนเบื้องบนเหล่านั้น ชื่อว่า อุทธัม-
ภากิยะ.

มิจฉนาวิมุตตีติ โลกภูปิภาทีสุ
วิโมกข์โชติ ปวตตมิจฉนาวิโมกข์โช.
มิจฉนาญาณนุติ โมโห.

คำว่า มิจฉนาวิมุต ได้แก่ มิจฉนา-
วิโมกข์ที่เป็นไปว่า ความหลุดพ้นมีอยู่
ในสถานที่ทั้งหลาย มีจอมโลกเป็นต้น.
คำว่า มิจฉนาญาณ ได้แก่ โมหะ.

คณฺฐนโตติ อณฺฐมณฺฑลํ ปฏฺิ-
พทฺฐตากรณโต.

คำว่า โดยการร้อยรัดไว้ ได้แก่
โดยทำความเกี่ยวเนื่องกันและกันไว้.

อารมฺมณวิโยคสุสชาติ สาสวา-
รมฺมณเหหิ วิโยคสุส ตทเปกฺขามาเวณ
วิยฺขุชฺชนสุสชาติ อตฺโถ.

คำว่า (เพราะไม่ให้)ซึ่งการพราก
จากอารมณ์ คือ (เพราะไม่ให้)ซึ่งการ
พรากจากอารมณ์มีอาสวะ คือ (เพราะ
ไม่ให้) ซึ่งการพลัดพรากด้วยภาวะที่
เพ่งถึงอารมณ์นั้น.

อนุเสณตีติ อิทํ กุสลาพฺยาगत-
จิตฺเตสฺสุ สห อวตฺตมานานมฺปิ

คำว่า นอนเนื่องอยู่นี้ ท่านอาจารย์
กล่าวไว้โดยความเป็นอุปจาร (เป็นเหตุ

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ไว้สำหรับพระสงฆ์

มกุเคน อปฺปหีนตฺตา ยถาปจฺจํ
 อปฺปชฺชนารหตฺตา อปฺจารโต วุตฺตํ.
 น หิ กามราคาทินํ สรฺูปวินิมุตฺตํ
 อนุสฺสํ นาม อตฺถิ กถาวตฺถุมหิ
 ปฏิภุชิตตฺตา. อปฺปตฺติเหตุภาเว
 ปน สนฺตानะ สพฺพตฺถ อนุสฺเสนตฺติ
 อปฺจารโต วุจฺจติ. เตนาห
 'อปฺปตฺติเหตุภาเวนา'ติ.

อณฺชนภฺตํ กลลํ อณฺชนกลลํ,
 เตลมิสฺสํ กลลํ เตลณฺชนกลลํ, ตํ
 กณฺธาทีสฺส ลคฺคํ ทุมฺโมจฺจํ โหติ.

๘๓๐. สุขุมมาติ กามราคปฏิกฺขา.
 นิยมํ น กริสฺสามาติ จตฺตตฺถภาณวชฺชมา

ใกล้เคียง) เพราะความที่อนุสัยทั้งหลาย
 แม้ไม่เป็นไปร่วมกันในกุศลจิตและ
 อภัยกตจิตทั้งหลาย ควรแก่การเกิดขึ้น
 ตามปัจจัย ด้วยความเป็นกิเลสที่ยังละ
 ไม่ได้ด้วยมรรค. จึงอยู่ ชื่อว่า อนุสัย
 ที่พ้นไปจากรูปแห่งตนแห่งราคะทั้งหลาย
 มีกามราคะเป็นต้นไม่มี เพราะถูกห้าม
 ไว้แล้วในกถาวัตถุ. แต่ท่านอาจารย์
 กล่าวไว้โดยเป็นอุปจารว่า ธรรมทั้งหลาย
 จึงนอนเนื่องอยู่ในสันดานในที่ทั้งปวง
 โดยความเป็นอุบัติเหตุ. เพราะเหตุนั้น
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'โดยภาวะ
 ที่กามราคะเป็นต้นเป็นอุบัติเหตุ'.

ตะกอนของน้ำมันอันเป็นยาหยอดตา
 ชื่อว่า อัญชนกลละ, ตะกอนของน้ำมัน
 อันเป็นยาหยอดตาซึ่งเจือด้วยน้ำมันชื่อว่า
 เตลณฺชนกลละ, เตลณฺชนะ (น้ำมัน
 ยาหยอดตาและตะกอนของน้ำมัน) นั้น
 ติดอยู่ในวัตถุทั้งหลายมีเครื่องร้อยรัดเป็น-
 ต้น ย่อมเป็นธรรมชาติที่เปลื้องได้ยาก.

๘๓๐. คำว่า ส่วนที่ละเอียด ได้แก่
 กามราคะและปฏิกฺขา. คำว่า ข้าพเจ้า

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวาติ เอวํ นิยมํ น กริสฺสาม.
 กามํ มิจฺฉาสงฺกปฺปาทโย สพฺเพปิ
 มิจฺฉตฺตา จตุมคฺควชฺฐมา เอวํ เตสํ
 สมฺมุจฺเจทกานํ จตุสฺสุปี มคฺเคสฺ
 อิจฺฉิตฺตฺตา, ตถापि ปจฺมมคฺควชฺฐมา-
 ทินฺณเณว ปน มิจฺฉตฺตานํ ภควตา
 ปากฺกฺวาเสน นิตฺทิกฺกุจฺตฺตา อาห
 'มิจฺฉากมฺมนฺโต'ติอาทิ.

ทั้งหลายจักไม่ทำการจำกัดความ ได้แก่
 ข้าพเจ้าทั้งหลายจักไม่ทำการจำกัดอย่างนี้
 ว่า (โลภะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ
 อหิริกะ อโนตตปฺปะ) อันจตุตถฌาน
 พึงฆ่าที่เดียว. ธรรมที่เป็นมิจฉัตตะแม่
 ทั้งหมดมีมิจฉาสงกัปปะเป็นต้น เป็นธรรม
 อันมรรค ๔ พึงฆ่า เพราะความที่มี
 มิจฉัตตธรรมมีมิจฉาสงกัปปะเป็นต้น
 เหล่านั้นเป็นตัวตัดรอนเป็นธรรม ที่ท่าน
 प्रารณนาแล้วในมรรคแม่ทั้ง ๔ อย่าง
 นี้ก็จริง, แต่ถึงกระนั้น เพราะความที่
 มิจฉัตตธรรมทั้งหลายมีมิจฉัตตธรรม อัน
 ปฐมมรรคพึงฆ่าเป็นต้นนั้นแหละ อัน
 พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้แล้วด้วย
 อานาจธรรมที่ปรากฏ ท่านอาจารย์จึง
 ได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'มิจฉากัมมันตะ'.

ยเสติ ปริวาร.

คำว่า ในยศ ได้แก่ ในบริวาร.

ภวาสววิรหิตสฺส มานาทิ-
 สมฺปยุตฺตสฺส รากาทิสฺสาปิ กามาสวตฺตา
 โส จตุตฺถมคฺควชฺโณ. อิตฺรทฺวยํ
 อพฺโพหาริกํ กตฺวา วุตฺตํ 'กามาสโว
 ตติยฌานวชฺโณ'ติ.

อนุสัยนั้น ชื่อว่า อันจตุตถมรรค
 พึงฆ่า เพราะความที่ธรรมแม่มีราคะ
 เป็นต้นอันเว้นจากภवासวะ ประกอบ
 พร้อมด้วยธรรมมีมานะเป็นต้น เป็น
 กามาสวะ. ท่านอาจารย์ทำอาสวะ ๒

คุณห้องสิน นาคปานเสื่อ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นอกนี้ (ภาวาสวะ อวิชชาสวะ) ให้เป็น
อภิปุหาริก(ธรรมที่ไม่ควรอ้างถึง) แล้ว
กล่าวว่า "กามาสวะ เป็นธรรมอันตติย-
ญาณพึงฆ่า".

เอวํ กามจฺจนุโทปิ ภา-
ราคสฺสาปิ ตตฺถ ปวิฏฺจตฺตาติ
ทฏฺจพฺพํ. อปายคฺมณียํ วิตฺตา สุขุมฺปิ
กุกฺกจฺจํ อตฺถิตฺติ ตตฺติยญาณวชฺฌํ
วฺจฺจตฺตํ. อฏฺฐสาลินียํ^๑ ปน "กุกฺกจฺจ-
วิจิกิจฺจนา โสตาปตฺติมรรคเณน ปหฺยณฺตี"ติ
วฺจฺจตฺตํ.

บัณฑิตพึงเห็นว่า แม้กามฉันทะ
ก็ชื่อว่า เป็นธรรมอันปฐมมรรคพึงฆ่า
ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความที่แม้
ภวราคะก็เป็นอันนับเข้าในกามฉันทะนั้น.
ความรำคาญ แม้เป็นส่วนละเอียดวันที่
เป็นส่วนจะนำไปสู่อบาย ก็มีอยู่ เหตุฉะนั้น
ท่านอาจารย์ จึงได้กล่าวความรำคาญ
นั้นว่า อันตติยญาณพึงฆ่า. แต่ใน
คัมภีร์อฏฐสาลินิ ท่านอาจารย์ได้กล่าว
ไว้ว่า "ความรำคาญและความสงสัย
อันโสตาปัตติมรรคย่อมละได้".

๘๓๑. อผโล วายาโมติ
มคฺคปฺปาทณํ สนฺธาย วทติ. ยทฺธิ
ปฺหฺชาติพฺพา สนฺธิ, กถํ ปฺหฺชานนฺติ
ทสฺสเสตฺตุ. "ปฺหฺชาติพฺพานํ อตฺถิตฺตยา"ติ
วฺจฺจตฺตํ. โทสณฺณตฺตรมฺปิ (สนฺธาย)
อาห "สงฺกิลเสสิกา จา"ติอาทิ.

๘๓๑. ด้วยคำว่า ความพยายามก็
ต้องไร้ผล ท่านอาจารย์ย่อมกล่าว
หมายเอาการดำเนินไปของมรรค. เพื่อ
แสดงว่า ถ้าว่า ธรรมที่พึงละมีอยู่ไซ้,
จะมีการละอย่างไร ท่านอาจารย์จึงได้
กล่าวว่า "เพราะความที่ธรรมที่ต้องละ

^๑ อฏฐสาลินิ. ๕๔๔.

กิเลสเสหิ หิ มคฺคสมุเปโยเค สติ อัย
 โทโสติ ปกฺขนุตรมุปี นีวตเตตุมหา
 "วิปฺยุตฺตตา วา"ติ. กิเลสานนฺติ
 อาปชฺชตีติ สมุพฺนุโร. อาเวณิกาทิ
 อสธารณา สยเมว อุปฺปาทนโจทฺนา
 อัย น โหติ, ปาพิยมุปี อาคตาติ
 อธิปฺปาโย. ปาพิยฺ เอว หิ
 ปฏิกฺขิตฺตนฺติ สมุพฺนุโร. สุวายนฺติ^๑
 ปุคฺคโล.

มียอยู่". ท่านอาจารย์หมายเอาแม่โทษ
 อย่างใดอย่างหนึ่งจึงกล่าวคำมีอาทิว่า "ก็
 มรรคภาวนาก็จะเป็นสังกิเลสภพไป".
 ก็เมื่อมีกิเลสประกอบอยู่กับมรรค ข้อนี้
 ก็เป็นความผิด เหตุนั้น เพื่อจะกลับ(จะ
 ปฏิเสฐ)ธรรมแม้ที่เป็นฝ่ายอื่นเสีย ท่าน
 อาจารย์จึงได้กล่าวคำว่า "หรือจะกลับ
 เป็นว่าความที่กิเลสทั้งหลายเป็นวิปยุตไป".
 คำว่า (หรือความที่)กิเลสทั้งหลาย มี
 การเชื่อมความว่า ย่อมถึงความเป็น
 วิปยุตไป. คำว่า เฉพาะเรื่อง คือ
 ไม่ทั่วไป อธิบายว่า เป็นพระบาลีที่
 ทักท้วงการทำให้เกิดขึ้นเองเท่านั้น ข้อนี้
 ย่อมไม่มี, แม้มาแล้วในพระบาลี. เชื่อม
 ความว่า ด้วยว่าในพระบาลี ท่านก็
 ห้ามไว้เหมือนกัน. คำว่า สุวายนฺติ ได้แก่
 บุคคล.

หณฺจิติ ยทิ. วินิพฺนุโรติ
 มาเนเนว ปตฺถทฺฐจิตฺโต มานํ
 ชหตีติ โยชฺนา. ปรามญฺโสติ
 มิจฺฉานินิวิญฺโจะ. ฅามคโตติ ฅามคตา-

คำว่า หณฺจิ แปลว่า ถ้าวา.
 ด้วยคำว่า ผู้แข็งกระด้าง มีวาจา
 ประกอบความว่า ผู้มีจิตแข็งกระด้าง
 ด้วยการถือตัวนั้นแหละ ย่อมละมานะได้.

^๑ ไป. ขวายนฺติ.

นุสโย. นตฺถิ มคฺคภาวนาติอาทิ-
 ปฏิกฺเขปวจนํ 'ตํ สพฺพํ นตฺถิ'ติ
 ปฏิกฺขิปติ. อตฺถิ มคฺคภาวนาติอาทิ-
 ปฏินฺญา. เตนานห 'ปฏินฺชานิตฺวา'ติ.

คำว่า ผู้ยึดมั่น ได้แก่ ผู้ยึดมั่นผิด.
 คำว่า ผู้มีกิเลสเป็นเรี่ยวแรง ได้แก่
 ผู้มีอนุสัยที่ถึงความมีเรี่ยวแรง. ท่าน
 อาจารย์ย่อมปฏิเสธคำปฏิเสธมีอาทิว่า
 มรรคภาวนา ก็ไม่มี ว่า 'สิ่งทั้งปวงไม่มี'.
 มีคำปฏิญญามีอาทิว่า มรรคภาวนามีอยู่.
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
 'รู้เฉพาะแล้ว'.

อุปปาโทติ อุปฺปาทสีเสน
 อุปฺปาทวฺนฺโต ขนฺธา วุตฺตา.
 อนฺอุปฺปาเทติ นิพฺพาน. อุปฺปาทปจฺจยาติ
 อารมฺมณปจฺจยภูตฺตฺวา ทานกฺขนฺธปจฺจยา.
 เอเตน 'สาสวธมฺมารมฺมณน
 วิปสฺสนามคฺเคน กิเลสฺปฺพานํ น
 สีขฺฉติ อวิรุทฺธารมฺมณตฺตา,^๑
 นิพฺพานารมฺมณน ปน มคฺเคน
 สีขฺฉติ วิรุทฺธารมฺมณตฺตา'ติ ทสฺเสติ.

คำว่า อุปฺปาทะ ได้แก่ ชนฺธ
 ทั้งหลายที่มีอันเกิดขึ้นอันท่านอาจารย์
 กล่าวถึงด้วยการยกเอาศัพท์ว่า อุปฺปาทะ
 ขึ้นเป็นประธาน. คำว่า ในอนฺอุปฺปาทะ
 ได้แก่ ในพระนิพพาน. คำว่า เพราะ
 อุปฺปาทะเป็นปัจจัย ได้แก่ เพราะมี
 อุปฺปาทานชนฺธอันเป็นอารมฺมณปัจจัยเป็น
 ปัจจัย. ด้วยคำนี้ ท่านอาจารย์ย่อม
 แสดงว่า 'การละกิเลสย่อมไม่สำเร็จ
 ด้วยวิปัสสนามรรค อันมีสาสวธรรม
 เป็นอารมณฺ์ เพราะความที่วิปัสสนา-
 มรรคเป็นธรรมชาติที่มีธรรมอันไม่
 ขัดขวางกันเป็นอารมณฺ์, แต่ย่อมสำเร็จ

^๑ ไป. อวิรุทฺธารมฺมณตฺตา.

อชาตยาเว น ชายนุตตีติ เอตถ
 ยถา กุฑฐาริอาทิสตถนิปาเตน
 วิจฺฉินฺนภุมิกุขนุชฺชสฺส สมฺมุลฺลสฺส อายตี
 ปุပ္ผผลชนกสามตฺถียวิรหิตสฺส มึลาต-
 รุกุขกุขณสฺส อูปฺปาเทน ตํสนฺตนาเน
 ชาทานิ เอว ผลานิ น ชายนุตตี,
 เอวเมว นิพฺพานารมฺมโณปนีเตน
 วิจฺฉินฺนโนปาทานกุขนุชฺชสมฺพนุชฺชสฺส อายตี
 กิเลสชนกสามตฺถียวิรหิตสฺส วิรุฑฺฐสฺส
 มคฺคกุขณสฺส อูปฺปาเทน ตํสนฺตนาเน
 อชาตยา เอว กิเลสา น ชายนุตตีติ
 เอวํ อธิปฺปาโย คเหตุพฺโพ. ตทฺทวํ
 วิรุฑฺฐปฺปจฺจโยปนีปาเตน กิเลสา-
 ชนกมคฺคกุขณฺปุปฺตติยา เอว กิเลสา
 วิรุฑฺฐา นาม โหนฺติ พิชฺสนฺตนาเน
 อคฺคิสามคฺคิโยเคน ททฺธมฺชนกกุขณฺปุ-
 ปฺตติยา พิชฺสตฺติ วิทยาติ อาห
 'เอวํ เหตุนิโรธา'ติอาที. ปวตฺตาทโยปิ
 สาสวธมฺมา เอว.

ได้ด้วยมรรคอันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์
 เพราะความที่มรรคเป็นธรรมชาติที่มี
 ธรรมอันขัดขวางกันเป็นอารมณ์'.

ในคำว่า กิเลสเหล่านั้นที่ยังไม่เกิดเลยก็
 ย่อมไม่เกิด นี้ บัณฑิตพึงถือเอาความ
 มุ่งหมายอย่างนี้ว่า ผลทั้งหลายที่เกิดใน
 เชื้อสายแห่งต้นไม้ที่นั่นนั่นเองโดยความ
 เกิดขึ้น ในขณะที่แห่งต้นไม้เจามีลำต้นที่อยู่
 บนพื้นดินถูกตัดไป ด้วยการฟันลงด้วย
 ศัสตรามีจอบเป็นต้น ปราศจากความ
 สามารถที่จะยังดอกผลให้เกิดต่อไปได้
 ถึงมีรากก็ย่อมเกิดไม่ได้ ฉะนั้น, กิเลส
 ทั้งหลายที่ยังไม่เกิดเลยในสันดานแห่ง
 บุคคลนั้นโดยความเกิดขึ้นในขณะที่แห่ง
 มรรคซึ่งขัดขวางกันถึงจะสัมพันธ์กับ
 อุปาทานขั้นที่ถูกลตัดไปด้วยธรรมที่นุ่ม
 เข้าไปสู่อารมณ์แห่งพระนิพพาน(แต่)
 ปราศจากความสามารถที่จะยังกิเลสให้
 เกิดต่อไปได้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ฉะนั้น
 เหมือนกัน. กิเลสทั้งหลาย ชื่อว่า
 ย่อมเป็นธรรมอันขัดขวางต่อความเกิดขึ้น
 ในขณะแห่งมรรคอันเป็นตัวไม่ยังกิเลสให้
 เกิดด้วยอันตกไปแห่งปัจจัยที่ขัดขวางด้วย

คุณวีระชัย อาสุยา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาการอย่างนี้นั้น ดุจความสามารถแห่ง
เมล็ดพืช ถูกขัดขวางต่อความเกิดขึ้นใน
ขณะที่จะทำให้เกิดการถูกไฟไหม้ ด้วยการ
ประกอบด้วยความพร้อมเพียง แห่งไฟ
ในเชื้อสายแห่งพืช ฉะนั้น เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า
"เพราะความดับแห่งเหตุอย่างนี้". ธรรม
ทั้งหลายมีปวัตตะเป็นต้น คือ สาสวรรรณ
นั้นเทียว.

๘๓๒. เอเตนาติ 'อชาตยาเว น
ชายนุตตี' ตีอาทิวจเนน. วตถุณิสฺสยวเสน
วา สมฺปยุตฺตนิสฺสยวเสน วา
ปญฺจุปาทานกฺขนฺธสงฺฆาตา ภูมि เยหิ
กิเลสฺหิ ลทฺธา, เต ภูมิลทฺธา นาม.
ลทฺธภูมิกา ลทฺธปฺจฺยยาติ อตฺถโก. เต
หิ มคฺคฺบุปฺตฺติยา ปหิณฺนปฺจฺยยา
อนาคตโวหารํ น ลภนฺติ, ยํ หิ
อฺปฺปหิณฺนปฺจฺยํ อฺปฺปชฺชิสฺสฺสติ, ตทฺเว
อนาคตโวหารํ ลภติ.

๘๓๒. คำว่า เอเตน ได้แก่
ด้วยคำมีอาทิว่า "กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่
เกิดเลย ก็ย่อมไม่เกิด". ภูมิกกล่าว คือ
อุปาทานขันธ์ ๕ ด้วยอำนาจแห่งความ
เป็นที่ตั้งที่อาศัย หรือด้วยอำนาจแห่ง
ธรรมเป็นที่อาศัยแห่งสัมปยุตธรรม
อันกิเลสเหล่าใดได้แล้ว, กิเลสเหล่านั้น
ชื่อว่า ได้ภูมิแล้ว. อธิบายว่า มีภูมิ
อันได้แล้ว คือมีปัจจัยอันได้แล้ว. ก็
กิเลสเหล่านั้นมีปัจจัยอันละได้แล้ว
เพราะความเกิดขึ้นแห่งมรรค ย่อมไม่ได้
โวหารว่าเป็นอนาคต, ด้วยว่า กรรมใด
มีปัจจัยยังละไม่ได้จักเกิดขึ้น, กรรมนั้น
นั้นแล ย่อมได้โวหารว่าเป็นอนาคต.

คุณวีระชัย อาสุยา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น ปน สพฺเพน สพฺพมณฺุปฺปชฺชนกั.
 ยทึ หิ ตาทิสฺมุปี อนาคตํ สียา,
 สสฺวิสาณาทิกัปี อนาคตํ ภาเวยฺย.
 สสฺวิสาณาทิกั ปน สพฺพภา
 อวิชฺชมานการณํ, กิเลสา ปหีนการณาติ
 อยเมตฺถ เภโท. เตนาห 'ภูมิลทฺธานํ
 กิเลสานํ ปหานํ ทีปิตํ โหตี'ติ.

กั อตีตาติอาทินา ปหีน
 ภูมิลทฺธูปฺปนฺนกิเลสเส สนฺุชฺชาย ปุจฺจติ.
 เต เอว จ สนฺุชฺชาย 'ภูมิลทฺธูปฺปนฺนาเยว
 นาม เต'ติ วิสฺสชฺชนํ วุตฺตํ. เย
 ปน อปฺปหีนา ภูมิลทฺธูปฺปนฺนา
 อายตี อฺปฺปชฺชิสฺสฺสนฺุติ, เต อนาคตา
 เอว.

๘๓๓. อิทานิ ภูมิลทฺธูปฺปนฺน-
 ปสงฺเคน สพฺพํ อฺปฺปนฺนเกทํ
 ทสฺเสตฺถ 'อฺปฺปนฺนํ หี'ติอาทึ วุตฺตํ.
 อณฺุภาวิตฺวา ภาวิตฺวา จ อปคตํ

แต่กรรมนั้น จะไม่เกิดขึ้นโดยประการ
 ทั้งสิ้นทั้งปวง ห้ามได้. เพราะถ้าว่า
 กรรมแม้เช่นนั้น ฟังเป็นอนาคตไซ้,
 แม้เขากระต่ายเป็นต้นก็ฟังเป็นอนาคต.
 ก็เขากระต่ายเป็นต้นเป็นเหตุอันไม่มีโดย
 ประการทั้งปวง, กิเลสทั้งหลายมีเหตุอัน
 ละได้แล้ว เหตุนั้น นี้เป็นความแตกต่าง
 กันในที่นี้. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
 จึงได้กล่าวว่า "การละกิเลสทั้งหลาย
 อันได้ภูมิแล้วย่อมเป็นอันแสดงแล้ว".

ด้วยคำมีอาทิวา เป็นอดีตหรือ ท่าน
 อาจารย์ย่อมถามหมายเอากิเลสที่ได้ภูมิ
 แล้วเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งละได้แล้ว. อนึ่ง
 ท่านอาจารย์หมายเอากิเลสเหล่านั้นนั่นเอง
 จึงกล่าวแก้ไว้ว่า "กิเลสเหล่านั้น ชื่อว่า
 ได้ภูมิแล้วเกิดขึ้นแล้วนั่นเอง". ส่วนกิเลส
 เหล่าใด ยังละไม่ได้ ได้ภูมิแล้วเกิดขึ้น
 แล้ว จักเกิดขึ้นต่อไป, กิเลสเหล่านั้น
 เป็นอนาคตนั้นเทียว.

๘๓๓. บัดนี้ เพื่อแสดงความ
 ต่างต่างแห่งกิเลสที่เกิดขึ้นทั้งหมด โดย
 ประสงค์เอากิเลสที่เกิดขึ้นแล้วโดยได้ภูมิ
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิวา

ภูตาคคต. ตทเว อุปปนุนนติ
 ภูตาคคตูปฺปนฺน. อนุภวานญจ
 อภิฌานาสาวัน สอฺสุสาหปฺปวตฺเตสุ
 กุสลากุสเลสุ เอว สาทิสยํ อิจฺฉิตนฺติ
 อาห "อารมฺมณฺรสนฺ"ติอาที. เสสํ
 สงฺขตญฺจาติ กุสลากุสเลหิ วิวชฺชิตํ.
 จ-สทฺเทน กุสลากุสลญฺจ สงฺกณฺหาติ.
 เสสปฺจยพฺเลน อตฺตโน วิปากสุส
 โอภาโส กโต เยน ตํ กมฺมมฺปิ
 โอภาสกตํ, เอวํ กมฺเมน กโตภาโส
 ยสุส อุปฺปตฺติยา ตํ ผลมฺปิ
 โอภาสกตนฺติ ตทฺถกมฺมํ ทสฺเสตฺถ
 "ยานิสฺสา"ติอาที วุตฺตํ. ตตฺถ กมฺมํ
 อตีตมฺปิ ตถา กโตภาสวิปากญฺจ
 โอภาสกตูปฺปนฺนํ นามาติ สมฺพนฺโธ.

"จริงอยู่ ซึ่งกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว". สิ่ง
 เสวยแล้วและมีแล้วปราศไปแล้ว ชื่อว่า
 ภูตาคคต (แปลว่า เสวยแล้วและมีแล้ว
 ปราศไปแล้ว). ภูตาคคตนั้นเอง
 เกิดขึ้นแล้ว เหตุนั้น จึงชื่อว่า ภูตาคคต
 ูปฺปนฺน (แปลว่า เสวยแล้วและมีแล้วปราศ
 ไปแล้วเกิดขึ้นแล้ว). ก็การ
 เสวยอารมณ์เป็นความดียิ่ง อันผู้ไม่เป็น
 พระชินาสพปรารถนากันในกุศลและ
 อกุศลทั้งหลายที่เป็นไปพร้อมกับอุตสาหะ
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า
 "(ย่อมเสวย)รสแห่งอารมณ์". คำว่า
 และสังขตธรรมที่เหลือ ได้แก่ (และ
 สังขตธรรม)ที่เว้นจากกุศลและอกุศล.
 หนึ่ง ด้วย จ-ศัพท์ ท่านอาจารย์
 ย่อมสงเคราะห์กุศลและอกุศลเข้าด้วย.
 เพื่อแสดงคำแม่ทั้งสองนั้นว่า โอกาสแห่ง
 วิปากของตนอันกรรมใดทำแล้วด้วยกำลัง
 ปัจจัยที่เหลือ แม้กรรมนั้น ชื่อว่า
 มีโอกาสอันทำแล้ว โอกาสที่กรรมทำ
 แล้วอย่างนี้ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งผลอัน
 ใด ผลอันนั้น ชื่อว่า มีโอกาสอันทำ
 แล้ว ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิ

คุณวีระชัย อาชญา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ว่า 'กรรมเหล่าใดอันบุคคลทำไว้. เชื่อมความในค่านั้นว่า กรรมแม้ที่เป็นอดีตและที่เป็นวิบากแห่งกรรมที่ทำโอกาสแล้วอย่างนั้น ชื่อว่า เป็นกรรมมีโอกาสนั้นทำแล้วและเกิดขึ้นแล้ว.

วิปากนุติ จลิตวิปลลาสวเสน
อุปาทินุณหผล สนุชาย วุตตัม, น
วิปากภูตารูปกขนุชเมว. ภูมีสูติ
อกุสลตณฺนิสฺสยปจฺจยภูเตสุ อตฺตภาว-
สงฺฆาตปณฺจูปาทานกขนุชเสสุ.

คำว่า วิบาก ท่านอาจารย์กล่าวไว้ หมายถึงกำลังแห่งอุปาทินนกรรม ด้วยอำนาจความคลาดเคลื่อนที่วันไหว, หาได้กล่าวหมายเอารูปขันธ์ที่เป็นวิบากเท่านั้นไม่. คำว่า ในภูมิทั้งหลาย ได้แก่ ในอุปาทานขันธ์ ๕ กล่าวคือ อัฏฐภาพอันเป็นอกุศลและปัจจัยที่อาศัยแห่งอกุศลนั้น.

๘๓๔. วิปัสสนาย อารมมณ-
ภูตาทิ วิปัสสนาย ปริณฺณเยยฺยา, เตน
ปุพฺเพ ปริณฺณาทาทิ ทสฺเสติ.

๘๓๔. ด้วยคำว่า อันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า อันพระโยคาวจรพึงกำหนดรู้ด้วยวิปัสสนา, คือ อันพระโยคาวจรนั้น กำหนดรู้แล้วในกาลก่อน(ในเบื้องต้น).

อปฺริณฺณาทา หิ ขนฺธา กิเลสานํ
วตฺตุ โหนฺติ. อตีตนาถเต ปเคว
ปจฺจูปฺปนฺเนติ อธิปฺปาโย. ตนฺติ
อณฺณสนฺตนาถคตกิเลสชาตํ, ชีณาสวก-

จริงอยู่ ขันธ์ทั้งหลายที่ยังมิได้กำหนดรู้ ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสทั้งหลาย. อธิบายว่า(ปรารภถึง)ขันธ์ที่เป็นอดีตและอนาคต จะป่วยกล่าวไปไยถึงขันธ์ที่เป็นปัจจุบัน

คุณเงินเหลียนจี และคุณเซอร์ไต้
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ขนฺธ ปฏิจฺจ ภูมิลทฺธํ นาม สียาติ
 อตุโถ. น โภจิ ภาวมุํ ปชฺเหยย^๑
 ภูมิลทฺธปฺปหาเนเนว ชหิตพฺพโต,
 ตสฺส จ กสฺสจฺจ อสมฺภวโต. ยตฺถ
 ยตฺถาติ ยสฺมี ยสฺมี ภาเว สนฺตนาเน
 วา. อปริณฺญาตาติ ตีหิ ปริณฺญาหิ
 อปริณฺญาตา สกสนฺตนาเนคตา ขนฺธา.

เล่า. คำว่า ตํ ได้แก่ กิเลสชาติ
 อันอยู่ในสันดานของสัตว์อื่น, อธิบายว่า
 กิเลสชาติอันอยู่ในสันดานของสัตว์อื่นนั้น
 อาศัยขันธอันเป็นของพระชินาสพ ชื่อว่า
 ภูมิลัทธะ(ได้ภูมิแล้ว). ใคร ๆ ไม่ละมุล
 แห่งภพได้ เพราะความที่เป็นภูมิที่จะพึง
 ละได้ด้วยการละภูมิลัทธะเท่านั้น, และ
 เพราะความที่ภูมิลัทธะ นั้นไม่เกิดมีแก่
 ใคร ๆ. คำว่า ยตฺถ ยตฺถ ได้แก่
 ในภพหรือในสันดานใด ๆ. คำว่า อันยัง
 มิได้กำหนดรู้ ได้แก่ ขันธทั้งหลายอัน
 อยู่ในสันดานตน อันยังมิได้กำหนดรู้ด้วย
 ปริณญา ๓.

๘๓๕. อิทานิ ภูมียา จ
 ภูมิลทฺธสฺส จ นานตฺตํ ทสฺเสตฺถุ
 'ตตฺถ จา'ตฺติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ จ
 ภูมิลทฺธปฺปสงฺเค. ยสฺสาติ ปุคฺคสฺส.
 น อญฺเฆสนฺติ น อญฺเฆปฺคฺคานํ.
 อชฺชตฺติกกฺขนฺธสฺสปี กาลภูมิปุคฺคสฺสเกเทหิ
 ภูมิมฺภทํ ทสฺเสตฺถุ 'อตฺติกกฺขนฺธสฺส
 จา'ตฺติอาทิ วุตฺตํ.

๘๓๕. บัดนี้ เพื่อจะแสดงความ
 ต่างกันแห่งภูมิและภูมิลัทธะ ท่านอาจารย์
 จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'ก็บรรดาขันธ
 ทั้งหมดเหล่านั้น'. ก็บรรดาขันธเหล่านั้น
 ในขันธที่เกี่ยวข้องกับภูมิลัทธะ. คำว่า
 ยสฺส ได้แก่ ของบุคคล. คำว่า หาใช่
 แห่งผู้อื่นไม่ ได้แก่ หาใช่แห่งบุคคลอื่น
 ไม่. เพื่อจะแสดงความต่างแห่งภูมิแม้ใน

^๑ ไป. ชเหยย.

คุณเงินเหลียนจี้ และคุณเซอร์ไต้
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อปฺปหีนานุสยิตานนฺติ อปฺปหีนญฺเจน
 อนุสยิตวานฺตานิ. น อิตเรติ น
 อนาคตาน น ปจฺจุปนฺนา. เอเตน
 วตฺตมานาทิกฺขนฺเชสุ ญฺมิลทฺรฺูปนฺเนสุ
 มคฺเคหิ ปหีนฺเสสุ อตฺตกฺขนฺธนิสฺสิต-
 ญฺมิลทฺรฺูปนฺนानํ กิเลสานํ อิท
 อวตฺตฺโต อปฺปาวตฺติ ทสฺเสติ.
 กามาวจรกฺขนฺเชสุ อนุสยิตา นาม
 ปญฺจกามคฺคฺนิกราคปฺปฺพิฆาตिका, เต จ
 รูปาวจรธมฺเมสุ นานุเสนฺติ, เตนาห
 'น อิตเร'ติ. รูปตณฺหาทินํ
 รูปาวจราทโยว วตฺตฺติ อาน 'เอส
 นโย รูปารูปาวจเรสุ'ติ. วตฺตฺวเสเนว
 ปวตฺตมานา ปเนเต อารมฺมณวเสนาปี
 ตตฺถ ปวตฺตนฺตฺติ เอวํ วตฺตนฺติ
 ทญฺจพฺพ. ยสฺส ये อนุสยา
 มคฺเคหิ ปหีนาน, เตสํ วตฺตฺตตํ
 ขนฺธานํ เตन สมตฺติกฺกนฺตนฺติ ทสฺเสตุ
 'โสตาปนฺนาทิสฺสุ'ติอาทิ วตฺตตํ.

ขันธอันเป็นภายในโดยความต่างแห่งกาล
 ภูมิ บุคคลท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมี
 อาทิวา 'และในขันธที่เป็นอดีตทั้งหลาย'.

คำว่า แห่งกิเลสทั้งหลายที่นอนเนื่องอยู่
 โดยยังละไม่ได้ ได้แก่ แห่งกิเลสทั้งหลาย
 ที่นอนเนื่องอยู่ ด้วยอรรถว่ายังละไม่ได้.
 คำว่า ขันธนอกนี้หาเป็นวัตถุไม่ ได้แก่
 ขันธทั้งหลายที่เป็นอนาคตหาเป็นวัตถุไม่
 ขันธทั้งหลายที่เป็นปัจจุบันหาเป็นวัตถุไม่.
 ด้วยคำนี้ เมื่อขันธทั้งหลายมีขันธที่เป็นไป
 อยู่(ที่เป็นปัจจุบัน)เป็นต้น ได้ภูมิแล้ว
 และเกิดขึ้นแล้ว อันพระอริยบุคคลละ
 ได้แล้ว ด้วยมรรคทั้งหลายท่านอาจารย์
 แสดงถึงความไม่เป็นไปโดยไม่เป็นวัตถุ
 แห่งกิเลสทั้งหลายทั้งที่อาศัยขันธอันเป็น
 อดีตและได้ภูมิแล้วเกิดขึ้นแล้ว ในที่นี้.
 กิเลสทั้งหลายมีราคะที่เป็นไปในกามคุณ
 ๕ และปฏิฆะเป็นต้น ชื่อว่า นอนเนื่อง
 อยู่แล้ว ในขันธอันเป็นกามาวจร และ
 กิเลสเหล่านั้น หานอนเนื่องอยู่ใน
 รูปาวจรธรรมไม่, เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'ขันธทั้งหลาย
 นอกนี้หาเป็นวัตถุไม่'. ขันธทั้งหลายมี

คุณเงินเหลียนจิ และคุณเซอร์ไต้
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รูปาวจรขันธเป็นต้นนั่นเอง เป็นวัตถุ
แห่งตักหาทั้งหลาย มีรูปตักหาเป็นต้น
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
"ในรูปาวจรขันธและอรูปาวจรขันธก็
นัยนี้". คำว่า ก็ขันธทั้งหลายเหล่านี้
ที่เป็นไปอยู่ด้วยอำนาจแห่งวัตถุนั่นเอง
ย่อมเป็นไปในรูปาวจรขันธและอรูปาวจร-
ขันธเหล่านั้น แม้ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์
พึงเห็นว่าท่านอาจารย์กล่าวไว้อย่างนี้.
เพื่อจะแสดงว่า อนุสัยทั้งหลายเหล่าใด
อันพระอริยบุคคลใดละได้แล้วด้วยมรรค
ทั้งหลาย ความที่ขันธทั้งหลายเป็นวัตถุ
แห่งอนุสัยเหล่านั้น อันพระอริยบุคคลนั้น
ก้าวล่วงแล้ว ท่านอาจารย์จึงได้กล่าว
คำมีอาทิว่า "บรรดาพระอริยบุคคลทั้ง-
หลายมีพระโสดาบันเป็นต้น".

กมฺมุนฺติ ทวารตฺตยปฺปวตฺตเจตนา.
อสุสชาติ ปุณฺณชฺชนสุส. เต ปเนเต
อนุสยา. อตีตาทิกามาวจราทิภเวทน
ยถาปริจฺจินฺนุเน ตตฺถ ตตฺถ วัตตฺตสุมี
อนุสยนฺตปิ เตสุ เตสุ โภจฺจาสฺส
ปญฺจูปาทานกฺขนฺตสุ อวิภาเคน
อนุเสนฺตติ ทสฺสเสตฺต 'ตสฺสเสตฺต

เจตนาที่เป็นไปใน ๓ ทวาร ชื่อว่า
กรรม. คำว่า อสุส ได้แก่ ของปุณฺณ.
เพื่อจะแสดงว่า ก็อนุสัยทั้งหลายเหล่านี้
นั้นแม้เมื่อนอนเนื่องอยู่ในวัตถุนั้น ๆ ตาม
ที่กำหนดไว้โดยประเภทแห่งขันธที่เป็น
อดีตเป็นต้น และเป็นกามาวจรขันธ
เป็นต้น ย่อมนอนเนื่องอยู่โดยไม่แยก

คุณเงินเหลียนจิ และคุณเซอร์ไฉย

สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วฏฏมุลน'ติอาทิมาน.

จากกันในอุปาทานขันธ ๕ ในโกฏฐาสะเหล่านัน ๑ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมื่ออาทิวา 'กิลลลชาตินี้เป็นมุลแห่งวฏฏะของปุกุชนัน'.

๘๓๖. สนุตานยมาเนติ^๑ อนุป-
ปพนุชยมาเน.

๘๓๖. คำว่า สิบต่อ ได้แก
ติดตามต่อ ๑ กันไป.

จตุสุ ทิสาสูติ ขนุชมุลสุส
จตุสุ ทิสาสุ. มณชุกกณญโกติ
เอโก มจณกณญโกติ วทนุติ.
อุปสวณธมมตนุติ อชนกสภาวต.
อนุปาทาโนติ ปหีนจตุรูปาทาโน.

คำว่า ในทิสทัง ๔ ได้แก ใน
ทิสทัง ๔ แห่งโคนตัน. อาจารย์ทังหลาย
กล่าววว่า เจียงปลาชนิดหนึ่ง ชื่อว
มณชุกกณญกะ. คำว ซึ่งความไม
ผลิตผลเป็นธรรมดา ได้แก ซึ่งความ
เป็นสภาวะไมยังดอกและผลให้เกิด. คำว
เป็นผู้ไมมีอุปาทาน ได้แก เป็นผู้ละ
อุปาทาน ๔ ได้แลแล้ว.

๘๓๗. อนุปุปชชมานมุปีติ
อารมมณสุส คหิตกุขณ
อนุปุปชชมานมุปี. อธิคคหิตตุดาติ
โยนิโสมนสิการวเสน ทพุหคคหิตตุดา.
อปรรากคคติ อนุสุสริทานุสุสริตกุขณ.
กถุยามคคคเมติ โรหเน เอกสมิ

๘๓๗. คำว แม้ยังไมเกิดขึ้น
ได้แก แม้ยังไมเกิดในขณะแห่งอารมณที่
ถือเอาไว้. คำว เพราะถือเอาไว้เฉพาะ
ได้แก เพราะถือเอาไว้ยั้งมั่นด้วยอำนาจ
แห่งความฝึใจอยั้งแยบคาย. คำว
ในกาลต่อมา ได้แก ในขณะทีตาม

^๑ น. สนุชชาน.

คาม.

๘๓๘. อมกุกวชฺฌตฺตาติ สยเมว
วินสฺสนโต วุตฺตํ. เกนจิติ จตุสฺสุ
มกุกฺคาณสฺสุ เกนจิ อารมฺมณาทิคฺคหิต-
อวิกฺขมฺภิตฺตูปฺปนฺนํ สมถวิปสฺสนาหิปี
วินาสโต. โลกียโลกุตฺตรญาณนฺติ
โลกียคฺคหณํ กตํ, โลกุตฺตรํ ปน
ภุมิลทฺธาทิจตฺตูปฺพิธิปี อุปฺปนฺนํ
วินาสติ. เตนาห 'ตํ สพฺพปี
ปหาดพฺพํ โหตี'ติ.

ระลึกได้ ๆ. คำว่า ในกัลยาณคาม
ได้แก่ ในบ้านแห่งหนึ่งในโรหนชนบท.

๘๓๘. คำว่า เพราะไม่ใช่สิ่งที่
มรรคพึงฆ่า ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้
เพราะความพินาศไปเองอย่างเดียว.
คำว่า (หาเป็นสิ่ง)อันญาณใด ๆ (จะ
พึงละ) ได้แก่ (หาเป็นสิ่ง)อันญาณใด ๆ
บรรดามรรคญาณทั้ง ๔ (พึงละไม่)
เพราะความพินาศไป แห่งอรัณณาทิค-
คหิตูปฺปนฺนํ และอวิกฺขมฺภิตฺตูปฺปนฺนํ
แม้ด้วยสมถะและวิปัสสนา. คำว่า
โลกียญาณและโลกุตฺตรญาณ ท่านอาจารย์
ทำการถือเอาโลกียญาณ, ส่วนโลกุตฺตร-
ญาณย่อมายังอุปฺปนฺนํแม้ ๔ อย่าง
มีภุมิลทฺธูปฺปนฺนํเป็นต้น ให้พินาศไป.
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
'อุปฺปนฺนํนั้นแม้ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ญาณ
พึงละ'.

ปริญาทิกิจจกถาวณณา

**พรรณนาถาว่าด้วยกิจมีปริญา-
กิจเป็นต้น**

๘๓๘. สจจาภิสมยกาลสุมินฺติ
มคฺคกฺขณ. วุตฺตานิติ ปาฬิอฏฺจกถาส
วุตฺตานิ. โปราณหิติ อฏฺจกถาจรียหิ.

๘๓๘. คำว่า ในเวลาตรัสรู้สัจจะ
ได้แก่ ในขณะที่แห่งมรรค. คำว่า ที่
กล่าวไว้ ได้แก่ ที่ตรัสไว้ในพระบาลี
และกล่าวไว้ในอรรถกถา. คำว่า ที่
โบราณจารย์ทั้งหลาย ได้แก่ ที่พระ-
อรรถกถาจารย์ทั้งหลาย.

ปริญาภิสมยนาติ อสมฺโหมห-
ปฏฺเวธฺ สนฺธาย วุตฺตํ, สมุทฺยมคฺคานํ
ปน ปหานภาวนา สกฺิจจณฺเจว
สรูปณฺจ. ตทภิสมโย ปน
อสมฺโหมโต ปฏฺเวธ. สจฺฉิกิริยา
อารมฺมณโตปีติ ทฏฺจพฺพ.

คำว่า ด้วยปริญาภิสมัย(ด้วยรู้
โดยกำหนดรู้) ท่านกล่าวหมายเอาการ
แทงตลอดด้วยอำนาจอสมฺโหมหะ(ความไม่
ลุ่มหลง), ส่วนการละสมุทฺทัยและการ
เจริญมรรค เป็นหน้าที่ของตนด้วย เป็น
รูปของตนด้วย. ก็การรู้สมุทฺทัยและมรรค
นั้น ชื่อว่า เป็นการแทงตลอดโดยไม่หลง.
พึงเห็นว่าการทำให้แจ้งแม้โดยเป็น
อารมณ์.

สพฺพ เวทิตพฺพนฺติ สมุทฺย-
สจฺจาทิมูลิกํ นยฺ สงฺคณฺหาติ.

ด้วยคำว่า พระพุทธพจน์ทั้งหมด
อันบัณฑิตพึงทราบ ท่านอาจารย์
ย่อมนสงเคราะห์นัยอันเป็นมูลมีสมุทฺทัยสัจ
เป็นต้นเอาไว้.

คุณเงินเหลียนจิ และคุณเซอร์ไฉย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สกนีสุมยาภาวเหตุตาย สาทิสเน
 ทุมขปริณญาย วุมฎิชุมมาปนสทิสตา
 วุตตยา ฅานสุม อาลอกญจานิยา
 ตัมมุขุมตุมตาคิ อาก 'มคคั ภาเวตี'ติ.
 กิเลสปริยาทานนุติ กิเลสสเนหวินาสเหตุ
 อปเปตีติ ทสเสติ, ปปโปตีติ อตโถ.

๘๘๒. ปวตตฅานสุมตาคิ เอวั
 ปวตตฅานวโต มคคสุม. ตถญเจนาติ
 ปิพนาทิวิตถสภาเวน. เอโกว ปฎิเวโร
 ฅานเมเตสนุติ เอกปฎิเวธาณี. เอกโต
 ปฎิวิชุมิตพุมพาการานีติ วา อตโถ.

ท่านอาจารย์กล่าวถึงความที่การ
 กำหนดรู้ทุกข์เป็นเช่นกับการเผาไส้
 ประทีปให้ไหม้ โดยสมอ้าง เพราะความ
 เป็นเหตุแห่งความเป็นนิสสยปัจจุขันธ์แห่งตน
 คือ ท่านอาจารย์กล่าวถึงธรรมที่สัมมุข
 กับทุมขปริณญานันันันเป็นที่ตั้งแห่งแสง-
 สว่างแห่งญาน เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'ยอมเจริณุมรรค'.
 ด้วยคำว่า ความสิ้นไปแห่งกิเลส นี้
 ท่านอาจารย์ยอมแสดงว่า ยอมถึงความ
 เป็นเหตุเสื่อมสิ้นไปแห่งความเยื่อใยคือ
 กิเลส, อธิบายว่า ยอมบรรลุมถึง.

๘๘๒. คำว่า (แก่มรรค)ที่มีญาน
 เป็นไปแล้ว ได้แก่มรรคที่มีญาน
 เป็นไปแล้วอย่างนี้. คำว่า โดยอรรถว่า
 แท้ ได้แก่มรรคโดยสภาพไม่แปรผันไปมี
 ความบีบคั้นเป็นต้น. ญาน คือการ
 ทางตลอดร่วมกัน(คราวเดียว) ซึ่งสัจจะ
 เหล่านี้เท่านั้น เหตุนั้น สัจจะเหล่านี้จึง
 ชื่อว่า มีการทางตลอดร่วมกัน(คราวเดียว).
 อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า สัจจะเหล่านี้
 มีอาการจะพึงทางตลอดร่วมกัน(คราว
 เดียว).

คุณเงินเหลียนจิ และคุณเซอร์ไต้
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๔๓. เอกสงคหิตานีติ เอเกเนา
อากาเรน สงคหิตานี. เกน ?
ตถภูเจน.

๘๔๓. คำว่า. อันท่านรวมเป็น
อันเดียวกัน ได้แก่ อันท่านรวมกันไว้
โดยอาการเดียวกันนั่นเอง. ถามว่า
ด้วยอรรถว่า อะไร ? เฉลยว่า ด้วย
อรรถว่าแท้.

อณฺณสจฺจทสฺสนวเสนาติ เอตถ
ปีพนสภาเวน เอกวิธสฺสาปิ ทุกฺข-
สจฺจสฺส อณฺเณสํ สมุทฺยาทีนํ
ติณฺณํ สจฺจจันํ ปจฺเจกทสฺสนวเสน
ตํตํอณฺณทสฺสนวเสน อาการนุตรานํ
อาวิภาโว โหติ, ตํเอเกกจฺจอารมฺมณํปิ
ณฺวานปฺปวตฺตี ทสฺเสตฺตุ 'ตตฺถ
กตมฺนุ'ติอาที วุตฺตํ. ตโต อณฺณถาปิ
สจฺจณฺวานปฺปวตฺตี ทสฺเสตฺวา ตํ
วิหาย ปุริมเมว อิธ อฺปโยคีติ
ทสฺเสตฺตุ 'ตตฺถ ยทา'ติอาทีมาห.

ในคำว่า ด้วยอำนาจแห่งการเห็น
สัจจะอื่น นี้ ความแจ่มแจ้งแห่งอาการ
อื่น ๆ ด้วยอำนาจแห่งการเห็นสัจจะอื่น
จากสัจจะนั้น ๆ ย่อมมีแก่ทุกขสัจซึ่งแม้มี
สภาพเป็นอย่างเดียวกันโดยสภาพที่บีบคั้น
ด้วยอำนาจแห่งการเห็นสัจจะเฉพาะข้อ
บรรดาสัจจะทั้ง ๓ อื่นมีสมุทัยสัจจะ
เป็นต้น, เพื่อจะแสดงความเป็นไปแห่ง
ญาณแม้มีสัจจะเฉพาะข้อหนึ่ง ๆ นั้น
เป็นอารมณ์ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำ
มีอาทิว่า "บรรดาญาณเหล่านั้น ญาณ
ในทุกข์เป็นไฉน". แต่ทั้งนี้ ท่านอาจารย์
ครั้งแสดงความเป็นไปแห่งสัจญาณ
แม้โดยประการอื่นแล้ว เพื่อจะละความ
เป็นไปแห่งสัจญาณนั้น แสดงว่า ญาณ
ก่อนนั้นแหละเป็นตัวเข้าไปประกอบไว้
ในที่นี้ จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า "ใน
การเห็นสัจจะสองนัยนั้น เมื่อใด".

คุณเงินเหลียนจี และคุณเซอร์ไต้
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตฤชาติ เตสุ ทวีสุ ทสฺสเนสุ.
 ราสีกตนฺติ กลาปาทิวเสน ปิณฺฑํ
 กตฺวา อุปฺปาทิตฺ. สุนฺทฺริยาติ
 สุนฺทฺรีนนฺทาย ชนฺปทกฺลยาณียา.

กิเลสทุกฺขเขหิ สโยชนํ สโยคฺกุโร.
 ทุกฺขโต นิกฺคมนฺนิวารณํ ปฺลิวฺชฺชโร.

อวิเวกภูตสฺสาติ ทุกฺขโต วิโยค-
 รหิตสฺส. โสปีติ ปเคว อญฺเณ
 สาสฺวาติ ทสฺเสติ. ทุกฺขํ วิสํ
 ปิพนฺสภาวโต, อมตํ วิสฺหรณํ
 อมโตสทสทิสํ.

นายํ เหตุ ทุกฺขสฺเสว เหตุตฺตา.
 อยฺนติ อยฺเมว มคฺโค.

คำว่า ตตฤ ได้แก่ ในการเห็น
 ๒ อย่างเหล่านั้น. คำว่า ทำเป็นกองไว้
 ได้แก่ ทำเป็นก้อนด้วยอำนาจกลาป
 เป็นต้นให้เกิดขึ้น. คำว่า แห่งนางสุนทรี
 ได้แก่ แห่งนางสุนทรีนั้นทา คือแห่ง
 นางชนบทกัลยาณี.

การประกอบไว้ด้วยทุกข์อันเกิดจาก
 กิเลส ชื่อว่า อรรถคือการประกอบไว้.
 การห้ามการออกไปจากทุกข์ ชื่อว่า
 อรรถคือการขัดขวาง.

คำว่า อันเป็นธรรมไม่มีความสัจ
 (อันเป็นธรรมไม่มีการทิ้งไป) ได้แก่
 อันเป็นธรรมเว้นจากการพรากออกเสีย
 จากทุกข์. ด้วยคำว่า แม้มรรคนั้น
 ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า จะป่วยกล่าว
 ไปไยถึงธรรมที่มีอาสวะเหล่าอื่น. ทุกฺขํ
 ชื่อว่า เป็นพิษ เพราะมีความบีบคั้น
 เป็นสภาพ, พระนิพพาน ชื่อว่า เป็น
 อมตะ คือ นำพิษออกเช่นกับอมตโอสถ.

สมุทฺถยํนี้ไม่ใช่เหตุ (แห่งการถึง
 พระนิพพาน) เพราะสมุทฺถยํเป็นเหตุแห่ง
 ทุกฺขํเท่านั้น. คำว่า อัย ได้แก่ มรรคนี้
 เท่านั้น(เป็นเหตุแห่งการถึงพระนิพพาน).

คุณเงินเหลียนฉี และคุณเซอร์ไฉย
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๔๗. นานาภิสมยกาเล อัย
 ปหานปริญา อธิปเปตา ตทตตตต
 เสสปริญานัน. ณาตา เจว ตีริตา
 จ โหนติ สโทสตุตาวเสน
 อญญาตสส ปหานวายามโยคา.

๘๔๘. นีวรรณาทินนติ อาทิ-สทุเทน
 วิตกุกิจารรูปสญญาทินัน สงคโห. เกจิ
 ปน 'อกุสลาณเมว ปหาตพพตต
 นีวรรณสมุပ္ยุตตานัน อีสุสามจจรียาทิ-
 ปจจนีกรมมานเมว อาทิ-สทุเทน
 สงคโห'ติ วทนติ. ตั ยุตต,
 ปาพิยา จ สเมติ. อธิ ปน
 วิตกุกาทโยว อัจริเยน อธิปเปตา.
 เตเนว 'วิตกุกาทโย อปูปิตกุกขณ-
 ยเวา'ติ วุตต. ปากฏตตตติ
 ฌานปจจนีกภาเวน . ปสิทฐตตต.
 ตทูปตตติยา เอว ฌานวิคมโต.

๘๔๗. ปหานปริญญาณี ท่าน
 ประสงค์เอาในกาลรู้ต่าง ๆ เพราะ
 ปริญญาที่เหลือมีปหานปริญญาอันเป็น
 อรรถ. (ธรรมเหล่านั้น)ย่อมเป็นอัน
 พระโยคาวจรนั้น รู้แล้วและพิจารณา
 แล้ว คือธรรมเหล่านั้นเป็นอันประกอบ
 ด้วยความพยายามในการละธรรมที่ยังไม่รู้
 ด้วยอำนาจแห่งความเป็นธรรมอันเป็นไป
 ด้วยโทษ.

๘๔๘. ด้วย อาทิ-ศัพท์ในบทว่า
 (แห่งธรรมที่เป็นข้าศึกทั้งหลาย) มีนิวรรณ
 เป็นต้น ท่านอาจารย์ทำการสงเคราะห์
 ธรรมทั้งหลายมีวิตกุกิจารและรูปสญญา
 เป็นต้นเข้าใจ. แต่อาจารย์บางพวก
 กล่าวว่า 'ด้วยอาทิ-ศัพท์ ท่านอาจารย์
 ทำการสงเคราะห์ธรรมที่เป็นข้าศึก มี
 ความริษยาและความตระหนี่เป็นต้นนั้น-
 แหละ อันสัมปยุตด้วยนิวรรณเข้าใจด้วย
 เพราะอกุศลธรรมทั้งหลายนั้นแหละเป็นสิ่ง
 ควรละ'. ข้อนี้ย่อมสมควร และเข้ากัน
 ได้โดยพระบาลี. แต่ในที่นี้ท่านอาจารย์
 ประสงค์เอาธรรมทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น
 เท่านั้น. ด้วยเหตุนี้เกี่ยว ท่านอาจารย์

คุณเงินเหลียนจี และคุณเซอร์ไต้
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จึงได้กล่าวว่า "ธรรมทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น(ย่อมน้อมไว้ได้) ในขณะที่ทุติยฌานเป็นต้นแนบแน่นแล้วเท่านั้น". คำว่า เพราะความที่การข่มนิวรณ์ นั้นปรากฏชัดได้แก่ เพราะว่าการข่มนิวรณ์นั้นสำเร็จแล้ว โดยความเป็นข้าศึกต่อฌาน คือ เพราะไปปราศจากฌานโดยความเกิดขึ้นแห่งธรรมอันเป็นข้าศึกแก่ฌานนั่นเอง.

๘๔๙. วิปัสสนาย อวยภูเตนาคี
อิทํ อิธาทิกตตทงคฺคปฺปหฺนทสฺสนตฺถกํ
วุตฺตํ. ทานสึลวิโสธนาทินาปี
ตทงคฺคปฺปหฺนํ โหติเยว, เตน เตน
กฺขลนฺเตน ทิ ตสฺส อกฺขลนฺเตน
ปหฺนํ ตทงคฺคปฺปหฺนํ.

สํวิชฺชมาเน ขนฺธปญฺจกสงฺขาเต กายะ
สติ วา กายะ ทิฏฺฐิ สกฺกายทิฏฺฐิ,
อตฺตทิฏฺฐิ. สจฺจปฏฺฐิโณมคฺคาหสฺสาติ
สจฺจทสฺสนปฏฺฐิโณมกฺกตสฺส นิจฺจาทิกคฺคาหสฺส.

๘๔๙. คำว่า (ด้วยองค์คือฌาน) อันเป็นส่วนประกอบ (อันเป็นอวยวะ) แห่งวิปัสสนา นี้ ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้เพื่อแสดงตทังคปหฺนอันทำให้ยิ่งแล้ว ในที่นี้. ตทังคปหฺนย่อมน้อมมีแท้แม้ด้วยเหตุมีการชำระทานและศีลเป็นต้น, จริงอยู่ การละองค์อกุศลนั้น ด้วยองค์กุศลนั้น ๆ ชื่อว่า ตทังคปหฺน.

สติในกาย หรือทิจฺฐิในกาย กล่าวคือ ขันธปญฺจกที่มีอยู่พร้อม ชื่อว่า สักกาย-ทิจฺฐิ, ได้แก่ อตฺตทิฏฺฐิ. คำว่า (ละ) ซึ่งความยึดถืออันฝืนสัจจะ ได้แก่ (ละ) ความยึดถือมียึดถือว่าเที่ยงเป็นต้น อันเป็นอาการอันฝืนต่อการเห็นสัจจะ.

คุณเงินเหลียนจี และคุณเชอริ์ไต้
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอว วิสุทฺธิกุกเมน ปหานํ
ทสฺเสตฺวา อิทานิ อฏฺฐารสมหา-
วิปฺสฺสนาวเสนาปิ ตํ ทสฺเสตฺ 'ยํ
วา ปนา'ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ ยํ
วา ปหานนฺติ สมฺพนฺโร.

ท่านอาจารย์ครั้นแสดงปหาน
ตามลำดับแห่งวิสุทธิต่างนี้แล้ว บัดนี้
เพื่อจะแสดงปหานนั้นแม้ด้วยอำนาจแห่ง
มหาวิปัสสนา ๑๘ ประการ จึงได้
กล่าวคำมีอาทิว่า 'ยํ วา ปน (ก็หรือ
ว่า การละใจ)'. ในคำนั้นเชื่อมความว่า
หรือว่า การละใจ.

๘๕๐. อารมฺมณานวเณนาติ
ปจฺจกฺขโต วยสฺส อารมฺมณกรณโต
อนฺวยสงฺขาทนฺ อณฺฺมานนฺ จาติ
อิเมหิ อุกฺโกหิ เอกสฺเสว ยสฺส
ววตฺถานการณโต ยา นิโรธ
อิหฺมุตฺตตา, อยํ วยลกฺขณวิปฺสฺสนาติ
โยชนา. นิโรธ อิหฺมุตฺตตาติ
ติยทฺฐคตฺตานํ สงฺขารานํ นิโรธเมว
นิพฺพานํ ทิสฺวา ตตฺถ อิหฺมฺจจนวเสน
ปวตฺตตา.

๘๕๐. ด้วยคำว่า โดยคล้อยตาม
อารมณ์ มีวาจาประกอบความว่า ความ
ที่นึกน้อมลงไปในความดับ โดยเหตุคือ
การกำหนดธรรมใด ซึ่งมีสภาพเดียวกัน
เท่านั้นโดยเป็นสภาพ ๒ อย่างเหล่านี้คือ
โดยทำความเสื่อมให้เป็นอารมณ์อย่าง
แจ้งชัด และโดยอนุमान กล่าวคือ
ความคล้อยตาม ชื่อว่า วยลกฺขณวิปัสสนา.
คำว่า ความที่นึกน้อมไปในนิโรธ (คือ
ความดับ) ได้แก่ ความที่เห็นพระนิพพาน
คือความดับสังขารทั้งหลายอันเป็นไปใน
กาลทั้ง ๓ นั้นเองแล้วเป็นไปด้วยอำนาจ
แห่งการนึกน้อมไปในพระนิพพาน คือ
นิโรธนั้น.

คุณเงินเหลียนจี่ และคุณเซอร์ไฉย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อายุหนสฺสาติ อภิสงฺขรณสฺส.

คำว่า (การละ) ความพอกพูนไว้
ได้แก่ (การละ) ความปรุงแต่งไว้.

ตํ ตํ ปริจฺเจทนฺติ อาทาน-
นิกฺขเปปาทิกํ ตํ ตํ ปริจฺเจทํ.
อติกกมฺมาติ^๑ ปริจฺเจทพฺภนฺตเร เอวาติ
อตุโถ.

คำว่า (ล่วงเสีย)ซึ่งข้อที่กำหนด
ไว้ นั้น ๆ ได้แก่ ล่วงเสียซึ่งข้อที่กำหนด
ไว้ นั้น ๆ มีการถือเอาและการทอดทิ้ง
เป็นต้น. คำว่า ล่วงเสีย ความว่า
ล่วงเสียในภายในข้อที่กำหนดไว้.

อธิปญฺญา จาติ อธิวิสิฏฺฐา
ปญฺญา จ.

คำว่า (นั่น)ชื่อว่า อธิปัญญา-
วิปัสสนา ได้แก่ (นั่น)ชื่อว่า ปัญญา
ที่พิเศษยิ่ง.

อาลยาภินิเวสสฺสาติ อลฺลียิตพฺพ-
ภาเวน ภเวสฺส อภินิเวสสฺส.

คำว่า (การละ)ซึ่งอาลยาภินิเวส
(ความยึดมั่นด้วยอาลัย) ได้แก่ ซึ่งความ
ยึดถือในภพทั้งหลายโดยภาวะอันจะพึง
ยึดติด.

อุปายกรณฺนฺติ สงฺขารโทสฺป-
ปจฺจเวกฺขณํ.

คำว่า การทำอุบาย ได้แก่ การ
พิจารณาโทษแห่งสังขาร.

ยถา จิตฺตํ วิวฏฺฐํ นิพฺพานํ
ปฏฺชนฺนฺติ, ตถา อณฺุปสฺสนโต
วิวฏฺฐานฺุปสฺสนา. ตทา ทิตี

ชื่อว่า วิวฏฏานุปัสสนา เพราะ
ตามพิจารณาเห็นโดยประการที่จิต(ของ
พระโยคาวจรนั้น) จะแล่นไปสู่วิวิฏฏะ

^๑ ไป. อนติกกมม.

สงขารุเปกษาทึถาณปุปวตติกาเล.
 สโยคาถินิเวสสุธาติ วฏฏเณ
 สยุชชนวเสน . อถินิเวสสุส. ต
 สรูปโต ทสเสตุ 'กามสโยคาทึ-
 กสสุธา'ตึอาทึ วุตต. นิพเพชภาคิยนุติ
 นิพเพช มคค ภาชนโต โลกึย-
 วิปสสนาสมปยุตต สมาริมาห.

คือสู่พระนิพพาน. ถาว่า จริงอยู่ ใน
 ถาลนั้น ได้แก่ ในถาลเป็นไปแห่งถาณ
 มีสงขารุเบกษาถาณเป็นต้น. ถาว่า
 (การละ) ซึ่งการยัดมันด้วยการผูกไว้
 (ประกอบไว้) ได้แก่ (การละ) ซึ่งความ
 ยัดมันด้วยอำนาจแห่งการผูกไว้ด้วยวัฏฏะ.
 เพื่อจะแสดงความยัดมันนั้นโดยสรูป
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวถามีอาทึว่า
 'การละซึ่งกึเลสมีกามสโยคะเป็นต้น'.
 ท่านอาจารย์กล่าวถึงสมาริที่สมปยุตด้วย
 โลกึยวิปัสสนาว่า สมาริอันเป็นไปในส่วน
 แห่งการชำแรกกึเลส เพราะจำแนก
 มรรคอันเป็นตัวชำแรกกึเลส.

๘๕๑. อสนึเยว วิธมนจกุกาฐ
 วิย ปวตติโต วิจกุกนุติ อสนึวิจกุก.
 มคคถาณสุส กิจุจนุติ เอกตตนเยน
 วุตต. เตเนว อุปมาย 'รณญา
 กตनुติเยว วุจจตี'ติ วุตต. วุตเตเนว
 'เอว โลกึยถาณสาธิตานึปี ปหานานึ
 มคคสาธิตานึตี วุจจนุตี'ติ ทสเสติ.

๘๕๑. ชื่อว่า สายอสนึบาต
 ด้วยอรรถว่า สายพ้านั้นแหละชื่อว่า
 วิจกุกะ เพราะเป็นไปจจุจกราวุชเครื่อง
 ทำลาย. ถาว่า เป็นกึของมรรคถาณ
 ท่านอาจารย์ได้กล่าวไว้ โดยเอกถนัย.
 ด้วยเหตุนั้นนั้นแหละ ท่านอาจารย์จึง
 ได้กล่าวไว้ในข้ออุปมาว่า 'กึจนี้ ๆ กึ
 เรียกได้ว่าอันพระราชาได้ทรงทำแล้ว
 ที่เดียว'. ด้วยถาที่กล่าวแล้วนั้นเอง
 ท่านอาจารย์ยอมแสดงว่า 'ปหานะทั้ง-

คุณเงินเหลียนจึ และคุณเชอริไลย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงขารุเปกษาทึถาณปุปวตติกาเล

หลายแม้ที่ยังโลกิยญาณให้สำเร็จแล้ว
ท่านก็เรียกว่าอัมมรรคให้สำเร็จแล้ว'.

๘๕๒. สจฺฉิกิริยาปิ ติวิธา
โหตีติ สมุพฺนโร.

ผสุสนาติ^๑ อิมสฺส อตฺถํ ทสฺเสตฺถุ
'อริคนฺตฺวา'ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ
อริคนฺตฺวาติ ปจฺมชฺฌานาทีนึ ปตฺวา.
ฌานผสุสนาติ^๒ ปจฺจเวกฺขณฌานมาห.
ผสุสนาติ วิสยิกรณํ.

๘๕๒. เชื่อมคว่ำว่า แม้สัจฉิ-
กิริยาก็มี ๓ อย่างเท่านั้น.

เพื่อจะแสดงเนื้อความแห่งคำว่าการ
ได้สัมพัสนี้ ท่านอาจารย์จึงได้
กล่าวคำมีอาทิว่า 'ได้บรรลุแล้ว'.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า 'ได้บรรลุแล้ว'
ได้แก่ 'ได้บรรลุฉานทั้งหลาย มี
ปฐมฉานเป็นต้นแล้ว. ด้วยคำว่า
ด้วยญาณผัสสะ ท่านอาจารย์ได้กล่าว
ถึงปัจเจกขณญาณ. คำว่า การถูกต้อง
ได้แก่ การทำให้เป็นอารมณ์.

อตฺตโน สนฺตानเน อูปฺปาทิตํ
มกฺกผลาทิกํปิ สจฺฉิกตฺนฺติ วุจฺจติ.
วิสยิกตํ นิพฺพานาทิกํปิ. อีธ
ปนํ ตทฺถุญฺญํ วินาปิ สจฺฉิกตํ
อตฺถิติ ทสฺเสตฺถุ 'อปีจา'ติอาทิ วุตฺตํ.

แม้ญาณที่ประกอบด้วยมรรคและผลเป็น-
ต้นที่เกิดในสันดานตน ท่านก็เรียกว่า
อันทำให้แจ้งแล้ว. แม้ที่ประกอบด้วย
พระนิพพานเป็นต้น ท่านก็เรียกว่า
ทำให้เป็นอารมณ์แล้ว. แต่ในที่นี้เพื่อ
แสดงว่าแม้วันคำทั้งสองนั้นเสีย สิ่ง

^๑ ไป. ผสุสนา.

^๒ ไป. ฌานผสุเส.

ทำให้แจ่มกียังมีอยู่ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า "อีกอย่างหนึ่ง".

อนุปฺปาเตตฺวาปีติ ปิ-สทฺเทน
'อวิสยํ กตฺวาปี'ติ อิทํ สงฺกณฺหาติ.
เตน 'ตปฺปปฏิจฺฉาทกสมฺโมหวิทฺธฺสน-
วเสนา'ติ ทสฺเสติ. เย ธมฺมาติ
จกฺขาทิธมฺมา. อปรปฺจฺเจนาติ
สนฺทิกฺกฺกฺเกน มคฺคณฺาเนน อสมฺโมหโต
ปสฺสนโต.

ด้วยปิ-ศัพท์ในคำว่า อนุป-
ปาเตตฺวาปี (แม้ไม่ทำให้เกิดขึ้น) ท่าน
อาจารย์ย่อมสงเคราะห์คำว่า 'อวิสยํ
กตฺวาปี (แม้ทำไม่ให้เป็นอารมณ์)' นี้
เข้าไว้ด้วย. ด้วยเหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงแสดงว่า 'ด้วยอำนาจแห่งการกำจัด
สัมโมหะอันปิดบังสัจจะนั้น'. คำว่า ธรรม
ทั้งหลายเหล่าใด ได้แก่ ธรรมมีจักขุ
เป็นต้น. คำว่า (ด้วยญาณ)อันไม่มีผู้อื่น
(สนับสนุน)เป็นปัจจัย ได้แก่ ด้วย
มรรคญาณอันเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติเห็นได้
เอง เพราะการเห็นโดยความไม่ลุ่มหลง.

อมโตคฺคณฺติ อมเต อมตภาเว
ปวิฏฺจํ.

คำว่า อันหยั่งลงในอมตะ ได้แก่
อันเข้าไปในอมตะ คือในความเป็นอมตะ.

อิมสฺส ญาณสฺสาติ โลกุตฺตร-
ญาณสฺส.

คำว่า แห่งญาณนี้ ได้แก่ แห่ง
โลกุตระญาณ.

๘๕๓. ภาวนา นาม อนุปฺปาทณฺญ-
เจว จิตฺตสนฺตฺตานเ ปรีภาวนณฺจาทิ

๘๕๓. การทำให้เกิดและการอบรม
ในจิตสันดาน ชื่อว่า ภาวนา เหตุนั้น

ตทุภยํ ทสฺเสตฺตํ 'โลกิยานนํ'ติอาทิจฺจ
วุตฺตํ.

เพื่อแสดงภาวนาทัง ๒ นั้น ท่าน
อาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า '(การยัง
ศีลสมาธิและปัญญา)ที่เป็นโลกิยะ'.

ตาทิธิ สีสลสมาธิปญฺญาหิ. อธิธาติ
ญาณทสฺสนวิสุทฺธิกถายํ. สีลาทีนินฺตี
อาทิจฺจ-สทฺเทเน สสมาธิสฺเสว. กถณํ
ญาณสฺส อุปฺปาทกตฺเตเน กหิตตฺตา.

คำว่า ตาทิ ได้แก่ ด้วยศีลสมาธิและ
ปัญญา. คำว่า อธิ ได้แก่ ในกถา
ว่าด้วยญาณทัสสนวิสุทธิ. ด้วยอาทิ-ศัพท์
ในคำว่า สีลาทีนินิ ท่านอาจารย์ทำการ
ถือเอาสมาธิเท่านั้น เพราะความที่สมาธิ
ท่านถือเอาแล้วโดยความเป็นธรรมที่ยัง
ญาณให้เกิด.

จตุพฺพิธํ ญาณนฺติ จตุมคฺคญาณํ.
กถํ อุปฺปาเทตีติ อาห 'เตสํ
สหชาตปจฺจยาทิตายา'ติ. สีลาทีนินฺตี
สนฺตानํ วาเสติ จตุพฺพิธํ ญาณนฺติ
โยชนา. สรฺูปเนว หิ อาห
'อาคตายา'ติ,^๑ จิตฺตสีเสนาห 'สมาธิ
วีย อหฺตุวา ปญฺญํ ภาวน'ติ.
เอวํ สรฺูปเนว อาคตาย ปญฺญา.ย.
เอวํ สรฺูปเนว อาคตายาติ จิตฺตํ
ภาวนฺติ สสมาธิ วีย จิตฺตสีเสน

คำว่า ญาณทั้ง ๔ อย่าง ได้แก่
มรรคญาณทั้ง ๔. เพื่อจะแก้คำถาม
ที่ว่า ญาณทั้ง ๔ อย่างนี้ย่อมยังโลกุตตร-
ศีลเป็นต้นให้เกิดอย่างไร? ท่านอาจารย์
จึงได้กล่าวว่า 'เพราะความที่โลกุตตร-
ญาณทั้ง ๔ เหล่านี้เป็นปัจจัย มี
สหชาตปัจจัยเป็นต้น'. มีวาจาประกอบ
ความว่า ญาณทั้ง ๔ อย่างย่อมอบรม
สันดานด้วยธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น.
จริงอยู่ ท่านอาจารย์ได้กล่าวโดยสรุป

^๑ ไป. โลกิยานนํ.
^๒ ฉ. อากตย.

คุณเงินเหลียนจิ และคุณเชอร์รี่ไฉย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนาคนุตวา ปญญํ ภาวยนฺติ เอวํ
สรุเปเนว อากตาย ปญญา.

เท่านั้นว่า 'ด้วยปัญญาที่มาแล้ว' คือ
ได้กล่าวโดยยกจิตขึ้นเป็นประธานว่า
'อบรมปัญญาอยู่ มิได้เป็นจุดอบรม
สมาธิอยู่'. อธิบายว่า ด้วยปัญญา
อันมาแล้วโดยสรุพนั่นเทียวอย่างนี้. คำว่า
ด้วยปัญญาอันมาแล้วโดยสรุพนั่นเทียว
อย่างนี้ คือ ด้วยปัญญาอันมาแล้วโดย
สรุพนั่นเทียวอย่างนี้ว่า อบรมปัญญาอยู่
มิได้มาโดยยกจิตเป็นประธาน เหมือน
อย่างอบรมสมาธิว่า อบรมจิตอยู่.

ฃาณทสฺสนวิสฺสุทฺธินิทฺเทสวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาญาณทัสสนวิสสุทธินิเทศ จบ.

อิติ พาวีสติมปริจฺเจทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปริเฉทที่ ๒๒ จบ
ด้วยประการฉะนี้.

๒๓. ปญญาภาวนานิสัง-
นิตฺตทสวณฺณนา

อานิสังปกาสนถาวณฺณนา

๘๕๔. วิตุถารโตติ สวากโพธิ-
วิเสทานํ อนุปททสฺสนวเสน พุยาสโต.

นทานากิเลสวิทุธฺสนถาวณฺณนา

๘๕๕. ภิมเวคานุปติตาติ ภายานุ-
กเตน มหาเวเคน ปุนปฺปุนํ ปติตา.
สมฺภูติโต^๑ อฺจุจาสิโต, ปสริโตติ
อตฺโต. อตฺตโน เตชสา อฺชฺชลํ
ปภสฺสรํ มณฺทลํ ยสฺส โส รวิ
สเทชฺชชฺชลมณฺทโล. ชณฺณชาติ ชาเนยฺย.
อิชาติ ปญฺญาภาวนาย.

๒๓. พรณนาปญญาภาวนา-
นิสังสนิเทศ

พรณนาคำประกาศอานิสงส์

๘๕๔. คำว่า โดยพิสดาร คือ
โดยความหวังแน่นอนซึ่งคุณวิเศษของ
สวากโพธิทั้งหลาย ด้วยอำนาจการแสดง
ตามลำดับบท.

พรณนากถาว่าด้วยการกำจัดกิเลส
ต่าง ๆ

๘๕๕. คำว่า (ดุจสายฟ้า) ที่
ฟาดลงด้วยกำลังอันน่าสะพรึงกลัว คือ
(ดุจสายฟ้า) ที่ฟาดลงมาติดต่อกันด้วย
กำลังเร็วมากอันตามมาด้วยความน่า
สะพรึงกลัว. (ดุจไฟป่า) ที่ลุกขึ้น คือที่พุ่ง
ขึ้นสูง, อธิบายว่า ขยายวงกว้างออกไป.
พระอาทิตย์ไฉมีดวงเจิดจ้า มีรัศมีพุ่งขึ้น
ด้วยความร้อนของตน พระอาทิตย์นั้น

^๑ ไป. สมุทฺธโต.

ชื่อว่า มีดวงเจดจ้าด้วยความร้อนของ
ตน. คำว่า ฟังรู้ ได้แก่ ฟังทราบ.
คำว่า อิธ ได้แก่ ในปัญญาภาวนา
(ในการเจริญปัญญา).

ผลสมาปัตติกถาพรรณนา

๘๕๗. เยติ อนุชกาทโย
นิกายนุตริกา. เต หิ 'สตุเตสุ
รากกุขโยติอาทินา อรหตุตสุส
อาคตตุตา ผล นาม กิเลสปหานโต
อณฺเฏ กิณฺจิ นตฺถิ'ติปิ ปสตุถา.
อิทํ สุตฺตมฺปิติ ปฏิสมฺภิทามคฺค-
สฺตฺตมฺปิ. ปกฺกฺวโจ อุกฺกฺวโจ
โยโค กิเลสวฺภูจฺจนาทินิปฺพาทโก จ
โยโค กิจฺจมฺสฺสาติ ปโยโค,
อริยมคฺโค. ตนฺนิพฺพตฺตา ปฏิปฺสฺสทฺธิ
ปโยคปฏิปฺสฺสทฺธิ. ตนฺนิพฺพาทิกาท
ปญฺญา ปโยคปฏิปฺสฺสทฺธิปญฺญา,
ตํปญฺญาณนฺติ อตฺถโก. อิมเมวตฺถํ
วิภาเวตฺถุ 'โสตาปตฺติมคฺคกุขณ'ติอาท
วฺตุตฺ.

พรรณนากถาว่าด้วยผลสมาบัติ

๘๕๗. คำว่า อาจารย์เหล่าใด
ได้แก่ อาจารย์ทั้งหลายผู้อยู่ในระหว่าง
นิกายมีอาจารย์ชาวอันธกะเป็นต้น.
จริงอยู่ อาจารย์ชาวอันธกะเหล่านั้นเป็นผู้
ผู้สรรเสริญแม้ว่า "อะไร ๆ อื่นจาก
การละกิเลส ชื่อว่า ผลไม่มี เพราะ
ความที่พระอรหันต์มาแล้วในพระสูตรทั้ง-
หลายด้วยคำมีอาทิว่า ธรรมเป็นที่สิ้นไป
แห่งรากะ". คำว่า แม้พระสูตรนี้
ได้แก่ แม้พระสูตรคือปฏิสัมภิทามรรค.
การประกอบชั้นยอด คือสูงสุด และ
การประกอบอันให้สำเร็จ ผลมีการ
ออกจากกิเลสเป็นต้นเป็นกิจของมรรคนั้น
เหตุ นั้น มรรคนั้น จึงชื่อว่า ปโยคะ,
ได้แก่ อริยมรรค. ความสงบระงับ

คุณกุลวธน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อันเกิดจากปโยคะ(คืออริยมรรค)นั้น
ชื่อว่า ปโยคปฏิบัติสัทธา. ปัญญาอัน
ให้สำเร็จปโยคปฏิบัติสัทธานั้น ชื่อว่า
ปโยคปฏิบัติสัทธาปัญญา, อธิบายว่า
ความรู้ชัดในปัญญาอันสงบระงับกิเลสอัน
เกิดจากปโยคะคืออริยมรรคนั้น. เพื่อ
ยังความนั้นนั้นแหละให้แจ่มแจ้ง ท่าน
อาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'ในขณะที่
แห่งโสดาปัตติมรรค'.

ตทณฺวตฺตกฺกิลฺลเสหิตฺติ ทิฏฺฐิจฺยา สห
เอกกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
ขณฺนุเชหิตฺติ ทิฏฺฐิจฺสมฺปยุตฺตกฺกฺกฺกฺกฺก
ตปฺปจฺจยฺยา อายตฺติ อุกฺกฺกฺกฺกฺก
อุปาทินฺนํกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
นิพฺพานารมฺมณตฺตฺตา อารมฺมณ-
กรณวเสน สพฺเพหิ สงฺขตนิมิตฺเตหิ
เอว. มคฺคกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
ตสฺส วเสน ผลํ ทสฺเสตฺตุ
'ตปฺปโยคปฏิบัติสัทธา'ติอาทิ วุตฺตํ.

คำว่า จากกิเลสที่เป็นไปตามมิจฉาทิฐิ
นั้นทั้งหลาย ท่านอาจารย์ได้กล่าว
หมายเอาการละกิเลสที่ตั้งอยู่เป็นอันเดียว
กันกับด้วยมิจฉาทิฐิ. คำว่า จากขั้น
ทั้งหลาย ได้แก่ จากขั้นที่ประกอบด้วย
ทิฐิ และจากอุปาทินขั้นที่จะเกิดขึ้น
ต่อไป เพราะขั้นที่ประกอบด้วยทิฐินั้น
เป็นปัจจัย. คำว่า จากนิमितทั้งปวง
ได้แก่ จากนิमितที่ถูกปรุงแต่งทั้งหมด
ทีเดียว ด้วยอำนาจแห่งอันทำให้เป็น
อารมณ์ เพราะมีพระนิพพานเป็น
อารมณ์. ท่านอาจารย์แสดงกิจแห่งมรรค
แล้ว บัดนี้ เพื่อจะแสดงผลด้วยอำนาจ

แห่งกิจแห่งมรรคนั้นจึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'เพราะความระงับไปแห่งปโยคะนั้น'.

๘๖๐. อตฺตโน อตฺตโนเยว ปน
ผลนฺติ ปจฺจาลทฺธา ผลํ สนฺธาย
วฺตุตํ. สนฺนิฏฺฐานนฺติ ปุพฺพาจฺรียานํ
นิจฺจโย^๑

๘๖๐. คำว่า ก็(พระอริยทั้งหลาย
ย่อมเข้า)ผล(สมาบัติ)ของตน ๆ เท่านั้น
ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอาผลจาก
สมาบัติอันพระอริยบุคคลได้ภายหลัง.
คำว่า การสันนิษฐาน ได้แก่ การสังเกต
ของพระบูรพาจารย์ทั้งหลาย.

เอเตติ อฺปริมา อนาคามี-
อรหนฺโต สมาธิสฺมี ปรีปฺปรีการิโน
สมาธิปฏิปกฺขานํ กามราคาทินํ
อจฺจนฺตปุพฺพานโต, เตเนว อนาคามีนํ
มหคฺคตภฺภูมียํ ปฏิสนฺธิ नियโม
อรหนฺตानํ สพฺพภาววิรตฺตีติ สมาธิสฺมี
ปรีปฺปิตสงฺฆาตการณํ อการณํ, อปฺปิตปี
ยถาลทฺธํ สมาปชฺชนโต น
วิโรธิภาวา. ปจฺมชฺฌานาติมตฺตลาภินํ
ปุฏฺฐชฺชนานมฺปิ. ตนฺตฺตฺตฺตฺตสมาปชฺชน
วिय. เตนาห 'ปุฏฺฐชฺชนสฺสาปี'ติอาทิ.

คำว่า เอเต ได้แก่ พระอนาคามี
และพระอรหันต์ชั้นสูง ชื่อว่า เป็นผู้
ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เพราะละราคะ
ทั้งหลายมีกามราคะเป็นต้นอันเป็นข้าศึก
ต่อสมาธิได้โดยส่วนเดียว, เพราะเหตุนั้น
นั้นแหละ การกำหนดปฏิสนธิในมหัคคต-
ภูมิของพระอนาคามีทั้งหลาย คือการ
เว้นจากภพทั้งปวงของพระอรหันต์ทั้ง-
หลาย เหตุนั้น เหตุกล่าวคือการทำ
บริบูรณ์ในสมาธิ จึงมิใช่เหตุ, แม้ความ
เป็นผู้ทำไม่ให้บริบูรณ์(ในสมาธิ) ก็มี
เหตุ เพราะภาวะที่ผิดไปจากการเข้า
สมาบัติตามที่ได้แล้ว. ดูจในการเข้าฌาน

^๑ ไป. นิจฺจโย.

สุธมฺมตวิหารสมาปตฺตตถายาติ อนตฺตา-
 นุปลฺลสนามุเขน อากตานิ จตฺตสนฺนํ
 ผลสมาปตฺตินํ อตฺถาย. อนิมิตฺต-
 วิหารสมาปตฺตตถายาติ อนิจฺจานุ-
 ปลฺลสนาวเสน อากตานิ โสตาปตฺติ-
 ผลสมาปตฺติอาทินมฺปิ อตฺถาย.
 อปฺปณฺหิตานุปลฺลสนา ปน เอตฺถเว
 สงฺกหิตาติ วิสุํ น วุตฺตา.
 ตสฺมาติ วิปลฺลสนาย วเสน โคตรกฺขณํ
 วุตฺตตฺตา.

๘๖๑. รชฺชสุขนฺตฺติอาทินา ปญฺจ-
 วิญฺญาณวิปากาทินมฺปิ วิสเยสุ
 อิจฺฉาทินปฺปวตฺตี ทสฺเสติ ผลจิตฺตานิ
 วิปากตฺเตปิ ทวํกุปฺปตฺติยาภาวโต.

นั้น ๆ แม้ของปุถุชนทั้งหลายผู้ได้เพียง
 ฌานมีปฐมฌานเป็นต้น. ด้วยเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'แม่
 ปุถุชน'.

คำว่า เพื่อประโยชน์แก่สุทธมุตวิหาร-
 สมาบัติ ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่
 ผลสมาบัติ ๔ อันมาแล้วโดยยกอนัตตานุ-
 ปลฺลสนาขึ้นเป็นประธาน. คำว่า เพื่อ
 ประโยชน์แก่อนิมิตตวิหารสมาบัติ ได้แก่
 เพื่อประโยชน์แม่แก่ผลสมาบัติมีโสตาปัตติ-
 ผลสมาบัติเป็นต้นอันมาแล้ว ด้วยอำนาจ
 แห่งอนิจจานุปลฺลสนา. ส่วนอปฺปณฺหิตา-
 นุปลฺลสนา ท่านสงเคราะห์ไว้ในสุทธมุต-
 วิหารสมาบัติและอนิมิตตวิหารสมาบัติ
 นั้นเอง เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงมิได้
 กล่าวไว้แผนกหนึ่ง. คำว่า ตสฺมา
 ได้แก่ เพราะความที่โคตรกฺขณาณ ท่าน
 กล่าวไว้แล้วด้วยอำนาจวิปลฺลสนา.

๘๖๑. ด้วยคำมีอาทิว่า (เสวย)
 สุขในราชสมบัติ ท่านอาจารย์ย่อมแสดง
 ถึงความเป็นไปแห่งความปรารถนาทั้ง-
 หลาย มีความปรารถนาในอารมณ์ทั้ง-

ยถาปวตตภวังกัม วิจฺฉินฺหิตฺวา
 วิปสฺสนาวเสน สงฺขารารมฺมณาย
 ปวตฺเตตฺตพฺพโต จ โยคินํ อิจฺฉายตฺตาว
 ผลสมาปตฺตตีติ อาห 'เอวํ อริยา'ติอาที.

หลาย แม้แห่งวิบากทั้งหลาย มีวิบาก
 แห่งปัญจวิญญาณเป็นต้น เพราะไม่มี
 ความเกิดขึ้นแห่งภวังคจิต แม้ในเพราะ
 ความเป็นวิบากแห่งผลจิตทั้งหลาย. ผล-
 สมาบัติอันเป็นที่อาศัยแห่งความปรารถนา
 เท่านั้น ย่อมมีแก่พระโยคาวจรทั้งหลาย
 ด้วยอำนาจการตัดภวังค์ตามที่เป็นไป
 แล้วพิจารณาเห็นแจ้ง และโดยความเป็น
 ธรรมชาติที่จะพึงให้เป็นไปโดยมีสังขาร
 เป็นอารมณ์ เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
 ได้กล่าวคำมีอาทิว่า "พระอริยบุคคล
 ทั้งหลาย(ย่อมเข้าผลสมาบัติ)ด้วยอาการ
 อย่างนี้".

๘๖๒. ทวีหิ อากาเรหีติ ทวีหิ
 การณฺเหหิ. อมนสิการาติ โคตรภู-
 ปรีโยसानาย สงฺขาราเสสุ วิรชฺชนํ
 สนุชฌาย วุตฺตํ. อนิมิตฺตยาติ อนิมิตฺต-
 ภูตนิพฺพานารมฺมณาย. สฺมาปตฺตียาติ
 สฺมาปชฺชนตฺตกาย.

๘๖๒. คำว่า ด้วยอาการ ๒
 ได้แก่ ด้วยเหตุ ๒. คำว่า เพราะไม่
 มนสิการถึง ท่านอาจารย์กล่าวไว้
 หมายถึงอาการคลายความกำหนัดใน
 สังขารทั้งหลาย ด้วยผลสมาบัติอันมี
 โคตรภูญาณเป็นที่สุด. คำว่า อันหา
 นิमितไม่ได้ ได้แก่ อันมีพระนิพพานซึ่ง
 เป็นธรรมชาติไม่มีนิमितเป็นอารมณ์.
 คำว่า เพื่อ(การเข้า)สมาบัติ ได้แก่
 เพื่อประโยชน์แก่(การเข้า)สมาบัติ.

วสุทฺถมรรมรรคจฺจุพฺพฎฺฎกา.ป-ท.๓-๕๐

คุณกุลวัฒน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๖๓. ผลสมาปตติยา อนนฺตร-
 ปจฺจยภูตํ โคตรภูฏาณํ สงฺขต-
 ฌมมารมฺมณเมว น มคฺควិถิยํ
 วिय นิพฺพานารมฺมณนฺติ อาห
 'สงฺขารารมฺมณโคตรภูฏาณานนฺตรนฺ'ติ.
 เสขสฺสาปีติ น เกวลํ อเสขสฺเสวาติ
 อตฺถโก. อเสขานํ มคฺคูปฺปตฺติอภาวสฺส
 ปสฺสิทฺตตฺตา.

เยติ อภยคิริวาสิโน. ยถา
 'อนาคามี อรหา ภวิสฺสตี'ติอาทิ
 เตสํ อนธิปฺเปตํ อตฺตตฺถตฺตา
 วิปสฺสนาย, เอวํ อตฺตตฺถตฺตา
 วิปสฺสนาย โสตาปนฺนาทินํ
 สกทาคามีอาทิภาโวปิ นาคจฺจตีติ
 ทสฺเสตฺตํ 'เอวํ สตี'ติอาทิ วุตฺตํ.
 น กิณฺจิจิ เอตนฺติ อภยคิริวาสิมตํ
 กิณฺจิจิปี คเหตุพฺพํ น โหตีติ
 อตฺถโก. ยทิ หิ มคฺคูปฺปตฺติปฺพพกเมว
 ผลสมาปตฺติ ภาเวยฺย, จตฺตาโร

๘๖๓. โคตรภูฏาณอันเป็นอนัน-
 ตรปัจจยแห่งผลสมาบัติ มีสังขตธรรม
 เป็นอารมณ์เท่านั้น ไม่มีพระนิพพาน
 เป็นอารมณ์ ดุจในมรรควิถีย เหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'อันเป็น
 อนันตรปัจจยแห่งโคตรภูฏาณซึ่งมี
 สังขารเป็นอารมณ์'. คำว่า แม้แก่พระ-
 อริยบุคคลผู้เป็นเสขะ ความว่า (หา
 เกิดขึ้น) แก่พระอริยบุคคลผู้เป็นอเสขะ
 ล้วน ๆ ไม่. เพราะความไม่มีแห่งการ
 เกิดขึ้นแห่งมรรคสำเร็จแล้วแก่อริยสาวก
 ผู้เป็นอเสขะ.

คำว่า เย ได้แก่ อาจารย์ฝ่าย
 อภยคิริวิหารทั้งหลาย. เพื่อแสดงว่า
 คำมีอาทิว่า 'พระอนาคามีจักเป็นพระ-
 อรหันต์' อาจารย์เหล่านั้นมิได้ประสงค์
 เอา เพราะความที่วิปัสสนามีได้มี
 ความหมายอย่างนั้น ฉะนั้น แม้ความ
 ที่พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระ-
 สกทาคามีเป็นต้น ย่อมไม่มาถึงแก่
 พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบัน
 เป็นต้น เพราะความที่วิปัสสนามีได้มี
 ความหมายอย่างนั้น ฉะนั้น, ท่าน

คุณกุลวัฒน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๖๔. จิตฺติยาติ ยถาปริจฺจึนฺนกาลํ
ปพฺพฐาเสณ จิตฺติยา. อภิสงฺขาโรติ
'เอตฺตํ กาลํ สฺมาปฺตฺติ จเปสฺสามิ'ติ
จิตฺตสฺส อุปฺปาหน.

๘๖๕. ภวํกุปฺปตฺติเยว ผล-
สฺมาปฺตฺติโต วุฏฺฐานนฺติ อาห 'ยํ
ภวํกุสฺสา'ติอาที.

๘๖๖. ที ผลสฺส อนนฺตรนฺติ
ผลจิตฺตสฺसानนฺตรํ ที นาม จิตฺตํ
อุปฺปชฺชติ. กสฺส จาติ กตรจิตฺตสฺส
อนนฺตรํ ผลํ อุปฺปชฺชตีติ ปุจฺฉา.

โอชวณฺเตนาติ อมตารมฺมณตาย
สภาวณฺเตน^๑ ตโต เอว สุจึนา.
อภิสนฺทิตนฺติ มิสฺสิกตํ, สึเนหิตนฺติ
อตฺโต. สาทาติสฺมาเตนาติ สพฺเพหิ

๘๖๔. คำว่า เพื่อความตั้งอยู่ คือ
เพื่อความตั้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งการผูกพัน
กันตลอดกาลตามที่กำหนด. คำว่า การ
ตระเตรียมจิต ได้แก่ การยังจิตให้เกิดขึ้น
ว่า 'เราจักตั้งสมาบัติไว้ตลอดกาลมี
ประมาณเท่านี้'.

๘๖๕. ความเกิดขึ้นแห่งภวังคจิต
นั้นแหละ ชื่อว่า การออกจากผลสมาบัติ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมี
อาทิว่า 'นิมิตใจเป็นอารมณ์ของ
ภวังคจิตได้'.

๘๖๖. คำว่า อะไรย่อมมีในลำดับ
แห่งผล คือ จิตชื่ออะไร ย่อมเกิดในลำดับ
แห่งผลจิต. คำว่า และผลมีในลำดับแห่ง
อะไร เป็นคำถามว่า ผลย่อมเกิดในลำดับ
แห่งจิตดวงไหน.

คำว่า อันมีโอชะ ได้แก่ อันมี
สภาวะโดยความเป็นธรรมชาติมีอมต-
ธรรมเป็นอารมณ์. ชื่อว่า มีสภาพสะอาด
จากความสกปรกคือกิเลสเหล่านั้นนั่นเอง.

^๑ ไป. ปภาวนฺเตน.

สาเดหิ อติวิย สาเตน มธุเรน.
 อมเตนาติ เทวานัง อมตาทรรวเสน.
 มกุชिका มธุ วิย येन सुखेन
 อภิสนุหิตัง สามญ्जผลัง อุตตมชาติ,
 ตัง तसुस อरियसुस फलसुस रसगुत्तं
 अनुत्तरं सुखं यस्सुमा पญ्जं
 गावेत्तวา पญ्जुहितो विनुत्ति, तस्सुमाति
 โยचना.

คำว่า ซาบซ่าน ได้แก่ เจือกัณ, อธิบายว่า มียางโย. คำว่า อันหวาน ยิ่งกว่าน้ำหวาน ได้แก่ หวาน คือ อร่อยกว่าความหวานทั้งปวง. คำว่า อันเป็นอมตะ ได้แก่ ด้วยอำนาจอาหาร อันเป็นอมตะของเทวดาทั้งหลาย. มีวาจา ประกอบความว่า สามัญผลเป็นผลสูงสุด อันซาบซ่านด้วยความสุขอันใด เพราะ เหตุที่บัณฑิตยังปัญญาให้เจริญแล้ว ย่อม ประสบความสุขอันนั้น คืออันยอดเยี่ยม ที่เกิดแต่รสแห่งอริยผลนั้นเหมือนแมลงผึ้ง ประสบน้ำหวาน ฉะนั้น.

๘๖๘. ออนุப்புพนิโรธวเสนาติ
 วิปัสสนานุกตทานัง ปจฺมชฺฌานาทีนัง
 อญฺจนุหนัง สฺมาปตฺตึนัง ออนุกฺกมฺนิโรธ-
 วเสน ยา อปฺปาวตฺติ, อญฺ
 นิโรธสฺมาปตฺตึตฺติ โยचना. อญฺจ-
 สฺมาปตฺตึลาภินอ ๗เป๗ สฺมาปชฺชนุตฺติ,
 น สพฺเพติ อตฺตโก. ตตฺถ การณัง
 ปาพิวเสน ทสฺเสตฺตุ 'ทวิหิ พลเหที'ติอาทิ
 วุตฺตัง. ตโย จ สงฺขารานนฺตฺติ ตินฺนณัง
 กายวจฺจิตฺตสงฺขารานนฺตฺติ อตฺตโก.
 ฌานจฺริยาหีติ ฌานอปฺปาวตฺตึหิ. วสี-

๘๖๘. ด้วยคำว่า ด้วยอำนาจแห่ง ความดับไปโดยลำดับ มีวาจาประกอบ ความว่า ความไม่เป็นไปใดด้วยอำนาจ แห่งความดับไปโดยลำดับแห่งสมาบัติ ๘ มีปฐมฌานเป็นต้นอันคล้อยตามวิปัสสนา ความไม่เป็นไปนี้ ชื่อว่า นิโรธสมาบัติ. อธิบายว่า ส่วนพระอนาคามีและพระ อรหันต์ผู้ได้สมาบัติ ๘ ๗๑๗ เข้า สมาบัติได้ ปุถุชนทั้งหมดหาเข้าสมาบัติ ได้ไม่. เพื่อแสดงเหตุในข้อนั้นด้วยอำนาจ พระบาลี ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่ามี

คุณกุลวัดมณี-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาวตาปญญาติ ปณฺจหิ วสีหิ
 สมถวิปัสสนานํ วสีภาวตาย วสี-
 ภาวกรณปญญาติ อตฺตโก. อยฺยจ
 สมฺปทาติ อยฺ พลทฺทวยสมนฺนาคมาทิส-
 สมฺปตฺตติสมิทฺธิปริปฺนฺนตา.

อาทิวา 'ด้วยกำลังทั้ง ๒'. คำว่า และ
 (เพราะระงับไป)แห่งสังขารทั้ง ๓ ความว่า
 แห่งสังขาร ๓ คือ แห่งกายสังขาร
 วจิตสังขาร และจิตสังขาร. คำว่า
 ด้วยญาณจรียา ได้แก่ ด้วยการเป็นไป
 แห่งญาณ. คำว่า ปัญญา(ความรู้ทั่วไป)
 ในความเป็นผู้ชำนาญ ความว่า ปัญญา
 (ความรู้ทั่ว)ในการทำความเป็นผู้ชำนาญ
 โดยความชำนาญแห่งสมณะและวิปัสสนา
 ด้วยวิธี ๕. คำว่า ก็สัมปทาอันนี้ คือ
 สัมปทานี้คือความบริบูรณ์อันสำเร็จพร้อม
 ด้วยสมบัติ มีการประกอบพร้อมด้วย
 พละทั้ง ๒ เป็นต้น.

สา หิ สมถวิปัสสนาสฺ กตปริจฺจริยานํ
 สกทาคามีนฺมปิ ตพฺพิพนฺธกคามราค-
 ปฏิมานํ อสมฺมุจฺฉินฺนตฺตา อปริปฺนฺนตา
 เอว โหติ. เตนาห 'อณฺเณสํ
 นตฺถิ'ติ.

ก็สัมปทานั้น ย่อมเป็นอันไม่บริบูรณ์เลย
 แม้แก่พระสกทาคามีทั้งหลาย ผู้มีการ
 ประพฤติรอบคอบ อันได้ทำแล้วในสมณะ
 และวิปัสสนา เพราะกามราคะและปฏิฆะ
 อันเป็นกิเลสเครื่องผูกพันพระสกทาคามี
 นั้นไว้ เป็นธรรมชาติอันพระสกทาคามี
 ทั้งหลายยังตัดขาดไม่ได้. ด้วยเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงได้กล่าววว่า 'ย่อมไม่มี
 แก่ชนเหล่าอื่น'.

ได้กล่าวคำมีอาทิว่า '(ชื่อว่า สมถผละ) ด้วยอรรถว่าอะไร'. บรรดาเหล่านั้น คำว่า ในเพราะนิวรรณ์ ได้แก่ ในเพราะธรรมมีนิวรรณ์เป็นอารมณ์, อธิบายว่า มีนิวรรณ์นั้นเป็นนิमित. ในบททั้งปวง ก็อย่างนี้. ความพึงชำนนั้นแหละเป็นปฏิบัติโดยตรงแห่งสมาธิกล่าวคือสมถะ เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'อุทธัจจะ'. คำมีอาทิว่า และในเพราะจันท์ ได้แก่ และในเพราะอรุบขันธ์ ที่เหลือ.

อนิจจานุปัตตนาตืออาทินา สตุตุนัน
 วิปัสสนานัน วเสน วิตุถารโต วิปัสสนัน
 ทสเสตุวา ตาสัน พลตุถัน ทสเสตุ
 'เกนญเจเน วิปัสสนาพลน'ตืออาทินา วตุต.
 วิปัสสนาย อวิชชาว อูชุปฏิปกุชาติ
 อาห 'อวิชชาเย จา'ตืออาทินา.

ท่านอาจารย์ครั้งแสดงวิปัสสนา โดยพิสดาร ด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนา ทั้ง ๗ ด้วยคำมีอาทิว่า อนิจจานุปัตตนา แล้ว เพื่อจะแสดงอรรถแห่งผละของวิปัสสนาเหล่านั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ชื่อว่า วิปัสสนาผละ ด้วยอรรถว่าอะไร'. อวิชชานั้นแหละ เป็นปฏิบัติโดยตรงแห่งวิปัสสนา เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า 'และในเพราะอวิชชา'.

'ปุพฺเพ โข อากุโส วิสาข เพราะพระบาลีว่า 'ดูกรวิสาขะ
 วิตกฺเกตฺวา วิจาเรตฺวา ปจฺฉา ผู้มีอายุ บุคคลย่อมตริกย่อมตรองในกาล
 วาจํ ภินฺทติ, ตสฺมา วิตกฺกวิจารา ก่อนแล จึงเปล่งวาจาในภายหลัง,
 วจีสงฺขารโ'ติ^๑ วจนโต วิตกฺกวิจารา เพราะเหตุนั้น วิตกและวิจารณ์ จึงชื่อว่า
 วาจํ สงฺขโรนฺติ ปวตฺเตนฺตฺติ วจีสังขาร' วิตกวิจารณ์ ชื่อว่า วจีสังขาร
 วจีสงฺขารา นาม. 'อสุสาสปสุสาสา เพราะอรรถว่า ย่อมปรุงแต่งวาจา คือ
 โข อากุโส วิสาข กายิกา ย่อมยังวาจาให้เป็นไป. เพราะพระบาลี
 เอเต ธมฺมา กายปฏิพฺพธา, ตสฺมา ว่า 'ดูกรวิสาขะผู้มีอายุ ลมหายใจเข้า
 อสุสาสปสุสาสา กายสงฺขารโ'ติ^๑ และลมหายใจออกเหล่านี้แล เป็นธรรม
 วจนโต อสุสาสปสุสาสา กายเน มีในกาย เนื่องด้วยกาย, เพราะเหตุนั้น
 สงฺขริยนฺติ อุกฺปาทิยนฺตฺติ กาย- ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกจึงเป็น
 สงฺขารา นาม. 'สญฺญา จ เวทนา กายสังขาร' ลมอัสสาสะปัสสาสะ ชื่อว่า
 จ เจตสิกกา เอเต ธมฺมา กายสังขาร เพราะอรรถว่า อันกาย
 จิตฺตปฏิพฺพธา, ตสฺมา สญฺญา ปรุงแต่ง คือ อันกายยึดครอง. เพราะ
 จ เวทนา จ จิตฺตสงฺขารโ'ติ^๑ พระบาลีว่า 'สัจญญาและเวทนาเหล่านี้
 วจนโต สญฺญา จ เวทนา จ, เป็นธรรมมีในจิต เนื่องด้วยจิต, เพราะ
 จิตฺเตน สงฺขริยนฺตฺติ จิตฺตสงฺขารา เหตุนั้น สัจญญาและเวทนาจึงเป็นจิต-
 นาม. ตทวินาภาวโต เสสเจตสิกกา สังขาร' สัจญญาและเวทนา ชื่อว่า
 จ. เตสุ ปน ปฏิปฺสฺสทฺเตสุ เตหิ จิตสังขาร เพราะอรรถว่า อันจิต
 วินา อนุปฺปชฺชนกํ วิญฺญาณมฺปิ ปรุงแต่ง. และธรรมที่เป็นไปในจิตที่เหลือ
 ปฏิปฺสฺสทฺตเมว โหตฺติ ตํ วิสุํ น ก็ชื่อว่า เป็นจิตสังขาร เพราะไม่เว้น

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๕๐.

คหิต์.

จากจิตสังขารนั้น. ก็เมื่อกายสังขาร คือลมอัสสาสะและลมปัสสาสะเหล่านั้น สงบระงับแล้ว เว้นกรรมเหล่านั้นเสีย แม้วิญญาณที่ยังไม่เกิด ย่อมเป็นอันสงบ ระงับไปทีเดียว เหตุนั้น ท่านอาจารย์ จึงไม่ถือเอาวิญญาณนั้นเป็นแผนกหนึ่ง.

นวหิ	สมาธิจริยาหีติ	อฏฺฐ
สมาปตฺติโย	อฏฺฐ	สมาธิจริยา,
ตาสํ	นानาวชฺชนุปจารชฺชานานิ	
สพฺพพานิ	สามณฺเณ	เอกา
สมาธิจริยาติ	เอวํ	นวหิ
สมาธิจริยาหิ.	ปฐมชฺชานปฏิลาภตฺถาย	
วิตกฺโกติอาทิ	อุปจารชฺชานทสฺสนํ.	
ตตฺถ	"จตุตฺถชฺชานสมาปตฺติปฏิ-	
ลาภตฺถาย	วิตกฺโก	จ
จ	ปีติ	จ
จา'ติ ^๑	วจนโต	นานาวชฺชนุปจารเมว
สนฺธาย	วุตฺตตา	ทฏฺฐพฺพา
เอกาวชฺชนเ	ปีติสุขานํ	อสมฺภวา.
เอตฺถ	จานานํ	ปฏิลาภํ
สมาธิพลํ	วุตฺตํ.	ปฏิลาภานํ

คำว่า ด้วยสมาธิจริยา ๕ คือ ด้วยสมาธิจริยา ๔ อย่างนี้ คือ สมาบัติ ๔ นับเป็นสมาธิจริยา ๔, อุปจารณที่มีอาวัชชนะต่างกันทั้งหมดแห่งสมาธิจริยาเหล่านั้น นับเป็นสมาธิจริยา ๑ โดยความเป็นธรรมชาติเสมอเหมือนกัน ๑. คำมีอาทิว่า วิตกก็ดี(ย่อมี)เพื่อประโยชน์แก่การได้ปฐมฌาน เป็นคำแสดงอุปจารณ. บรรดาคำเหล่านั้น เพราะพระบาลีว่า "วิตกก็ดี วิจารณ์ก็ดี ปีติก็ดี สุขก็ดี และจิตเตกัคคตาก็ดี (ย่อมี) เพื่อประโยชน์แก่การได้จตุตถฌานสมาบัติ" พึงเห็นความที่อุปจารแห่งสมาบัติชั้นสูงขึ้นไปเป็นธรรมอันท่านกล่าวไว้หมายเอาอุปจารณมีอาวัชชนะต่างกันั้นเอง

^๑ วิสุทธิมก. ๓/๓๖๓, พ. ป. ๓๑/๑๔๖.

อนุப்புพนิโรธวเสน สมาปชชนั
 สมาธิจริยา วุตตาท. เอว
 วิปัสสนาผล. ญาณจริยานปี ภโท
 ทฎฐพโพ.

เพราะในฌานมีอาวัชชนะเดียวกันไม่มีปีติและสุข. ในฌานมีอาวัชชนะเดียวกันนี้ ท่านอาจารย์ได้กล่าวถึงสมาธิผละหมายเอาการได้ฐานะทั้งหลาย. ท่านอาจารย์กล่าวถึงสมาธิจริยาคือการเข้าสมาบัติที่ได้แล้วด้วยอำนาจแห่งอนุப்புพนิโรธสมาบัติ. วิปัสสนาผละ ก็พึงเห็นด้วยอาการอย่างนี้. ความต่างกันแม้แห่งญาณจริยาทั้งหลาย ก็พึงเห็น(อย่างนี้).

๘๗๐. อุกุกฏฐนิทเทโสติ
 อุกุกฏฐสฺส อรหโต วเสน นิทเทโส.
 เตนาห 'อนาคามีโน ปนา'ติ. ตสฺส
 อคฺคผลคฺคผลานั อนริคตตตฺตา
 'จุกุทฺสหิ'ติอาทิ วุตต. สมถพลั
 น ปริปุณฺณ^๑ โหตีติ เตน
 'สมถพลาณุกาวนิพฺพตฺตนิยั วิปัสสนา-
 พลมฺปิ น ปริปุณฺณนั'ติ ทสฺเสติ.
 เตนาห 'ทวิหิ พลฺเลหิ'ติอาทิ. อนาคามีโน
 นิโรธสมาปตฺติ นตฺถิ, อรหโตว
 สาทิ วจโนกาสะ นิเสเชตฺตุ 'เตนาห
 ภควา'ติอาทิ วุตต. อิทัง หิตี

๘๗๐. คำว่า เป็นนิเทศอย่าง
 อุกฤษฏ์ คือเป็นนิเทศด้วยอำนาจแห่ง
 พระอรหันต์ผู้สูงสุด. เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า 'ส่วนว่า พระ-
 อนาคามีทั้งหลาย'. ท่านอาจารย์ได้กล่าว
 คำมีอาทิว่า 'ด้วยญาณจริยา ๑๔'
 เพราะความที่มรรคและผลอันเลิศอัน
 พระอนาคามีนั้นยังไม่ได้บรรลุ. ด้วย
 คำว่า สมถพละก็ย่อมเป็นอันไม่บริบูรณ์
 นั้น ท่านอาจารย์ ย่อมแสดงว่า 'แม้
 วิปัสสนาผละอันเป็นที่ตั้งแห่งความบังเกิด
 ด้วยอานุภาพแห่งสมถพละ ก็ย่อมเป็น

๑ ไป. ปริปุร.

กุศลสุส อนนฺตรปจฺจยตาวจฺนํ. อรหโต
กุสลุปฺปตฺติอภาวา อนาคามิโนวาทิ
อวธารณํ กตํ.

อันไม่บริบูรณ์'. เพราะเหตุนั้น ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ด้วยผละ
ทั้ง ๒'. เพื่อป้องกันโอกาสแห่งคำว่า
การเข้านิโรธสมาบัติ ย่อมไม่มีแก่
พระอนาคามี, การเข้านิโรธสมาบัตินั้น
ย่อมมีแก่พระอรหันต์เท่านั้น ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัส'.
คำว่า ก็(คำว่าของผู้ออกจากนิโรธ-
สมาบัติ)นี้ เป็นคำกล่าวถึงความที่
กุศลจิตเป็นอนันตรปัจจัย. ท่านอาจารย์
ได้ทำอวธารณะว่า อนาคามีโนว (เฉพาะ
พระอนาคามีเท่านั้น) เพราะพระอรหันต์
ไม่มีความเกิดขึ้นแห่งกุศลจิต.

๘๗๑. วตฺถุสฺสชาติ สริริสฺส
ททยวตฺถุโน วา.

๘๗๑. คำว่า แห่งวัตถุ ได้แก่
แห่งสรีระ หรือว่าแห่งหทัยวัตถุ.

๘๗๒. ปวตฺติเมเทติ อฺปปตฺติยํ
วินาเส จ. อจิตฺตกา หุตฺวาติ
เหตุอตฺเต ตฺวาปจฺจโย. อจิตฺตก-
ภาวเหตุ จิตฺตนิโรธสงฺขาตํ นิพฺพานํ
ปตฺวา ทฺกฺขมาภาวสงฺขาตํ นิทฺทฺกฺขตํ
ยถา ลียา, ตถา วิหริสฺสามาติ
อตฺโถ.

๘๗๒. คำว่า ในความเป็นไป
และความแตกดับ ได้แก่ ในความ
เกิดขึ้นและความพินาศไป. ตฺวา ปัจจัย
ในคำว่า เพราะเป็นผู้ไม่มีจิต ลงใน
อรรถแห่งเหตุ. อธิบายว่า เราจัก
เป็นอยู่โดยประการที่ความเป็นผู้มีทุกข์
ออกแล้ว กล่าวคือความไม่มีแห่งทุกข์

คุณกุลวัฒน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เพราะบรรลุประนิพพาน กล่าวคือ ความดับแห่งจิตอันเป็นเหตุแห่งความเป็นผู้ไม่มีจิต.

๘๗๓. สมถวิปัสสนานนุติอาทิสฺ
 อญฺญมณฺโณปการิตาวเสน สห
 ปวตฺตมานานํ สมถวิปัสสนานํ วเสน
 จิตฺตสนฺตตี อุกุํสคตํ กตฺวา กตํ
 ปุพฺพกิจฺจํ ยสฺส โยคิโน, ตสฺส
 อนุปฺพเพน เนวสญฺญานาสญฺญาตนฺนํ
 สมาปชฺชิตฺวา ปุณฺ ตํ อนุปฺปชฺชนวเสน
 นิโรธนฺตสฺส โยคิโน โย อยํ
 ยถาวุตฺโต ปกาโร, เอวํ อิมินา
 ปกาเรน อสฺสา นิโรธสมาปตฺติยา
 สมาปชฺชนํ โหตีติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ
 พฺยติเรกมุขেন วิวรติ ตตฺถ ติฏฺฐติ,
 ตโต ปรีปิ จิตฺตฺปตฺติโต นิโรธํ
 มุสิตฺตํ น สกฺโกตีติ อตฺถ. ตนฺนติ
 ตํ นิโรธํ.

๘๗๓. ในคำมีอาทิวา แห่งสมถะ และวิปัสสนา ความว่า บุพกิจ(คือกิจเบื้องต้น) อันพระโยคาวจรได้ ทำแล้ว เพราะทำความสืบทอดแห่งจิต ให้ดำเนินไปสู่ขั้นสูงขึ้น ด้วยอำนาจแห่งสมถะ และวิปัสสนาที่เป็นไปร่วมกัน ด้วยอำนาจแห่งความเป็นผู้ทำอุปการะแก่กันและกัน, การเข้านิโรธสมาบัติโดยประการตามที่กล่าวแล้วอย่างนี้ ย่อมมีแก่พระโยคาวจร นั้นผู้เข้าเนวสัจญานาสัจญายตณฺณตามลำดับ แล้วยังเนวสัจญานาสัจญายตณฺณนั้นให้ดับเสีย ด้วยอำนาจแห่งความไม่ให้เกิดขึ้นอีก ท่านอาจารย์ย่อมเปิดเผยเนื้อความดังกล่าวมานั้นแหละ ด้วยคำเป็นต้นนี้ ด้วยประการฉะนี้ ด้วยหัวข้อที่เป็นพิเศษ คือหยุดอยู่ในสมาบัตินั้น, ไม่อาจสัมผัสนิโรธ แม้อย่างอื่นจากนิโรธสมาบัตินั้นได้โดยความเกิดขึ้นแห่งจิต. คำว่า ตํ ได้แก่ ซึ่งนิโรธสมาบัตินั้น.

๘๗๔. ปวีวิตเต โอภาเสติ รโห
 ปฏิจจนฺเน โอภาเส. อิทิ
 'นิสิตตี'ติอาทิ จ อนฺรูปวเสน วุตฺตํ
 อวิวิตเตปิ โอภาเส จิตฺตฺส
 สยนฺตฺสสาปิ จ นิโรธสมาปฺตฺติ-
 สมฺภาวโต. ตตฺถ สงฺขาราเรติ
 ปจฺมชฺฌานปริยาปฺนฺเน ตํสมฺปยุตฺเต
 จ สงฺขารา.

กิตฺติสึ ปเนตฺถ วิปฺสฺสนา
 อิจฺฉิตฺตพฺพา, ตํ นิตฺธาเรตฺถ
 'วิปฺสฺสนา ปเนสา'ติอาทิเน สพฺพาปิ
 วิปฺสฺสนา วุตฺตา. มนฺุทา วา
 มคฺคฺสฺส ทนฺุธาภิญฺเฌาตา เหตุภฺุตา.
 ติกฺุขา วา ชิปฺปาภิญฺเฌาตา
 เหตุภฺุตา. ติกฺุขาว อนนฺุตเร
 ผลุปฺปาทนสมตฺถตตาย อติมนฺุทา
 สมถาธิเก เนวสญฺเฌานาสญฺเฌายตเน
 นิฏฺุจา โหติ. อติติกฺุขา ผลสมาปฺตฺติ
 นิฏฺุจา. อิธ ปน สมถวิปฺสฺสนานํ
 ยุกนทฺุชตฺตา สมปฺปวตฺตาว วฏฺุฏิตฺติ
 อาห 'นาติมนฺุทา นาติติกฺุขา

๘๗๔. คำว่า ในโอกาสที่สงบ
 ได้แก่ ในโอกาสที่หลับ คือปกปิด.
 ก็คำมีอาทิว่า 'นั่ง' นี้ ท่านอาจารย์
 ได้กล่าวไว้ ด้วยอำนาจแห่งธรรมอัน
 สมควร เพราะเมื่อพระโยคาวจรจะยั้ง
 กิเลส แม้จะนอนก็ดี ในโอกาสที่ไม่สงบ
 นิโรธสมาบัติก็มีได้. คำว่า (พิจารณา)
 สังขารทั้งหลายในปฐมฌานนั้น ได้แก่
 (พิจารณา)สังขารในที่นับเนื่องด้วยปฐม-
 ฌาน และที่สัมปยุตด้วยปฐมฌานนั้น.

ก็ในที่นี้ควรปรารภนาวิปัสสนา
 เช่นไร, เพื่อจะเจาะจงลง ซึ่งวิปัสสนา
 นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าววิปัสสนาแม้
 ทั้งปวงด้วยคำมีอาทิว่า 'กัวิปัสสนานี้'.
 สังขารปริคัณหณวิปัสสนา (วิปัสสนาที่
 กำหนดถือเอาสังขาร) จะเป็นอย่างไร
 ก็ตาม ย่อมเป็นเหตุรู้ได้ช้าแห่งมรรค.
 หรือจะเป็นอย่างกล้าก็ตามย่อมเป็นเหตุรู้
 ได้เร็วแห่งมรรค. ผลสมาบัติวิปัสสนา
 (วิปัสสนาที่เป็นผลสมาบัติ)ที่เป็นอย่าง
 กล้าเท่านั้น(จึงควร) ผลสมาบัติวิปัสสนา
 ที่อ่อนเกินไป เพื่อความสามารถในอัน
 ยังผลสมาบัติให้เกิดขึ้นในลำดับ ย่อม

คุณกุลวัฒน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วฏฏตี'ติ. เอสาติ โยคี.

เป็นอันจบลงในแนวสัญญาณาสัญญาตน-
 ฌานที่ยิ่งไปด้วยสมณะ. ที่กล้าเกินไป
 ย่อมเป็นอันจบลงเป็นผลสมบัติ. แต่ใน
 ที่นี้ วิปัสสนาที่เป็นไปพร้อมกันเท่านั้น
 จึงใช้ได้ เพราะความที่สมณะและ
 วิปัสสนาเป็นธรรมที่ผูกไว้เป็นคู่กัน
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า
 'นิโรธสมบัติวิปัสสนาต้องไม่อ่อนเกินไป
 ไม่กล้าเกินไป จึงควร'. คำว่า เอส
 ได้แก่ พระโยคาวจร.

วุฏฐาย จตุพพิชนติ วุฏฐาย
 ตตถ สงฺขารเ วิปสฺสิตฺวา จตุพพิช
 ฺพุพฺพกิจฺจํ กโรตฺติ อธิปฺปาโย.
 นานาพทฺธอวิโกปนํ กโรตฺติ ปกเตน
 สมฺพนฺโธ. เอวํ เสเสสฺสุปี ติสฺสุ.
 ตตถ จ สัมปฏิมานนสฺส
 อตฺตนาคมนปจฺจาสิสนสฺส อาวชฺชนํ
 สัมปฏิมานนํ. เอวํ สตฺถ
 ปกฺโกสนาวชฺชนํ สตฺถ ปกฺโกสนนํ.

คำว่า ออกแล้วย่อมทำกิจ ๔ อย่าง
 มีอธิบายว่า ออกจาก(อาภิญญัญญาตน-
 ฌาน)แล้วพิจารณาสังขารในอาภิญญ-
 ัญญาตนฌานนั้นทำบุพกิจ ๔ อย่าง.
 เชื่อมความตามบทที่ท่านทำไว้ว่า ทำ
 ไม่ให้บริวารที่เนื่องด้วยภิกษุหลายรูป
 กำเริบ. ในบุพกิจ ๓ แม้ที่เหลือก็อย่างนี้.
 บรรดาบุพกิจเหล่านั้น การนึกถึงซึ่ง
 ความหวังการมาด้วยตนอันเป็นการ
 รอคอยแห่งสงฆ์ ชื่อว่า การรอคอย
 แห่งสงฆ์. การนึกถึงการรับสั่งหาของ
 พระศาสดาอย่างนี้ ชื่อว่า การรับสั่งหา
 ของพระศาสดา.

คุณกุลวัฒน์-คุณวารุณี จิตตะยโสธร และครอบครัว
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๗๕. อธิฐาตพฺพนฺติ กามาวจร-
 ชวเนหิ จินฺเตตพฺพ. เตนาห
 'อิทญฺจิทญฺจา'ติอาที.

ตํ สตุตฺตาทนฺติ อจฺจนฺตสํโยเค
 อุปโยควจฺนํ. ตสฺสชาติ นานาพทฺธ-
 ปริกฺขารสฺส.

มหานาคตฺถเณรสฺส วิยาติ
 นิสินฺนอาสนสาลา วิยาติ อตุโถ.
 ปากโณมฺหิตี 'อรหา'ติ มหาชเนน
 ญาโต อมฺหิ. ปิยงฺคุทีปนฺติ
 อชานนตฺถาย น นีवासตฺถาย
 อคมาสีติ อตุโถ.

สมาปตฺติวเสนาติ นิโรธ-
 สมาปตฺติวเสน. สญฺชีวตฺถเณราทิวตฺถ
 อิทธิกถายํ วุตฺตตฺถเมว.

๘๗๕. คำว่า ฟังอธิษฐาน
 ได้แก่ ฟังคิดด้วยกามาวจรชวนจิต.
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าว
 คำมีอาทิว่า 'ผัสฺตุนี พัสฺตุนี'.

คำว่า ตลอด ๗ วันนั้น เป็น
 ทูติยาวิมัตติ ลงในอรรถัจฉันตสังโยคะ.
 คำว่า ตสฺส ได้แก่ บริหารที่เนื่องด้วย
 ภิกษุหลายรูป.

คำว่า ดุจ(บริหาร)ของพระมหา-
 นาคเถระ ความว่า ดุจอาสนศาลาที่
 พระมหานาคเถระนั้นนั่งแล้ว. คำว่า
 เราเกิดเป็นคนปรากฏแล้ว ความว่า
 เราเป็นผู้อันมหาชนรู้จักกันว่า 'เป็นพระ-
 อรหันต์' แล้ว. คำว่า สู่เกาะปิยงฺคุ
 ความว่า ได้ไป(สู่เกาะปิยงฺคุ) เพื่อ
 ต้องการไม่ให้ใครรู้, ไม่ได้ไปเพื่อต้องการ
 จะอยู่.

คำว่า ด้วยอำนาจแห่งสมาบัติ
 ได้แก่ ด้วยอำนาจแห่งนิโรธสมาบัติ.
 เรื่องพระเถระมีพระสังญชีวเถระเป็นต้น
 มีเนื้อความดังกล่าวแล้วในกถาว่าด้วย
 การแสดงฤทธิ์.

ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๗๖. น ปริมาณน์ เอตสฺส
 ปุพฺพกิจฺจํ สํมกิจฺจตฺตา ตสฺส.

กรุกา นิโรธโตปิ วุฏฺฐาปนโต,
 ตสฺมา สํมาณา นาตีกุกมิตพฺพาติ
 อธิปฺปาโย. เตนาห 'ตสฺมา'ติอาที.

๘๗๗. น ปกฺโกสตีติ 'สิกฺขา-
 ปทปณฺญาปนาทิตฺตถาย สพฺเพ ภิกฺขุ
 สนฺนิปาเตหี'ติ ภควตา อาณตฺโต
 ภิกฺขุ น ปกฺโกสตี. วุฏฺฐหิสฺสามีติ
 อาวชฺชิตพฺพนฺติ สมฺพนฺโร.

๘๗๘. ชีวิตทฺธานสฺสาติ อตฺตโน
 ชีวิตกาลสฺส. อายุ เอว อายุ-
 สงฺขารา, อายุปริปาติตา วา
 อฺปาทินฺนุกฺขนฺธา. อาวชฺชิตพฺพเมว.
 อณฺเฏ พฺยากริตฺวา สํมโสภาท-

๘๗๖. การรอกอยไม่เป็นบุพกิจ ของ
 พระโยคาวจรผู้จะเข้านิโรธสมาบัตินี้
 เพราะความที่การรอกอยนั้นเป็นกิจของ
 สงฆ์.

อธิบายว่า อาณาของสงฆ์ เป็น
 ของหนัก เพราะยังผู้เข้านิโรธให้ออก
 แม้อจากนิโรธสมาบัติ, เพราะเหตุนี้
 อันผู้หวังประโยชน์สุขของตนไม่พึงก้าวล่วง
 อาณาของสงฆ์. เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ตสฺมา
 (เพราะเหตุนี้)'.
 ๘๗๗. คำว่า 'ไม่ทันที่ใครจะมา
 เรียก คือ ภิกษุที่พระผู้มีพระภาครับสั่ง
 ว่า 'เธอจงยังภิกษุทั้งหมดให้ประชุมกัน
 เพื่อประโยชน์ แก่การบัญญัติสิกขาบท
 เป็นต้น' ไม่ทันจะมาเรียก. เชื่อม
 ความว่า พึงระลึกว่า เราจักออก.

๘๗๘. คำว่า (กำหนด) กาล
 แห่งชีวิต ได้แก่ กำหนดกาลแห่งชีวิต
 ของตน. อายุนั้นเองชื่อว่า อายุสังขาร,
 อีกอย่างหนึ่ง ชันท์ที่อายุหล่อเลี้ยง ชื่อว่า
 อฺปาทินกชันท์. พึงกำหนดกาลแห่งชีวิต

ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทานาภิกรรมสุส โอกาสสมุปาหนตถ
ตสุส ปรัชิตตถ อวสุส กตตพพตต:

ที่เดียว. คือ ฟังกำหนดกาลแห่งชีวิตนั้น เพราะความที่การกำหนดกาลแห่งชีวิตนั้น อันพระโยคาวจรฟังทำแน่นอน เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เพื่อความถึงพร้อมแห่งโอกาสของการทำบุญกิจ มีทรงพยากรณ์พระอรหันต์อันบุคคลรู้ทั่วแล้ว ประทานพระโอวาทแก่สงฆ์เป็นต้น.

๘๗๙. นิโรธสุส ปโยคตตาดิ
พลทวยสมุภรรณาภิโยคสุส จิตต-
นิโรธตตาดิ อตฺถโก.

๘๗๙. คำว่า เพราะเป็นประโยคแห่งนิโรธ ความว่า เพราะความที่ประโยคมีการรวมพลัง ๒ เป็นต้น เป็นจิตนิโรธ(ความดับจิต).

อจิตตโก ภวิตฺตํ น สกฺโกตติติ
สกลํ ยถาปริจฺจินฺนํ กาลํ อจิตตโก
ภวิตฺตํ น สกฺโกตติ: สัมปฏิมานนาทิสฺสุ
ตีสฺสุ อวสุสํ วุฏฺฐจาทพฺพโต
ปฏินิวตฺตติตฺวา ปุณฺ อากิญจัญญายตเน
ปติฏฺฐจาทิตฺติ เอตฺถ เกจิ 'สมาปตฺติ-
วิพฺนุชฺเคน สัมปฏิมานนาทินา
ยถาปริจฺจินฺนกาลโต อนฺโตวุฏฺฐจิตฺตสุส
อากิญจัญญายตนจิตฺเตเนว วุฏฺฐจัน
โหติ, ยถาปริจฺจินฺนกาเล เอว ปุณ
วุฏฺฐหนตฺตสุส ผลจิตฺเตเนว วุฏฺฐจัน

คำว่า ย่อมไม่อาจเป็นผู้ไม่มีจิตเป็นอยู่ได้ คือ ภิกษุผู้นั้นย่อมไม่อาจเป็นผู้ไม่มีจิตเป็นอยู่ตลอดกาลตามที่กำหนดทั้งสิ้นได้. ในประโยคนี้ว่า ในการคำนึงทั้ง ๓ มีการรอกอยแห่งสงฆ์เป็นต้น พระโยคาวจรจะต้องถอยกลับจากสมาบัติที่ต้องออกแน่นอน มาตั้งอยู่ในอากิญจัญญายตนะอีก อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "การออก(จากสมาบัติ)ด้วยอากิญจัญญายตนจิตนั้นเอง ย่อมมีแก่พระโยคาวจรผู้ออกในภายในแต่

ดร.ประเสริฐ ฌ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โหติ, เอวญจ กตฺวา อุกกนฺทฺร
 โอตริตฺวา ปุณฺทเว ตีรํ ปจฺจาคต-
 ปุริสากิอุปมาสํสฺนุทฺทนา โหตีติ วทฺนฺติ.
 อปเร ปน 'นิโรธํ' สมาปชฺชิตฺตุ
 อสฺสโกนฺโต ปุณฺ อณฺุพฺพสมาปตฺติวเสน
 อากิณฺจณฺญาตเน ปติฏฺฐาติ, ยสฺส
 หิ อวสฺสํ อนฺตรา วุฏฺฐาตพฺพํ,
 ตสฺส จิตฺตนิโรธํ น ชายตีติ
 วทฺนฺติ. วิมฺสิตฺวา คເຫຕພຸພໍ.

กาลตามที่กำหนด เพราะกิจมีการรอกอย
 แห่งสงฆ์เป็นต้นอันขัดขวาง(การเข้า)
 สมาบัติ, แต่การออก(จากสมาบัติ ตาม
 ปกติ)ด้วยผลจิต ย่อมมีแก่พระโยคาวจร
 ผู้ออกในกาลตามที่กำหนดเท่านั้น, ก็
 เพราะทำอธิบายอย่างนี้ จึงมีการ
 เทียบเคียงด้วยอุปมามีอุปมาว่าด้วยบุรุษ
 ก้าวลงสู่บึงน้ำลึกแล้วกลับมาสู่ฝั่งได้อีก
 นั้นเที่ยวเป็นต้น". ส่วนอาจารย์อีก
 พวกหนึ่งกล่าวว่า "พระโยคาวจรเมื่อ
 ไม่อาจเข้านิโรธสมาบัติได้ก็มาตั้งอยู่ใน
 อากิณฺจณฺญาตเนมาน ด้วยอำนาจ
 อณฺุพฺพสมาบัติอีก, ก็การเข้านิโรธ-
 สมาบัติของพระโยคาวจรรูปใด อัน
 เธอจะพึงออกในระหว่างแน่แท้ จิตฺตนิโรธ
 ของพระโยคาวจรรูปนั้น ย่อมจะไม่เกิด".
 คำนั้นควรพิจารณาแล้วถือเอาเกิด.

อกุกนฺตมตฺตเมว กริตฺวาติ
 อสนฺนิรุมฺภิตฺวา ลหุํ ลหุํ อุกกมิตฺวาติ
 อตฺโต.

คำว่า ทำเพียงเหยียบเท่านั้นได้แก่
 ไม่ยั้ง คือ เหยียบเบา ๆ.

๘๘๑. อสฺสาติ นิโรธสมาปตฺติยา
 จานํ โหตีติ สมฺพนฺโต.

๘๘๑. คำว่า อสฺสา(แห่งสมาบัติ
 นั้น) เชื่อมความว่า ความยังอยู่แห่ง
 นิโรธสมาบดีย่อมมีได้.

๘๘๒. วิเวกนิมนนติ นิสฺสรณ-
วิเวกนิมนน์.

๘๘๓. อุตฺมาติ กมฺมชคฺคิ,
อาหารชกลาปาทิกโต สรีเร
อุณฺหภาโว. อายุอุตฺมาอินฺทฺริยานํ
สพฺพาวมตฺตโต อิมสฺส วิเสสโต
ทสฺสิตํ.

๘๘๔. สฺมาปชฺชนตฺสฺส วเสนาติ
เย ฌมฺเม นิสฺสาย สฺมาปชฺชนโต
ปุกฺคโล ปญฺจตฺโต เตสฺเยว ฌมฺมานํ
วเสน สฺมา นโรธสฺมาปตฺติ
วิชฺชมานา วิย สฺมาปนฺนาติ
วุจฺจตฺติ อตฺถโก. นิปฺพนฺนาติ วตฺตํ
วฏฺฏติ นิปฺพนฺนฌมฺมนิสฺสิตตฺตา.

นิพฺพานมิตฺติ นิพฺพานปฏิพทฺชตฺตา
สฺนตฺมิตฺติ จ สงฺขคตํ สฺมาปชฺชตฺติ
โยชนา.

๘๘๒. คำว่า น้อมไปสู่วิเวก
ได้แก่ น้อมไปสู่วิเวกอันเป็นเครื่องสลัด-
ออก (จากทุกข์).

๘๘๓. คำว่า ไออุ่น ได้แก่
ไฟเกิดแต่กรรม, คือความอุ่นในร่างกาย
อันไปทั่วกลาปอันเกิดแต่อาหารเป็นต้น.
มีคำที่ท่านแสดงไว้ว่า ความต่างกัน
แห่งไออุ่นนี้โดยเป็นเพียงมีอยู่ทั้งหมดแห่ง
อายุ ไออุ่น และอินทรีย์.

๘๘๔. คำว่า ด้วยอำนาจแห่ง
พระโยคาวจรผู้เข้าสมาบัติอยู่ ความว่า
ด้วยอำนาจแห่งธรรมทั้งหลาย ซึ่ง
บุคคลอาศัยเข้าสมาบัติอยู่บัญญัติแล้ว
นิโรธสมาบัตินั้น ท่านเรียกว่า อัน
พระโยคาวจรเข้าแล้วเป็นเหมือนมีอยู่.
การกล่าวว่าเป็นกิริยาสำเร็จ ควรอยู่
เพราะอาศัยธรรมที่สำเร็จแล้ว.

มีวาจาประกอบความว่า พระ-
โยคาวจรยอมเข้าสมาบัติอันถึงความนับได้
ว่าเป็นพระนิพพาน และอันถึงความนับ
ได้ว่าเป็นธรรมสงบ เพราะเกี่ยวเนื่อง
กับพระนิพพาน.

ดร.ประเสริฐ ฌ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิเทศ) พรรณนาถาว่าด้วยความสำเร็จความเป็นพระอริยบุคคลมีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น ๖๔๕

อาหุเนยยภาวาทิสัทธิกถาวณณนา

**พรรณนาถาว่าด้วยความสำเร็จ
ความเป็นพระอริยบุคคลมีความเป็น
อาหุไนยบุคคลเป็นต้น**

๘๘๕. อวิเสเสนาติ จตุนัน
มคฺคณานัน สามณฺเณน. เอติสฺสาติ
มคฺคปณฺณาย. อาเนตฺวา หุณิตฺพํ
ทาทพฺพํ วตฺถุํ อรหตีติ อาหุเนยฺโย.
ปกฏฺฐํ อาเนตฺวา หุณิตฺพํ
อาคณฺตฺกสฺสกาเรํ อรหตีติ ปาหุเนยฺโย.
ทกฺขิณํ ปฺรโลกตฺถาย ทาทพฺพํ
ยงฺกิณฺจ อรหตีติ ทกฺขิณฺเยยฺโย.

๘๘๕. คำว่า โดยไม่แปลกกัน
ได้แก่ โดยความเสมอเหมือนกันแห่ง
มรรคญาณทั้ง ๔. คำว่า เอติสฺสา
ได้แก่ ปัญญาในมรรค. พระโยคาวจร
ชื่อว่า อาหุไนยะ ด้วยอรรถว่า ย่อมควร
ซึ่งวัตถุอันบุคคลนำมาบูชา คือ นำมา
ถวาย. ชื่อว่า ปาหุไนยะ ด้วยอรรถว่า
ย่อมควรซึ่งอาคันตุกสักการะที่บุคคลนำ
วัตถุที่ตั้งอยู่ก่อนมาบูชา. ชื่อว่า
ทกฺขิไนยะ ด้วยอรรถว่า ย่อมควร
ซึ่งทกฺขินาทานเล็กน้อยอันบุคคลนำมา
ถวายเพื่อต้องการ ปฺรโลก.

๘๘๖. สตฺตกฺขตฺตํ ปฺรมา
ภวูปตฺตติ เอตฺสฺสาติ สตฺตกฺขตฺต-
ปฺรโม. เทวมานุเสสฺสุ กุลโต กุลํ
ปฏิสนฺธิวเสน คมนสิโล โกลงฺโกโล.
เทว วา ตีณิ วาติ วา-สทฺโท
อนิยฺมตฺโก, เตน ยาว ฉฏฺฐภาว
สฺสรนฺโตปิ คหิโต. เอกํ เอว

๘๘๖. พระโสดาบัน ชื่อว่า
สัตตักขัตตปุระมะ ด้วยอรรถว่า มีการ
เข้าถึงภพ ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง. ผู้มีปกติ
ไปสู่ตระกูลจากตระกูล ด้วยอำนาจ
ปฏิสนธิในเทวดาและมนุษย์ ชื่อว่า
โกลังโกละ. วา-ศัพท์ในคำว่า เทว
วา ตีณิ วา (๒ ตระกูล หรือ

ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏิสนธิพีช อสสาติ เอกพีชี่.

๓ ตระกูล) มีอรรถว่า ไม่แน่นอน, ด้วยเหตุนี้ ท่านถือเอาผู้ที่แม่ท้องเที่ยวไปจนกระทั่งภพที่ ๖. ชื่อว่า เอกพีชี่ ด้วยอรรถว่า มีพีชคือปฏิสนธิครั้งเดียวเท่านั้น.

๘๘๗. อิม โลกนุติ มนุสฺสกติ.

๘๘๗. คำว่า สูโลกนี้ ได้แก่ สุกติแห่งมนุษย์.

๘๘๘. อินฺทฺริยเวมตฺตตาวเสนาติ สทฺธาทีอินฺทฺริยานํ ปโรปรียตฺตเมเทน. อิม กามโลกํ วิหาย พุรหมฺโลกนิฏฺฐา, ปรีนิพฺพานํ ยสฺส โส อธิวิหาย นิฏฺฐโง นาม. อายุเวมชฺฉนฺตฺส อนฺตรรา กิเลสปรีนิพฺพานเนน ปรีนิพฺพายนโก อนฺตราปรีนิพฺพายีติ อาห 'อายุเวมชฺฉนฺ'ติอาที. อุพฺหจฺจ-สทฺโท อติกฺกมนฺตฺโกติ อาห 'อติกฺกมิตฺวา'ติ, กาลกิริยํ อุปฺคณฺตฺวาติปิ อตฺโต. อปฺปโยเคนาติ อนฺธิมตฺตปฺปโยเคน, อกฺสิเรนาติ อตฺโต. อุทฺธวหนกตฺตฺหาโสติ วฏฺฏโสตฺตญฺจ อสฺสาติ อุทฺธโสโต. ยตฺตฺอุปฺปนฺโนติ อวิหาทีสุ ยตฺต ยตฺต อุปฺปนฺโน.

๘๘๘. คำว่า ด้วยอำนาจความต่างกันแห่งอินทรีย์ ได้แก่ ด้วยความต่างกันแห่งความหย่อนและยิ่งของอินทรีย์ มีศรัทธาเป็นต้น. พระอนาคามีทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ละกามโลกนี้ไปแล้วจึงสำเร็จในพรหมโลก, การปรีนิพพานของพระอนาคามีใด พระอนาคามีนั้น ชื่อว่า เป็นผู้ละโลกนี้ไปแล้วจึงสำเร็จ. พระอนาคามีผู้ปรีนิพพาน โดยการดับกิเลสระหว่างท่ามกลางอายุ ชื่อว่า เป็นอันตราปรีนิพพายี เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำมีอาทิว่า 'ท่ามกลางอายุ'. อุพฺหจฺจ-ศัพท์ มีอรรถว่า ก้าวล่วง เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวว่า 'ก้าวล่วง', มีอธิบายว่า

ดร.ประเสริฐ วัฒน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิเทศ) พรรณนาภาคว่าด้วยความสำเร็จความเป็นพระอริยบุคคลมีความเป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น ๖๔๗

เข้าถึงกาลกิริยาบ้าง. คำว่า **โดยไม่**
ต้องประกอบความเพียรนัก ได้แก่ **โดย**
ไม่ต้องประกอบความเพียรอันมีประมาณ
ยิ่ง, อธิบายว่า โดยไม่ลำบาก. สภาพ
ชื่อว่า อุทฺธงฺโสตะ ด้วยอรรถว่า
มีกระแสแห่งตัณหาที่นำไปยังเบื้องบน
และกระแสแห่งวิภูฏะ. คำว่า **เกิดใน**
ภพใด คือ **พระโยคาวจรเกิดในภพใด ๆ**
บรรดาภพมีวิหาภพเป็นต้น.

อารยฺหาติ ปฏิสนฺธิวเสน คนฺตฺวา.
โย ปน อกฺกนิฏฺฐํ น ปาปฺภนาติ,
อุทฺธงฺโสโต นอกฺกนิฏฺฐคามิ, โสปี
อิธ สงฺคหิโต. โย ปน
อกฺกนิฏฺฐเจเยว อุปฺปชฺชนโก นอุทฺธงฺโสโต
อกฺกนิฏฺฐคามิ, โย จ อวิหาทีสุ เอว
อุปฺปชฺชิตฺวา ตตฺถ ตตฺถเภา
ปรินิพฺพายนโก, เต อุโปปี อนฺตรรา-
ปรินิพฺพายีอาทีสุ เอว ปวิฏฺฐาติ น
อุทฺธงฺภา.

คำว่า **ก้าวสูงขึ้นไป** ได้แก่ **ไปด้วย**
อำนาจปฏิสนธิ. แต่พระอนาคามี
ประเภทใด **ยังไม่ถึงชั้นอกนิชฐภพ**
พระอนาคามีประเภทนั้น **ชื่อว่า เป็น**
อุทฺธงฺโสตนอกฺกนิฏฺฐคามิ พระอนาคามี
แม้นั้นก็สงเคราะห์เข้าไปในพระอนาคามี
นี้. ส่วนพระอนาคามีประเภทใด **ซึ่งจะ**
เกิดในชั้นอกนิชฐภพเท่านั้น เป็น
นอุทฺธงฺโสตนอกฺกนิฏฺฐคามิ, และพระ-
อนาคามีประเภทใดเกิดแล้วในภพมี
วิหาภพเป็นต้นนั่นเอง แล้วปรินิพพาน
ในภพนั้น ๆ นั้นเทียว, พระอนาคามี
แม้ทั้ง ๒ ประเภทเหล่านั้น ท่านมิได้
ยกขึ้น แสดงว่าจัดเข้าไปในพระอนาคามี

ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทั้งหลาย มีพระอนาคามีประเภทอันตรา-
ปรินิพพานเป็นต้นเลย.

๘๘๘. สทฺธาวิมุตตาทโย เหฏฺฐา
วิภาวิตา เอว. ยํ สนุชฌ
วุตฺตมุตฺติ ยํ มหาชฌนาสวํ สนุชฌ
เหฏฺฐา สงฺเขปโต คาทาวณฺณนํ
วุตฺตํ, ตมฺปน วุตฺตาคารํ นิคมนวเสน
ทสฺเสตฺถุ 'มคฺคกฺขณ'ตฺถิอาทึ วุตฺตํ.

๘๘๘. พระอนาคามีประเภทเป็น
สทฺธาวิมุตติเป็นต้น ท่านอาจารย์
อธิบายให้แจ่มแจ้งก่อนแล้วเทียว. คำว่า
ท่านอาจารย์กล่าวแล้วหมายเอาผู้ใด คือ
ท่านอาจารย์กล่าวไว้แล้วในการพรรณนา
คาถาโดยสังเขปในหนังสือ หมายเอา
พระมหาชฌนาสพประเภทใด, ก็เพื่อจะ
แสดงพระมหาชฌนาสพประเภทนั้นผู้มี
อาการดังกล่าวแล้ว ด้วยอำนาจแห่งคำ
ลงท้าย ท่านอาจารย์จึงได้กล่าวคำมี
อาทิว่า "ในขณะที่แห่งมรรค".

อริยปญฺญาภาวนาติ มคฺค-
ปญฺญาภาวนา. รตฺตินฺติ อภิวุจฺจึ.
ตตฺถาติ อริยปญฺญาภาวนาย.

คำว่า การเจริญอริยปัญญา ได้แก่
การเจริญมรรคปัญญา. คำว่า ความ
ยินดี ได้แก่ ความชอบใจ. คำว่า
ตตฺถ ได้แก่ ในการเจริญอริยปัญญา.

ปญฺญาภาวนานิสฺสนิทฺเตสวณฺณนา
นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปัญญาภาวนานิสฺสนิทเทศ
จบ.

อิตฺติ เตวีสตีมปริจฺเจทวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปริเฉทที่ ๒๓ จบ
ด้วยประการฉะนี้.

ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิคมนคาถาวณณา

๘๘๑. เอตดาวตา ยทโวจุมห
 'วิสุทฺธิมคฺคํ ภาสิสฺสนฺ'ติ, สุวายํ
 วิสุทฺธิมคฺโค ภาสิโต โหติติ โยชนา.
 ตตฺถ อโวจุมฺหติ ยํ-สทฺเทน
 กิณฺจาปิ สามณฺณโต อิมิสฺสาทานิ
 คาถายาติอาทิกํ วจนํ ปรามฺภูจํ.
 ตถापि ตตฺถ วิสุทฺธิมคฺคํ ภาสิสฺสนฺติ
 เอวํ ปฏฺิณฺณาวเสน ปวตฺตํ วจนเมว
 ปธานโต ปรามฺภูจํ, อิตฺร
 ตทฺุปโยคิภาเวน, ตถापิ ภาสิตพฺพ-
 ภาเวน วิสุทฺธิมคฺโคว ปธานโต
 ปรามฺภูโจ. ตสฺมา โส เอวํ
 สุวายนฺติ ปฏฺิณฺิทฺทิฏฺโจะติ ทฏฺุจพฺโพ.

พรรณนาคาถาท้ายพระคัมภีร์

๘๘๑. มีวาจาประกอบความว่า
 ด้วยการพรรณนามีประมาณเท่านี้
 ข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้กล่าววิสุทฺธิมรรค
 อันใดว่า 'ข้าพเจ้าจะกล่าววิสุทฺธิมรรค'
 วิสุทฺธิมรรคอันนั้นนั้นย่อมเป็นอันข้าพเจ้า
 ทั้งหลายกล่าวแล้ว. บรรดาคำเหล่านั้น
 บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความว่า คำว่า
 ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว คือ ด้วยยํ-ศัพท์
 ท่านอาจารย์ได้จับคำไว้ มีอาทิว่า บัดนี้
 เนื้อความแห่งพระคาถานี้ ข้าพเจ้าได้
 กล่าวไว้แล้ว โดยเป็นคำเสมอเหมือนกัน
 แม้ก็จริง ถึงกระนั้น ในข้อนั้น คำ
 นั้นแหละที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งปฏฺิณฺญา
 ท่านอาจารย์จับไว้แล้วโดยเป็นประธาน
 อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าจักกล่าววิสุทฺธิมรรค,
 คำนอกนี้ท่านอาจารย์จับไว้โดยภาวะที่
 ประกอบเข้ากับคำที่เป็นประธานนั้น,
 แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น วิสุทฺธิมรรคเท่านั้น
 ข้าพเจ้าจับไว้โดยเป็นประธาน เพราะ
 ความเป็นธรรมที่พึงกล่าว เพราะ
 เหตุนั้น วิสุทฺธิมรรคนั้นจึงเป็นอันท่าน

ดร.ประเสริฐ ฌ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๘๒. เตสนฺติ 'สีเล ปติฏฺฐายา'ติ
 คากายํ วุตฺตํ สีสลาทีปฺปเกทานํ
 อตฺตํ ปญฺจนมฺปิ มหานิกายานํ
 อฏฺฐกถานเย อฏฺฐกถาตฺตํ ตตฺถ
 ตตฺถ วุตฺโต โย วินิจฺฉโย, ตํ
 สพฺพํ เยภฺยุเยน สมาริตฺวา
 สนิจฺฉโย วินิจฺฉยสฺสโต วิสุทฺธิมคฺโค
 ยสฺมา ปกาสิโต, น อตฺตโน
 มติยา, ตสฺมา เอตสฺมี
 วาจนปริปุจฺฉนํ ตตฺถตฺถปฏิปตฺตํ
 วเสน อาทโร กรณฺโณ เอวาติ
 โยชนา.

อาจารย์แสดงไขไว้โดยเฉพาะแล้วอย่างนี้
 ว่า วิสุทธิมรรคนี้มัน.

๘๘๒. (ด้วย) คำว่า เตสํ (แห่ง
 อรรถทั้งหลายเหล่านั้น) มีวาจาประกอบ
 ความว่า วินิจฉัยใดแห่งอรรถทั้งหลาย
 อันต่างโดยคุณมีศีลเป็นต้น ที่พระผู้มี
 พระภาคตรัสไว้ในคากาว่า 'สีเล
 ปติฏฐาย (ตั้งอยู่แล้วในศีล)' อันท่าน
 กล่าวในอรรถกถานัย คือในแบบแผน
 อรรถกถาแห่งมหานิกายแม้ ๕ อย่าง
 ไว้ในที่นั้น, เพราะเหตุที่วิสุทธิมรรค
 อันประกอบด้วยวินิจฉัยเป็นไปกับข้อ
 สันนิษฐาน อันท่านอาจารย์รวบรวม
 เอาวินิจฉัยนั้นทั้งหมดโดยมากมาประกาศ
 ไว้แล้ว, มิใช่นำมาประกาศตามมติ
 ของตน, ฉะนั้น การกล่าวถึงและการ
 สอบถามในวิสุทธิมรรคนี้ เป็นความ
 เอื้อเพื่อ ด้วยอำนาจแห่งการปฏิบัติตาม
 ความมุ่งหมายในวิสุทธิมรรคนั้น อัน
 พระโยคาวจรทั้งหลายควรทำที่เดียว.

ดร.ประเสริฐ ณ นคร
 สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘๘๓. อิทานิ อัจริเยน อุตตโน
 วิสุทธิมคฺเค กรณปุณฺโณปจยวิสัย
 โภธิสตุตชาติตาย ปรมตฺถ เอว
 อุปเนตฺถ คณฺถ ปริมาณํ
 ตทชฺฌเสณฺณจ ปกาเสตฺถ วิภชฺชวาที-
 เสฏฺฐานนฺตือาทิกาทา วุตฺตา. ตา
 จ อุตฺตานตฺถา เอว.

๘๘๓. บัดนี้ คาถามีอาทิว่า ผู้
 เป็นวิภชชวาทีประเสริฐสุด อาจารย์
 กล่าวแล้ว เพื่อน้อมนำอารมณ์ในการ
 สังสมบุญ คือ การแต่งวิสุทธิมรรค
 ของตนไว้ในปรมัตถประโยชน์นั้นเทียวเพื่อ
 ความเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ และเพื่อ
 ประกาศการเชื่อเชิญนั้น อันมีประมาณ
 ในพระคัมภีร์. ก็คาถาเหล่านั้น มี
 เนื้อความดีแล้วทั้งนั้น.

นิคมนคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาท้ายพระคัมภีร์ จบ.

ยาย วิสุทธิมคฺคสุส
 อารทฺธา อุตฺถวณฺณนา
 เอตฺตาวตา อคา นิฏฺฐํ
 สา สงฺเขปตฺถโชตฺถนี.
 นิฏฺฐํ ยถา อัย ปตฺตทา
 ยตีหิ อภียาจิตา
 สพฺเพ นิฏฺฐํ ตถา สตฺตทา
 สเมนฺตฺถ สมโนรธา.
 ลินฺนุเตน มยา เอตํ

ฎีกานี้ได้ เป็นฎีกาพรรณนา
 เนื้อความแห่งวิสุทธิมรรค ซึ่งท่าน
 อาจารย์ปรารภแล้ว ได้ถึงการ
 จบแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้
 ฎีกานั้น ชื่อว่า สังเขปตถโชตนิ.
 ฎีกานี้ อันพระโยคาวจรทั้งหลาย
 ขอกันยิ่งนัก ถึงการจบแล้วโดย
 ประการใด ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็น-
 ไปกับมโนรถปรารภนา ถึงการ

ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิจิตตนยมนทิตต์
 สาทรอฏจจตุตาพีส-
 ภาณวาราย ตนุติยา
 ยํ ปตตํ กุสลํ เสฏฺฐํ
 เตน สพฺเพปิ ปาณินโน
 มคฺคํ วิสุทธิยา อคฺคํ
 ปาปุณนุตรณกฺขยนุติ.

อิติ สงฺเขปตถโชตนิ นาม
 วิสุทธิมคฺคสฺส ภูฏิกกา สมตฺตา.

จบลงพร้อมกัน โดยประการนั้น.
 กุศลอันประเสริฐอันใด ที่ข้าพเจ้า
 ผู้รจนาปกรณ์สังเขปตถโชตนินี้ อัน
 ประดับด้วยนัยอันวิจิตร ตามแนว
 พระบาลี ๔๘ ภาณวาร อัน
 เป็นไปด้วยความเอื้อเพื่อได้รับแล้ว
 ด้วยกุศลนั้น ขอสัตว์แม่ทั้งปวง
 จงถึงทางแห่งความหมดจด อันเลิศ
 อันเป็นที่สิ้นไป แห่งความอยาก
 (ตัณหา) ได้แล.

ภูฏิกกาแห่งวิสุทธิมรรค
 ชื่อว่า สังเขปตถโชตนิ
 จบบริบูรณ์แล้วด้วยประการฉะนี้.

ลิขิตกปตฺถนํ

อิมิณา ลีขิตปุณฺณภาเคน สํสาเร
 สํสรนุตาหํ ยาวมปิ จตุโรปาเย
 โฆเร มากเม ตาว สตุตตาริยธนํ
 ลพฺภตฺถุ ภเว ภเว นวโลกุตฺตรธมฺมสฺส
 ปจฺจโย โหตุ เม.

ความปรารถนาของผู้รจนา

ด้วยส่วนแห่งบุญที่ได้รับจนานี้
 ข้าพเจ้าเมื่อยังท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ
 อย่างได้มาสู่อบายทั้ง ๔ อันร้ายกาจ แม้
 ตราบใด ตราบนั้น ขอจงได้อริยทรัพย์
 ๗ ประการ ขอปัจจัยแห่งโลกุตตรธรรม
 ๔ อย่าง จงมีแก่ข้าพเจ้าในภพทุกภพเกิด.

ดร.ประเสริฐ ณ นคร
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่า

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ "ภูมิพลโลกิขุ" แล้วปรากฏว่า พบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่า

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ ฯ
ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ 10100
โทร.223-0316, 221-8001

มูลนิธิ ฯ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชุดเซยให้ท่าน ทางไปรษณีย์
ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้อง
ต่อไป

ด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Notice

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to

Bhumibalo Bhikkhu Foundation Wat Srakesa Compound

Chakrabardibong Road

BANGKOK 10100

Tel.2230316, 2218001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.